

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie
Indologický seminář

Diplomová práce

Mgr. Katarína Džunková

Morfonologické rysy sanskrtu a ich slovanské paralely

v kontexte vzťahov medzi indo-iránskymi a balto-slovanskými jazykmi

Morphonological features of Sanskrit and their Slavic parallels

in the context of relationships between Indo-Iranian and Balto-Slavic languages

Praha 2014

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Svetislav Kostić, Dr.

Pod'akovanie:

Ďakujem vedúcemu práce Doc. PhDr. Svetislavovi Kostićovi, Dr. za jeho láskavosť a pomoc pri vypracovaní práce.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. srpna 2014

.....

Katarína Džunková

Klíčová slova:

sanskrt, slovanské jazyky, indo-iránske jazyky, balto-slovanské jazyky, pravidlo RUKI, satemové a kentumové izoglosy, palatalizace

Key words:

Sanskrit, Slavic languages, Indo-Iranian languages, Balto-Slavic languages, RUKI sound law, satem and centum isoglosses, palatalisation

Abstrakt

Predkladaná diplomová práca sa zaoberá spoločnými morfológickými a fonológickými rysmi sanskrtu a slovanských jazykov. Obsahuje zoznam spoločných lexémov v sanskrtu a slovanských jazykoch uvedený na záver. Vychádza z teórií porovnávacej jazykovedy, ktorým sa venuje úvodná časť práce. Morfofonologické paralely rozoberá v kontexte vzťahov medzi indo-iránskymi a balto-slovanskými jazykmi, ktoré pomáhajú rozlíšiť paralely medzi jednotlivými vetvami navzájom: napr. balto-sanskrtské alebo slovansko-iránske spoločné rysy. Iránsko-slovanským jazykovým kontaktom je venovaná špeciálna kapitola.

Spoločné rysy medzi sanskrtom a slovanskými jazykmi sú spravidla pozostatkom spoločného indo-európskeho základu, ktorý si obe jazykové vetvy zachovali. Osobitná kapitola je venovaná pravidlu RUKI, ktoré je považované za jeden z najvýznamnejších spoločných rysov balto-slovanských a indo-iránskych jazykov.

Abstract

The present diploma thesis deals with the common morphological and phonological features between Sanskrit and Slavic languages. It contains the list of common lexemes in Sanskrit and Slavic languages added at the end of the thesis. The point of departure of this thesis are the theories of comparative linguistics, which are mentioned in the introduction. Morphophonological parallels are researched in the context of the relationships between Indo-Iranian and Balto-Slavic languages, what helps to distinguish common features between the separated language branches: e. g. common features between Baltic languages and Sanskrit or common features between Slavic and Iranian languages. Iranian and Slavic language contact is analysed in the special chapter.

The common features between Sanskrit and Slavic languages supposed to be generally the remnants of common Indo-European principles, which are preserved in both language branches. The special chapter is also devoted to the RUKI sound law, which is regarded as one of the most important common feature between Balto-Slavic and Indo-Iranian languages.

OBSAH

ÚVOD.....	str.8
1. UVEDENIE DO INDO-EURÓPSKÝCH JAZYKOV.....	str.10
2. ZAČIATKY INDO-EUROPEISTIKY, VÝSKUM PRÍBUZNOSTI JAZYKOV.....	str.12
3. TEÓRIA SATEMOVÝCH A KENTUMOVÝCH JAZYKOV.....	str.19
4. BALTO-SLOVANSKÉ JAZYKY.....	str.23
4.1. FONOLOGICKÝ SYSTÉM BALTO-SLOV. JAZYKOV V KONTEXTE PIE.....	str.24
4.2. MORFOLÓGIA BALTO-SLOVANSKÝCH JAZYKOV.....	str.25
4.3. HYPOTÉZY O VZŤAHOCH BALTO-SLOVANSKÝCH JAZYKOV.....	str.26
4.3.1. ROZDIELY V BALTO-SLOVANSKEJ ZÁKLADNEJ LEXIKE.....	str.28
4.4. ROZDELENIE BALTO-SLOVANSKÉHO JAZYKOVÉHO KONTINUA.....	str.28
5. INDO-IRÁNSKE JAZYKY.....	str.31
6. VZŤAHY SLOVANSKÝCH A IRÁNSKÝCH JAZYKOV.....	str.33
6.1. SPOLOČNÉ IRÁNSKO-SLOVANSKÉ RYSY Z OBLASTI FONOLÓGIE, MORFOLÓGIE A SYNTAXE.....	str.35
6.2. SPOLOČNÁ SLOVANSKO-IRÁNSKA LEXIKA	str.37
6.2.1. IRÁNSKE VÝPOŽIČKY V SLOVANČINE.....	str.40
6.2.2. SLOVANSKO-IRÁNSKE AFINITY V MYTOLOGICKEJ OBLASTI.....	str.42
6.2.3. IRÁNSKA TOPONYMIA NA SLOVANSKOM ÚZEMÍ.....	str.44
7. SPOLOČNÉ FONOLOGICKÉ RYSY SLOVANSKÝCH A INDICKÝCH JAZYKOV.....	str.45
7.1. KONZONANTNÝ SYSTÉM SLOVANSKÝCH JAZYKOV.....	str.45
7.1.1. TRI SLOVANSKÉ PALATALIZÁCIE.....	str.47
7.2. KONZONANTNÝ SYSTÉM SANSKRITU.....	str.49
7.3. VOKALICKÝ SYSTÉM SLOVANSKÝCH JAZYKOV V KONTEXTE PIE.....	str.52
7.4. VOKALICKÝ SYSTÉM SANSKRITU V KONTEXTE PIE.....	str.54
7.5. PROZÓDIA.....	str.54
8. PRAVIDLO RUKI.....	str.56
8.1. PRAVIDLO RUKI V INDO-IRÁNSKÝCH JAZYKOCH.....	str.58
8.2. PRAVIDLO RUKI V BALTO-SLOVANSKÝCH JAZYKOCH.....	str.60
9. SPOLOČNÉ MORFOLOGICKÉ RYSY BALTO-SLOVANSKÝCH A INDO-IRÁNSKÝCH JAZYKOV.....	str.62
9.1. SUBSTANTÍVA.....	str.62
9.2. ADJEKTÍVA.....	str.63
9.3. PRONOMINA.....	str.64
9.4. NUMERALIA.....	str.65
9.5. SLOVESNÝ SYSTÉM.....	str.66
9.5.1. REDUPLIKÁCIA.....	str.68
9.5.2. PARTICIPIÁ.....	str.71
9.6. SLOVOSLED.....	str.73
10. SLOVNÁ ZÁSoba.....	str.74
10.1. SLOVESNÉ KORENE.....	str.75
10.2. SUBSTANTÍVA.....	str.79
10.2.1. RODINA.....	str.79
10.2.2. ČASTI TELA.....	str.79
10.2.3. ZVIERATÁ.....	str.80
10.2.4. RASTLINY A ČASTI RASTLÍN.....	str.81
10.2.5. NEŽIVÁ PRÍRODA.....	str.83
10.2.6. ČAS.....	str.83
10.2.7. OBYDLIE, OBCHOD, POJMY ZO SOCIÁLNEHO ŽIVOTA.....	str.83
10.3. ADJEKTÍVA.....	str.85
11. SANSKRTSKÉ VÝPOŽIČKY V SLOVANSKEJ SLOVNEJ ZÁSobe.....	str.87
12. ZÁVER.....	str.88
13. POUŽITÁ LITERATÚRA.....	str.89

POUŽITÉ SKRATKY A SYMBOLY

* – rekonštruovaný tvar

† – mŕtvy jazyk

. – bodka hranice slabiky

H – ľubovoľná laryngála

h1 – prvá laryngála

h2 – druhá laryngála

h3 – tretia laryngála

ə – neutrálny (redukovaný) vokál

PIE – praindo-európsky, praindo-európčina

IE – indo-európsky, indo-európčina

BS – balto-slovanský, balto-slovančina

RV – Rgvéd

angl. – angličtina

arm. – arménčina

av. – avesta

bulh. – bulharčina

čes. – čeština

fr. – francúzština

germ. – germánčina

gr. – gréčtina

chet. – chetitčina

gót. – gótčina

ír. – írčina

iirán. – indo-iránsky, indo-iránsčina

isl. – islandčina

jón. – jónsky dialekt gréčtiny

juhosl. – juhoslovanské jazyky

lat. – latinčina

lit. – litovčina

lot. – lotyština

luv. – luvijčina

méd. – médčina

oset. – osetčina

osk. – oskický jazyk

perzs. – perzština

prasl. – praslovančina

prus. – pruština

rus. – ruština

sev.rus. – severoruské dialekty

skt. – sanskrt

skýt. – skýtčina

slov. – slovenčina

slovin. – slovinčina

srb. – srbčina

srb.cirk.sl. – srbská cirkevná slovančina

sogd. – sogdčina

stangl. – staroangličtina

stčes. – staročeština

sthn. – stará horná nemčina

stír. – staroírčina

stind. – stará indičina

stlit. – stará litovčina

stnem. – stará nemčina

stperzs. – staroperzština

stpl. – staropolština

stprus. – staropruština

str.ind. – stredoindické jazyky

strus. – staroruština

stsax. – stará sasština

stsl. – starosloviensčina

toch.A – tocharčina typu A

tal. – taliančina

toch.B – tocharčina typu B

umb. – umbrijčina

véd. – védsky sanskrt, jazyk véd

východosl. – východoslovanské jazyky

ÚVOD

Od konca 18. storočia, odkedy sa bádatelia vedome zaoberali synchronnou lingvistikou, porovnávaním jazykov a v rámci indo-európskej jazykovedy hľadaním prajazyka, vyvstávala otázka miery príbuznosti jednotlivých jazykových vetiev. Skúmanie lexiky sa ukázalo v tomto ohľade ako nespoľahlivé, pretože spoločné korene slov nevypovedajú len o výlučnej genetickej príbuznosti skúmaných jazykov, ale zväčša o jazykovom kontakte, k akému medzi jednotlivými vetvami jazykov dochádzalo alebo sú dedičstvom spoločného indo-európskeho prajazyka. Výskum sa preto obracal na porovnávanie jednotlivých morfonologických a najmä fonologických rysov, pretože fonologické procesy prebehli v historicky najstaršom období a podľa nich sa dá spravidla určiť príbuznosť jazykov.

V rámci indo-európskych jazykov prirodzene vyvstávala otázka postavenia sanskrtu, ktorého „objavenie“ pre Európu bolo stimulom rozvoja porovnávacej jazykovedy. Už sir W. Jones roku 1786 vyslovil hypotézu o sanskrtskom pôvode latinčiny a gréčtiny. V priebehu nasledujúcich desaťročí sa pohľad európskej jazykovedy menil a postupne boli definované viaceré črty, ktoré ukazovali príbuznosť sanskrtu už nielen s archaickými „západnými“ jazykmi, ale s „východnou vetvou“ IE jazykov. Tu sa pozornosť zamerala aj na balto-slovanské a indo-iránske jazyky. Po definovaní delenia IE rodiny na satemové a kentumové jazyky – teda po určení izoglos spoločného rysu satemizácie IE palatovelár – sa začali objavovať teórie vyplývajúce z dobových kultúrno-politických pohľadov. Potom čo túto teóriu hlbšie rozpracoval K. Brugmann, nadviazal na jeho poznatky P. von Bradke tvrdením, že rozdelenie jazykov podľa izoglos svedčí aj o delení východných a západných indo-európskych národov a tvorí civilizačnú líniu medzi „rozvinutými“ západnými národmi a „pastiersko-kočovnými“ východnými národmi. Delenie na východné a západné jazyky bolo spochybnené napr. aj rozlúštením tocharčiny, ktorá ako jazyk na východnom teritóriu (Čína) zachovala „západné“ kentumové črty alebo podrobnejšou analýzou anatólskych jazykov.

Za hlavný spoločný fonologický rys balto-slovanských a indo-iránskych jazykov sa považuje retrakcia sibilanty *s na *š, teda pravidlo RUKI, zvané aj Pedersenov zákon. V slovanských jazykoch však ešte dochádzalo k prechodu sibilanty k velárnej (alebo i postvelárnej) frikatíve x. Rôzne nepravidelnosti sa začali ukazovať pri realizácii tohto pravidla v baltských a anatólskych jazykoch.

Tieto skutočnosti ukázali na nutnosť podrobnejšieho rozlišovania pri klasifikácii jazykov. Ukázalo sa, že niektoré črty sú spoločné výlučne medzi slovanskými a iránskymi jazykmi, dokonca že slovanské jazyky majú viacero výpožičiek z iránskych jazykov v oblasti mytológie a kultu, ktoré vznikli následkom kontaktu s iránskymi (najpravdepodobnejšie skýtskymi a sarmantskými) kmeňmi. Vystupuje tu teda dôleživosť areálového hľadiska a kontaktu kmeňov na danom geografickom území. Po rozpade IE jazykového zväzu už teda nedochádzalo ku kontaktom medzi slovanskými a indickými kmeňmi, a tak spoločné črty týchto dvoch vetiev pochádzajú zo staršieho obdobia a vyplývajú zo spoločného IE základu a archaických rysov, ktoré si obe vetvy zachovali.

Diplomová práca je zameraná na popis spoločných fonologických (najmä palatalizácia velár a prechod palatovelár na sibilanty – pravidlo RUKI) a morfológických črt (inovácie v niektorých pádových koncovkách, zachovanie reduplikácie u niektorých slovanských slovies, skloňovanie zámen, zachovanie dvojného čísla...) medzi sanskrtom a slovanskými jazykmi. V širšom kontexte sa zaoberá indo-iránskymi a balto-slovanskými jazykmi ako dvoma významnými a špecifickými IE vetvami. Časť práce je venovaná definícii balto-slovanských jazykov a slovansko-iránskym podobnostiam kvôli špecifikovaniu kontaktov medzi slovanskými a indo-iránskymi kmeňmi.

Na záver práce je priložený zoznam spoločných slovesných koreňov a ďalších lexikálnych jednotiek spoločných pre slovanské jazyky a sanskrt (nejde však o výpožičky, ale o lexiku spoločného PIE základu).

V práci je použitý fonetický prepis slov podľa uvedenej použitej literatúry. Skratky a symboly sú vysvetlené v zozname na úvod práce.

1. UVEDENIE DO INDO-EURÓPSKÝCH JAZYKOV

Rodina indo-európskych jazykov je považovaná za najpočetnejšiu na svete. Rozprávajú ňou približne tri miliardy ľudí a obsahuje vyše 400 jazykov, pričom najviac z nich sa nachádza práve na území Indie.¹ Centrum pravlasti Indo-európanov sa kladie väčšinou do stepí strednej Ázie alebo na územie severne od Kaspického a Čierneho mora.² Názory na pravlast' IE národov však nie sú jednotné. Objavili sa aj teórie o autochtónnosti osídlenia. Bližšie sa tomuto problému venovali napr. J.P. Mallory, F. Kortland, T. Gamkrelidze, V. Ivanov alebo litovsko-americká vedkyňa M. Gimbutas, ktorá IE protokultúru severne od Kaspického a Čierneho mora označila turkickým názvom *kurgan*, čo znamená „mohyla“ alebo „pohrebisko“. Do pravlasti Indo-európanov zahrnula aj povodie Dnepra a Volgy a časovo ju zaradila do doby bronzovej (približne 4. tis. p.n.l.). Indo-európanov označila za kočujúcich pastierov, ktorí približne v 3. tisícročí p.n.l. expandovali do Európy cez pontsko-kaspickú step.³ Za posledné obdobie relatívnej jednoty PIE jazyka sa považuje obdobie okolo roku 2500 p.n.l., hoci fragmentácia na jednotlivé nárečia sa musela začať už omnoho skôr. Prajazyk sa zrejme povoľne šírila, ale i diverzifikoval na dialektové oblasti po dlhý čas.⁴

Medzi IE jazyky sa zaraďujú jazyky balto-slovanské, germánske, italické, indo-iránske, keltské, gréčtina, arménčina, albánčina a vymreté vetvy – anatolské jazyky z 2. a 1. tis. p.n.l. a tocharské jazyky z 1. tis. n.l. na západe Číny. Často sa k IE jazykom radia i menšie dnes už vymreté jazyky, napr. dáčtina, tráčtina, ilýrčina...

Z hľadiska vývoja slovesného systému sa líšia jazyky na periférii (anatolské, tocharčina, keltské a italické) od jazykov centrálnych (gréčtina, indo-iránske, balto-slovanské jazyky). V západnom areáli (u jazykov italických, keltských, germánskych a zvyčajne i balto-slovanských) sa stretávame s niektorými spoločnými rysmi v oblasti lexiky i fonológie, ktoré môžu súvisieť s vplyvom miestneho predindo-európskeho substrátu.⁵

Podľa spoločných jazykových črt sa určujú v rámci IE jazykovej rodiny podskupiny, preto hovoríme často o italo-keltských jazykoch, o grécko-arménskych črtách, o spoločných

---

¹ <http://www.ethnologue.com/browse/families>

² MALLORY, J.P. , ADAMS, D.Q. *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European...* , str. 422

³ GIMBUTAS, M. Primary and Secondary Homeland... In: *Journal of Indo-European Studies*, str. 185-201

⁴ BIČOVSKÝ, J. *Stručná mluvnice praindoevropštiny*, str. 19

⁵ *ibidem*, str. 20

germánských a balto-slovanských rysoch...⁶ Asi najznámejším delením IE jazykov podľa izoglos je delenie na satemové a kentumové jazyky.

Jazyk, ktorým v počiatočnom štádiu (cca pred rokom 3500 p.n.l.)⁷ rozprávala indo- európska jazyková rodina, sa rekonštruuje ako praindo-európcina (PIE), v ktorej sa vyčleňuje ešte rané a neskoré štádium. PIE mala plozivý, alveolárny a tri rady velár, ktoré sa od seba líšili znelosťou a aspiráciou (tenuis, media, media aspirata), spravidla neznelé frikatívy, kam sa zaraďujú aj tri rekonštruované laryngály a systém vysokých a nízkych vokálov s dištingtívnym rysom dĺžky. PIE korene prechádzali ablautom a ich vokály sa vyskytovali v plných, redukovaných a nulových stupňoch. PIE substantíva mali 8 pádov, 3 rody, 3 čísla, tematické a atematické kmene. To sa týkalo i slovesných koreňov. PIE slovesný systém mal 4 spôsoby (indikatív, imperatív, optatív, subjunktíva pravdepodobne i injunktív zachovaný vo védskom sanskrte), rody aktíva, médiopasíva a perfekta (statívu), čomu zodpovedali i sady slovesných koncoviek. V PIE sa rekonštruuje celý časový systém, vrátane aoristu a perfekta, ale pre PIE slovesný systém bol podstatnejší aspekt (perfektum/imperfektum/statív).

---

⁶ Rozšíreniu a klasifikácii IE sa venoval napr. Frederik Kortlandt v štúdiu *The spread of the Indo-europeans*.

⁷ BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskymi jazyky*, str. 203

2. ZAČIATKY INDO-EUROPEISTIKY, VÝSKUM PRÍBUZNOSTI JAZYKOV

Skúmanie vzťahov medzi balto-slovanskými a indo-iránskymi jazykmi úzko súvisí s dejinami lingvistiky konca 18. a celého 19. storočia, keď sa začala rozvíjať indo-európska porovnávací jazykoveda stimulovaná „objavením“ sanskrtu pre západoeurópsku civilizáciu. Bádatelia sanskrt prirovnávali ku klasickým jazykom – starogréčtine a latinčine, ale aj k jednotlivým románskym jazykom, ktoré boli zväčša rodnou rečou misionárov v Indii. Pozoruhodnosť sanskrtu si medzi prvými všimol taliansky cestovateľ Filippo Sassetti (1540-1588), ktorý v korešpondencii spomína jazyk „lingua Sanscruta“⁸ a upozorňuje na podobné slová v sanskrtskej a talianskej lexike. Záujem o porovnávanie európskych jazykov je však omnoho starší, už napríklad v 12. storočí nachádzame u neznámeho islandského učenca spis o podobnosti islandčiny a angličtiny a napr. Dante Alighieri (1265-1321) sa zaoberal vzťahom latinčiny k ďalším románskym dialektom v diele *De vulgari eloquentia*.⁹ Vzťahmi medzi latinčinou a gréčtinou sa zaoberal napr. J.J. Scalinger (1540-1609).

Azda za prvý pokus o sformulovanie akéhosi jednotného prajazyka, ktorý by bol uspokojivou odpoveďou na príbuznosť indo-európskych jazykov, môžeme pokladať teóriu holandského historika a vedca Marka Zueria van Boxhorna (1612-1653) o indo-skýtskych jazykoch. Roku 1647 teóriu publikoval s obohatením o keltské, slovanské, baltské jazyky a sanskrit. Hľadaný prajazyk pomenoval „skýtčina“.¹⁰

Na Boxhornove poznatky nadviazal francúzsky jezuita, misionár v Južnej Indii, Gaston-Laurent Coeurdoux (1691-1779) a jeho súčasník Jean Calmett (1692-1740), ktorý posielal do Kráľovskej knižnice v Paríži sanskrtské a telugské rukopisy. O jazykovedu prejavila záujem aj ruská kráľovná Katarína II., ktorá podporovala nemeckého vzdelanca P.S. Pallasu vo vytvorení komparatívnej práce z dvesto jazykov *Linguarum totius orbis vocabularia comparative* (1786-1789). Revidoval ho C.J. Kraus štúdiou o zložkách jazyka, na ktoré musí brať komparatívna jazykoveda ohľad.¹¹

---

⁸ ROBINS, R.H. *A short history of linguistics*, str. 135

⁹ ROBINS, R.H. *A short history of linguistics*, str. 165

¹⁰ Boxhornovu prácu inšpiroval pôvodom český renesančný učenec a tlačiar Zikmund Hrubý z Jelení (1457-1554). Roku 1537 vydal v Bazilei dielo *Lexicon symphonum*, latinsko-nemecko-grécko-český porovnávací slovník, kde si všimol zvukovú zhodu slov v daných jazykoch.

¹¹ ROBINS, R.H. *A short history of linguistics*, str. 169

Prelom v utváraní konceptu indo-európskych jazykov priniesli práce britského filológa a prekladateľa, polyglota sira W. Jonesa, ktorý bol vyslaný do Kalkaty ako nižší sudca.¹² Prvý náčrt sanskrtskej gramatiky v angličtine pochádza zo začiatku 19. storočia a z tej istej doby pochádzajú aj prvé preklady zlomkov sanskrtskej literatúry do európskych jazykov.¹³ Pojem „indo-európsky“ sa v anglojazyčnej literatúre objavil roku 1814. Pojem „indogermanisch“ použil prvýkrát pravdepodobne A.F. Pott, žiak F. Boppa, roku 1833.¹⁴

Ďalšia generácia lingvistov, najmä R. Rask, F. Bopp, W. Humboldt, J. Grimm, K. Brugmann, či bratia Schlegelovci,¹⁵ prispeli k výskumu IE jazykov, k prekladom starej indickej literatúry a k určeniu jazykových inovácií v jednotlivých vetvách, ktoré boli postupne klasifikované ako hláskové zákony nazvané podľa svojich objaviteľov. August Schleicher (1828-1861) v diele *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* rozlíšil v hypotetickom IE prajazyku rad velárnych plozív: *k, *g, *gh. Pripustil existenciu palatovelár, ale predpokladal, že sa vyvinuli z „gutturál“, ako označoval velárne hlásky.¹⁶ Karl Brugmann (1849-1919) Schleicherovu hypotézu o palatalizovaných velárach rozvinul v diele *Grundriss der vergleichenden grammatik der indogermanischen sprachen*. PIE veláry rozdelil na tzv. čisté veláry: *k, *g, *kh, *gh a palatoveláry *k', *g', *kh', *gh'. Všimol si, že pri velárnych záverových spoluhláskach dochádza v dcérskych jazykoch k rozdielnej výslovnosti. Pomenoval ju ako „u-Sprache“ a dané jazyky ako *die Sprachgruppe mit Labialisierung* a *die Sprachgruppe ohne Labialisierung* – predpokladal totiž, že tieto veláry sa labializovali v kontakte s hláskou „u“.¹⁷ Toto delenie sa presne zhodovalo s neskorším rozdelením na satemové a kentumové jazyky.

Nemecký lingvista a sanskritista Peter von Bradke (1853-1897) v práci *Über Methode und Ergebnisse der arischen Alterthumswissenschaft* (1890) delí veláry na „čisté“ a „palatalizované“, pričom podotýka, že palatoveláry sa vyskytujú často s nasledujúcou labializáciou. Jazyky rozdelil na spirantizovanú skupinu „*Gruppe als Spirant*“ a na skupinu s

---

¹² V rozprave pri treťom výročí Ázijskej spoločnosti (1786) vyslovil hypotézu o sanskrtskom pôvode latinčiny a gréčtiny a o príbuznosti latinčiny, gréčtiny, góčtiny, keltských jazykov a perzštiny.

¹³ ROBINS, R.H. *A short history of linguistics*, str. 135

¹⁴ ibidem, str. 170

¹⁵ August Wilhelm Schlegel (1767-1845) bol nemecký lit. historik, spisovateľ, indológ a filozof. Na univerzite v Bonne založil roku 1818 prvú katedru indológie v Nemecku. Preložil do nemčiny epos Rámájana a do latinčiny Bhagavadgítu. Vydával Indickú knižnicu. Friedrich Schlegel (1772-1829) bol filozof, básnik, literárny kritik, historik, filológ a priekopník porovnávacej jazykovedy. Ďalšie generácie vedcov ovplyvnil svojou monografiou *Über die Sprache und Weisheit der Indier*. Bratia Schlegelovci patria k výrazným postavám kultúrneho života 19. st. a patria medzi zakladateľov a teoretikov literárneho romantizmu.

¹⁶ SCHLEICHER, August. *Compendium der vergleichenden grammatik der indogermanischen sprachen*, str. 10

¹⁷ BRUGMANN, K. *Grundriss der Vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, str. 313

čistým zvukom K „*reiner K-Laut*“, ktoré typologizoval podľa slov *satem* a *centum*.¹⁸ IE jazyky rozdelil na satemovú a kentumovú skupinu. Medzi národy rozprávajúce kentumovými jazykmi zaradil Germánov, Keltov, Italikov a Helénov. Národy rozprávajúce satemovými jazykmi označil za nomádov z územia severne od Čierneho a Kaspického mora, od ktorých sa najprv oddelili „juhovýchodoeurópske“ alebo „ilýrsko-arménske“ národy, potom „litovské“ kmene a napokon Slovania. Nazýva ich „stepnými“ a „nomádskymi“ národmi, ktoré zostávali na kultúrnej úrovni kočovania oproti rozvíjajúcemu sa obrábaniu pôdy v Európe. Tento stupeň rozvinutosti v pomere k obrábaniu pôdy „*postavil múr medzi európskym a východoázijským kultúrnym okruhom*“ (Kulturkreis).¹⁹ Bradke hovorí o začiatkoch poľnohospodárstva u západoeur. národov v kontraste voči spôsobu života iirán. kmeňov. Až pri údajnom ďalšom kontakte so západným „kultúrnym okruhom“ sa východné kmene postupne naučili obrábať pôdu. Za daný rozdiel môže podľa Bradkeho vzájomné odlúčenie sa týchto dvoch vetiev Indo-európanov.

Delenie IE jazykov na „východné“ a „západné“ sa ukázalo ako neplatné po rozlúštení ďalších IE jazykov: chetitčiny (1915, B. Hrozný) a tocharčiny (1907, F. Müller),²⁰ ktoré boli klasifikované ako kentumové. Dnes sa na základe skúmania ďalších anatólskych jazykov ukazuje, že „kentumové“ štádium nebolo v PIE pôvodné.²¹

Vzťah medzi iirán.²² a BS jazykmi sa 50. rokoch 19. storočia venovali jazykovedci Franz Bopp a Adalbert Kuhn.²³ Podľa štúdie A. Kuhna z roku 1850 boli BS kmene dlhší čas v užšom kontakte s iirán. kmeňmi.²⁴ F. Bopp nadviazal na Kuhnovu hypotézu, no oddelenie BS idiómov od iirán. zasadil do doby ešte pred odlúčením európskej a ázijskej vetvy IE

---

¹⁸ VON BRADKE, P. *Über Methode und Ergebnisse der arischen...*, str. 63

¹⁹ ibidem, str. 107

²⁰ Tocharčina A a tocharčina B boli jazykmi vo východnej časti Tarimskej panvy na západe Číny. Viac jazykových materiálov sa zachovalo z tocharčiny B v podobe útržkovitých pasáží. Zapisovala sa písmom brahmí. Tochari zostali od ostatných IE národov izolovaní v nehostinných prírodných podmienkach v obklúčení inými národmi. Tocharčina B napokon podľahla ujgurčine. In: BIČOVSKÝ, J. *Vademecum...*, str.250

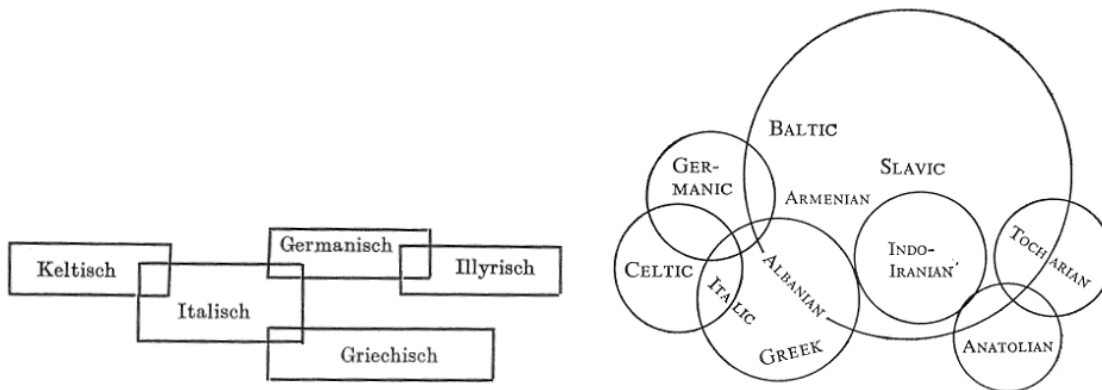
²¹ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str.178

²² Najmä v nemeckojazyčnej literatúre 19. storočia sa namiesto pojmu indo-iránsky používa pojem „arisch“.

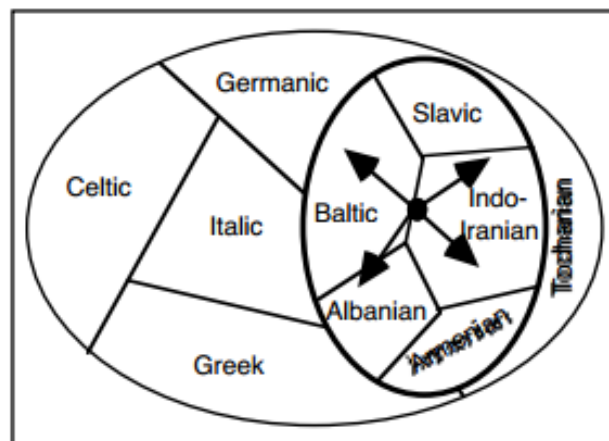
²³ Franz Felix Adalbert Kuhn (1812-1881) bol nemecký filológ a folklorista. Inšpirovaný J. Grimmom sa zaoberal nemeckou mytológiou, zbieral a publikoval ságy, zvyky a rozprávky z rôznych regiónov Nemecka. Poznatky z tejto oblasti zhrnul roku 1845 v publikácii *Zur ältesten Geschichte der Indogermanischen Völker*. Bol editorom jazykovedného časopisu *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen*.

²⁴ KUHN, A. *Zur ältesten Geschichte...*, str. 324

kmeňov.²⁵ V ďalšej generácii roku 1872 nemecký lingvista Johannes Schmidt vyvinul teóriu vlnového modelu, ktorý vyjadruje príbuznosti v rámci IE jazykov.²⁶

Pôvodný náčrt vzťahov medzi vybraným IE jazykmi podľa J. Schmidta (1872), doplnený a upravený W. Lehmanom (1962).²⁷

Vennov diagram ako vlnový model príbuznosti IE jazykov. Obrázok zahŕňa delenie na satem. a kentum. jazyky.²⁸

J. Schmidt chcel priniesť alternatívny výklad vzťahu medzi IE jazykmi – oproti biológovi a lingvistovi A. Schleicherovi, ktorý inšpirovaný Darwinovými poznatkami roku

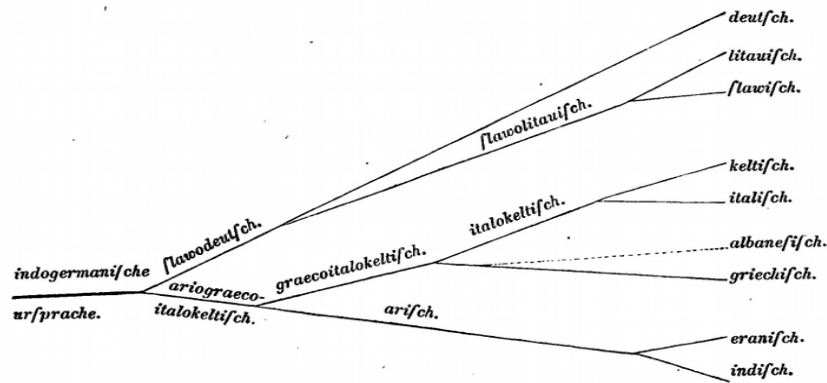
²⁵ ARNTZ, H. *Sprachliche Beziehungen zwischen arisch und Balto-slavisch*, str. 4

²⁶ Johannes Schmidt (1843-1901) popísal vlnovú teóriu „Wellentheorie“ roku 1872. Šírenie jazykových zmien pripodobnil vlnám, ktoré sa po vodnej hladine radiačne šíria v kruhoch stále slabšej intenzity na mieste, kde bol hodený kameň. Tento vplyv podľa neho viedol k podobnosti medzi jazykmi. Svoju teóriu postavil proti doktríne jazykových zákonov, ktorej sa držali mladogermatici.

²⁷ <http://www.cramlap.org/LogoOverview/>

²⁸ http://www.ling.cam.ac.uk/li2/gen_rel2.pdf

1861 systematizoval príbuznosť IE jazykov formou rozvetvujúceho sa stromu.²⁹ Tento model sa nazýva aj ako „Stammbaumtheorie“ a ukazuje, že jazyky sa nerozdelili naraz v jednom časovom bode, ale že tento proces prebiehal pomaly a prechádzal do nárastu divergencie medzi dialektmi tak, že sa neskôr oddelili ako samostatné jazyky:

J. Schmidt chcel zároveň vlnovým modelom šírenia jaz. zmien vyvrátiť v tej dobe populárnu teóriu jazykových zákonov. Upozorňuje na spoločné rysy, ktoré sú prítomné len u jednotlivých jazykov, nedajú sa však zovšeobecniť na celok. Kladie dôraz na geografickú blízkosť teritórií obývaných IE kmeňmi, od čoho sa odráža miera spoločných jazykových črt. Podľa Schmidtovej teórie v rôznych centrách IE územia získali prevahu jednotlivé kmene, ktoré svojim susedom vnútili vlastné jazykové variety. Do tejto teórie zahrnul i existenciu „Vermittlungsdialekte“, „prepájacích“ dialektov medzi jazykmi.

Koncom 19. storočia venovali pozornosť BS jazykom a ich vzťahu ku germánskym jazykom napr. K. Brugmann, A. Leskien³⁰, H. Hirt či B. Delbrück³¹. K. Brugmann sa v diele *Zur Frage nach den Verwandtschaftsverhältnissen der indogermanischen Sprachen* (1884) snažil nájsť zjavnú zhodu medzi oboma jazykovými vetvami.³² Nasledoval ho aj nemecký

²⁹ <http://functionalshift.wordpress.com/2011/10/28/metaphors2/>

³⁰ August Leskien (1840-1916) bol významný nemecký slavista, podobnosťami medzi balto-slovanskými a germánskymi jazykmi sa zaoberal v diele *Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen*, 1876.

³¹ Hermann Hirt (1865-1936) bol nemecký indoeuropeista, venoval sa najmä histórii germánskych jazykov, gramatike a akcentológii IE jazykov. Zastával názor, že IE pravlasť sa musela nachádzať na severe Európy. *Die Indogermanen. Ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur*, Strassburg, 1905-1907.

³² ARNTZ, H. *Sprachliche Beziehungen zwischen arisch und Balto-slawisch*, str. 5

lingvista B. Delbrück³³ a zberateľ gréckej ľudovej slovesnosti P. Kretschmer. Výskumy K. Brugmanna mali zásadný vplyv na indoeuropeistiku konca 19. storočia.³⁴

Začiatkom 20. storočia sa vzťahom medzi iirán. a BS jazykmi venoval Antoine Meillet v dielach *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* (1903) a *Les dialectes indo-européens* (1908), kde popisoval dialektické členenie PIE. „Výsledky bádania ukázali, že hlavná deliaca čiara vedie medzi západnými a východnými jazykmi. Indo-iráncina, slovančina, baltčina, arménčina tvoria (spolu s albánčinou) východnú skupinu, kde pozorujeme mnohé spoločné črty... To neznamená, že by táto skupina dialektov bola jedným celkom alebo že by sa tieto rysy medzi jazykmi šírili opakovaním, ale že všetky tieto inovácie sa realizovali nezávislým spôsobom, ako ukazujú podrobnosti... Slovná zásoba indo-iránciny, baltčiny a slovančiny sa často zhoduje. Východné dialekty preto tvoria prirodzenú skupinu.“³⁵ Podobné stanovisko zastával aj H. Hirt, ktorý pravlast' PIE situoval do južného Ruska, kde mohlo dôjsť k jazykovým kontaktom práve medzi iirán. a slovanskými kmeňmi. Tvrdí, že v tejto hypotéze sa dá ísť ešte ďalej a „predpokladať, že sa Árijci oddelili najprv ešte z balto-slovanského kmeňa.“³⁶ O pravlasti iránskych kmeňov situovanej na juh Ruska publikoval roku 1923 v Lipsku aj M. Vasmer, zostavovateľ etymologického slovníka ruského jazyka.³⁷

Lexikálne zhody medzi týmito jazykovými vetvami sa pokúsil podrobnejšie charakterizovať roku 1912 J. Rozwadowski v diele *O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich*. K výskumu BS jazykov v nemeckom priestore výrazne prispel R. Trautmann, ktorý roku 1923 vydal balto-slovanský slovník.³⁸ V tomto období sa výskum BS jazykov rozvíja, pretože dovtedy sa považovali medzi IE jazykmi za nespochybniteľné greko-italické a slovansko-germánske jazykové korešpondencie.³⁹ Roku

---

³³ Berthold Delbrück (1842-1922) bol nemecký lingvista, zameraný najmä na porovnávanie syntaxe IE jazykov. Medzi jeho najvýznamnejšie práce patrí štúdiá *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, ktorú vydal medzi rokmi 1893 a 1900 s K. Brugmannom.

³⁴ ARNTZ, H. *Sprachliche Beziehungen zwischen arisch und Balto-slawisch*, str. 5

³⁵ MEILLET, A. *Les Dialectes Indo-Européens*, str. 131

³⁶ ARNTZ, H. *Sprachliche Beziehungen zwischen arisch und Balto-slawisch*, str. 6

³⁷ Pozri: VASMER, M. *Die Iranier in Südrußland*

³⁸ Reinhold Trautmann (1883-1951) bol nemecký slavista pôsobiaci na univerzitách v Prahe, Königsbergu, Lipsku a Jene, prekladateľ staroruskej Nestorovej kroniky, výskumník v oblasti slovanského osídlenia na území Nemecka a zostavovateľ staropruskej gramatiky. Hoci roku 1933 podpísal vyhlásenie nemeckých profesorov A. Hitlerovi, roku 1939 bola zakázaná jeho kniha *Die wendischen Ortsnamen Ostholsteins, Lübecks, Lauenburgs und Mecklenburgs*. Roku 1945 patril k podporovateľom vplyvu ZSSR na Východné Nemecko.

³⁹ ARNTZ, H. *Sprachliche Beziehungen zwischen arisch und Balto-slawisch*, str. 2

1933 publikoval v Heidelbergu na túto tému H. Arntz štúdiu *Sprachliche Beziehungen zwischen arisch und balto-slawisch*.

Český lingvista O. Hujer⁴⁰ zhrnul predmet skúmania vzťahov medzi BS a iirán. jazykmi na štyri hlavné otázky:

1. Zhoda medzi BS a iirán. jazykovými vetvami komplexne ako dvoma celkami.
2. Zhody medzi jednotlivými časťami týchto celkov (napr. slovansko-iránske, balto-indické).
3. Identifikácia, či sú spoločné rysy dôsledkom spoločného prajazyka oboch vetiev.
4. Identifikácia, či sú tieto rysy spôsobené susedstvom a vplyvom jednotl. jazykov navzájom.⁴¹

Uvedená Hujerova koncepcia je zásadná aj pre túto prácu, kde sa ukazuje, že existujú spoločné črty napr. medzi slovanským a iránskymi jazykmi, ale nedajú sa však nájsť v sanskrte. Rovnako existujú črty, ktoré má sanskrt spoločné s baltskými jazykmi, ale neplatia pre jazyky slovanské.

---

⁴⁰ Hujer v recenzii práce H. Arntza: *Sprachliche Beziehungen...* autorovi vyčíta, že BS jazyky považuje bez pochybností za jednotnú jazykovú vetvu, proti čomu uvádza niekoľko dokladov. Podotýka, že spoločné rysy satemových jazykov samy o sebe nezaručujú rovnaký vývoj výlučne medzi iirán. a BS jazykmi. Hujer pripomína, že niektoré avestské tvary spomenuté v štúdiu (I Pl *o*-kmeňov av. *-ūš* = slov. *-y*) sú len dodatočne vytvorené novotvary. Autorovi vytýka nedôslednosť pri popise lexikálnych podobností a neznalosť slovanských jazykov, keď o poľskej indologičke a historičke O. Wilmanovej-Grabovskej píše v mužskom rode.

In: HUIER, O. (Recenzia) Dr. Helmut Arntz: *Sprachliche Beziehungen...* . In: *Listy filologické*, str. 84-85

⁴¹ ibidem

3. TEÓRIA SATEMOVÝCH A KENTUMOVÝCH JAZYKOV

Vyššie spomenuté delenie IE jazykov na satemové a kentumové, ktoré bolo zásadné pre lingvistiku 2. pol. 19. st., dostalo názov podľa zmeny PIE palatoveláry $*k'$ v slove „sto“ (PIE $*k' \eta t \acute{o} m$). Kentumové jazyky túto palatoveláru zachovali (lat. *centum*, gr. *ἐκατόν*, ír. *cēt*, toch. A *känt*) a satemové ju zmenili na sibilantu (skt. *śatam*, av. *satəm*, lit. *šimtas*, stsl. *сѣто*)⁴² - k tejto zmene došlo v iirán., BS, arménčine a albánčine.⁴³ Toto delenie potvrdzuje aj strata labializácie v sérii PIE labiovelár $*k^w$, $*g^w$, $*g^{wh}$, ktorá prebehla v satemových jazykoch: skt. *kaḥ* „kto“, lit. *kas*, slov. *kto* oproti kentumovým jazykom, ktoré labializáciu zachovali: gr. *ποθεν*, lat. *quod*. Aj táto jazyková zmena prebehla medzi rovnakými skupinami jazykov.⁴⁴ Na základe vzájomných responzií sú identifikované tri typy rozličnej realizácie PIE hlások v satemových a kentumových jazykoch:⁴⁵

1.)

lat. <i>quod</i> , gr. <i>πότερος</i> , angl. <i>what</i>	$K^w = K$	čes. <i>kdo</i> , skt. <i>kad</i> , lit. <i>kas</i>
lat. <i>bōs</i> , gr. <i>βουή</i> , angl. <i>cow</i> , <i>queen</i>	$G^w = G$	srb. <i>зоведо</i> , <i>жена</i> , skt. <i>gāu-</i>
lat. <i>-fendō</i> , gr. <i>φόνος</i> („zabitie“)	$G^{wh} = G^h$	čes. <i>honit</i> , skt. <i>g^hnanti</i>

2.)

lat. <i>centum</i> , gr. <i>ἐκατόν</i> , angl. <i>hundred</i>	$K = S$	čes. <i>sto</i> , skt. <i>śatam</i> , lit. <i>šimtas</i>
lat. <i>grānum</i> , gr. <i>γέρας</i> , angl. <i>grain</i>	$G = Z$	čes. <i>zrno</i> , skt. <i>jiryati</i> , lit. <i>žirnis</i>
lat. <i>hiems</i> , gr. <i>χειμα</i> , chet. <i>gimmant</i>	$G^h = Z^h$	čes. <i>zima</i> , skt. <i>him</i> , lit. <i>žiema</i>

3.)

lat. <i>cruor</i> , gr. <i>κρέας</i> , stangl. <i>hrecaw</i>	$K = K$	slov. <i>krv</i> , skt. <i>kravis</i> , lit. <i>kraujas</i>
lat. <i>glūbō</i> , gr. <i>γλύφω</i> , angl. <i>cleave</i>	$G = G$	rus. <i>глубина</i>
lat. <i>hostis</i> , gr. <i>γράφω</i> , angl. <i>grave</i> , angl. <i>guest</i>	$G^h = G^h$	rus. <i>гость</i> , čes. <i>hrabat</i>

⁴² Správne by sa teda malo podľa prepisu avesty písať o *satəmových*, nie o satemových jazykoch.

⁴³ T. Burrow zaraďuje medzi jazyky, kde došlo k zmene palatoveláry na sibilantu, aj tráčtinu a pravdepodobne frýgštinu a ilýrčinu. In: BURROW, T. *Sanskrit*, str.13

⁴⁴ ibidem

⁴⁵ Tabuľka podľa: BIČOVSKÝ, J. *Stručná mluvnice praindoevropštiny*, str.25

Podľa tejto teórie sa v kentumových jazykoch na mieste zadného radu velár vyskytujú labializované hlásky (lat. *quod*, angl. *queen*). V kentumových jazykoch ďalej pozorujeme rozdelenie na „*p*-dialekty“ a „*q*-dialekty“. Príkladom toho je starogréčtina, kde sa v dialektoch labioveláry vyvinuli buď na bilabiály (aiolský dialekt), alebo podľa vokalického okolia na **a**) prosté veláry pred a po *u* **b**) na dentály pred prednými vokálmi, napr. *kwis > τίς „kto“ **c**) na bilabiály pred *o a *a napr. *kwotéros > πότερος.⁴⁶

V satemových jazykoch prešiel odlišným vývojom rad predných velár. Posúvali sa dopredu, až došlo k ich sibilizácii a zmene na sykavky. Satemizácia však neprebehla nikde dôsledne a v niektorých prípadoch nachádzame namiesto predných velár reflexy velár zadných. Napr. z PIE **k^hleu(s)* sa vyvinulo čes. *slyšet* a skt. *śruti*, ale v lit. oproti tomu *klausyti* (namiesto „*šlausyti*“). Rovnako z PIE **k^wetwóres* oproti skt. *čatur* a čes. *čtyři* stojí lit. *keturi*.

Ani v jednom historickom IE dialekte sa nedochoval rad pala-talizovaných velár spolu s labializovanými a čistými velármi. Rad palatalizovaných velár sa ukazuje ako najnestabilnejší a má tendenciu splynutia s radom velár (kentumové jazyky) alebo prechodu k afrikátam či frikátivám (satemové jazyky).⁴⁷

T. V. Gamkrelidze preto namiesto pojmu kentumové jazyky použil popisné označenie: „IE dialekty s radom palatalizovaných velár prechádzajúcim alebo splývajúcim s radom čistých velár.“ Jazyky skupiny satem nazýva: „IE dialekty s radom palatalizovaných velár prechádzajúcim medzi afrikáty a spiranty.“⁴⁸

V anatólskych jazykoch dochádza k labializácii, ak po pôvodných PIE velárach nasleduje *u*. Napr. *ghen – (zabíjať): chet. *ku-en-zi*, skt. *hānti*, gr. *θείvo*. Ak však v PIE forme nasleduje *u* po palatalizovanom fonéme **k^h*, v anatólskych jazykoch sa palatovelára aspiruje na *š*. Napr. **k^hu(e/o)n* (pes): luv. *su-wa-nai* (N Pl), skt. *śvan*, arm. *šun*, lit. *šuo*, lat. *canis*, gr. *κύων*. **ek^huo* (kôň): luv. *a-su-wa*, skt. *áśva*, stlit. *ašva*, lat. *equus*, gr. *ἵππος*. Takýto vývoj PIE **k^h* sa zhoduje s podobou palatovelár v satemových jazykoch. Táto zhoda pri vývoji palatovelár medzi kentumovými anatólskymi jazykmi a satemovými jazykmi je však podľa T. Gamkrelidzeho iba vonkajšia a nie je výsledkom rovnakých vnútorných procesov.⁴⁹

⁴⁶ BIČOVSKÝ, J. *Stručná mluvnice praindoevropštiny*, str.27

⁴⁷ GAMKRELIDZE, T., IVANOV V. *Indoevropskij jazyk i indoevropcy*, str.98

⁴⁸ ibidem

⁴⁹ ibidem, str.101

Ak by sme teda delenie na satemové a kentumové jazyky považovali za prekonané, musíme brať stále na vedomie, že niektoré spoločné jazykové črty sú medzi vetvami IE jazykov nesporné. IE jazyky môžeme podľa spoločných črt rozdeliť do týchto skupín:

1. Jazyky patriace do satemovej skupiny podľa vyššie spomenutých inovácií.
2. Jazyky patriace do kentumovej skupiny, ktorú je však nutné rozdeliť do ďalších podskupín:
  - I. Západná indo-európska skupina obsahujúca italické, keltské a germánske jazyky.
  - II. Gréčtina so špecifickými vzťahmi k tzv. satemovej skupine jazykov.
  - III. Východné indo-európske jazyky, z ktorých sa zachovala tocharčina.
  - IV. Chetitčina a ďalšie IE jazyky z oblasti Malej Ázie, ktoré sa najskôr oddelili

od pôvodného indo-európskeho kmeňa.⁵⁰

Predpokladá sa, že kmene hovoriace iránskymi jazykmi museli mať pôvodne centrálnejšiu pozíciu ako dnes, čo by vysvetľovalo ich niekdajšiu tesnú koexistenciu s BS jazykmi.⁵¹ Podobnosti v rámci tzv. kentumových jazykov nasvedčujú o užšom kontakte medzi italickými a keltskými kmeňmi. O čosi menej je obom jazykovým vetvám podobná germánčina, ktorá preukazuje v istom časovom období bližšie vzťahy k slovančine (napr. absencia „r“ v mediopasívných koncovkách).

Delenie IE jazykov na satemové a kentumové však naznačili niektorí jazykovedci ako problematické. V. Ivanov hovorí o satemových a kentumových jazykoch ako o rozdiel medzi IE dialektmi, kde boli zadnojazyčné fonémy v protikladnom postavení k labiovelárnym a takými IE dialektmi, kde boli zadnojazyčné fonémy v protikladnom postavení k palatálnym fonémom. V dialektoch typu satem bolo spočiatku fonologicky podstatné protikladné postavenie velárnych a palatálnych fonémov.⁵²

J. Kuryłowicz ukázal, že najstarší všeobecne indo-európsky jav palatalizácie sa nedá miešať s asibiláciou, ktorá prebieha rôzne v jednotlivých vetvách IE jazykov.⁵³ Dialekty typu satem sú charakterizované fonologickým protikladným postavením velár a palatovelár (a nie

---

⁵⁰ BURROW, T. *Sanskrit*, str.13

⁵¹ ibidem, str.14

⁵² IVANOV, V.V. Problema jazykov centum i satem, In: *Voprosy jazykoznanija*, str. 372

⁵³ KURYŁOWICZ, J. *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, 1956, str.371-372

typologickou zmenou palatál a sibilant) – v niektorých dialektoch satem sa ukazuje možná rekonštrukcia palatálnych plozív ako pokračovanie IE palatál. A. Meillet a V. Pisani už predtým popísali, že palatály typu θ a d v staroperzštine (stperzs. *adam* „ja“ oproti av. *azəm*, skt. *aham*) umožňujú rekonštruovať iránske plozívy ako pokračovanie IE palatál.⁵⁴

Pre dôslednejšie rozlišovanie jazykov typu satem prináša V.V. Ivanov informácie o iránskom (dardskom) jazyku kafiri, ktorý si pre svoju izolovanosť zachoval črty indo-iránskych jazykov, ale rovnako i iných dialektov z rodiny satem.

PIE	sanskrt	kafiri	avesta	stperzs.
* k'	ś	c	s	θ
* g'	j	z	z	d
* $g^{h'}$	h	z	z	d

Na príklade jazyka Kafiri Ivanov dokazuje, že jednotlivý jazyk nemusí vo všetkom zodpovedať hlavným typologickým rysom danej skupiny. Aj v kentumových jazykoch sa môžu objaviť satemové črty. Napr. v anatolských jazykoch bol objavený rad slov, v ktorých sa v pozícii pred u PIE palatála mení na s : *ásuwa* „kôň“, *śuwan* „pes“, *śurna* „roh“.⁵⁵ Asibilizácia palatálneho $*k' > ś$ sa z fonologického uhlu pohľadu javí ako druhostupňový jav. IE jazykovú oblasť teda nemožno jednoznačne rozdeliť na dve dialektové skupiny kentum a satem. Niektoré časti tejto oblasti (napríklad Kafiristan) predstavujú izolované areály, ktoré zachovali protikladné postavenie palatál a velár. Inovácie sa vyjavujú v dvoch dialektových skupinách: v skupine dialektov realizujúcich fonologizáciu labiovelár a odstránenie rozdielu medzi palatálami a velármi a v skupine dialektov realizujúcich asibiláciu palatál fonologicky spojenú so zmenou $*s$. Niektoré dialekty (vrátane anatolských) zaujímajú prostrednícku pozíciu medzi týmito dvoma skupinami. Podľa V. Ivanova treba namiesto tradičného dvojčlenného delenia IE jazykov na skupinu centum i satem klasifikovať niekoľko typov dialektov s prechodnými spôsobmi výslovnosti medzi nimi.

⁵⁴ Pozri ďalej: PISANI, V. *Studia sulla preistoria delle lingue indoeuropee*, Rím, 1933, str. 559

⁵⁵ IVANOV, V.V. *Problema jazykov centum i satem*, In: *Voprosy jazykoznanija*, str. 19

4. BALTO-SLOVANSKÉ JAZYKY

Pri skúmaní podobností medzi slovanskými a staroindickými jazykmi je nutné spomenúť BS kmeňový zväz, lebo práve medzi baltskými jazykmi, hoci sa nachádzali geograficky na teritóriu severnejšie od centra IE kmeňov, sa zachovalo viacero lexikálnych jednotiek spoločných so sanskrtom, ktoré chýbajú v slovanských jazykoch. Balto-slovanské jazyky sú zväčša považované za spoločnú jazykovú vetvu, hoci toto zaradovanie sa ukazuje ako problematické. Pravlast' BS kmeňov sa situuje do územia od ústia Dnepra až približne po Pobaltie. Už v čase rekonštruovaného prabalto-slovanského jazyka (cca 2500-1500 p.n.l.) dochádzalo ku kontaktom s germánskymi kmeňmi, o čom svedčia spoločné črty – napr. D a I Pl s formantom *-m- oproti formantu *-bh- v iných IE jazykoch.

Vzťahom medzi baltskými a slovanskými jazykmi sa medzi prvými venovali: J. Hanusz (*O dobie litewsko-słowiańskiej w stosunku do prajęzyka indoeuropejskiego*, 1885), K. Brugmann (*Grundriss der vergleichenden grammatik der indogermanischen sprachen*, 1886-1916), A. Meillet (*Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, 1905), V. Porzeziński (*Die baltischslawische Sprachgemeinschaft*, 1911), J.M. Endzelin (*Slavjano-baltijskie etjudy*, 1911) a J. Rozwadowski (*O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich*, 1912).

Balto-slovanské jazyky sa delia na baltskú a slovanskú vetvu. Baltská vetva sa člení na východnú (lotyština, litovčina, †selončina, †semigalčina) a západnú (tvoria ju už len mŕtve jazyky, vrátane pruštiny, ktorú niektorí bádatelia zaraďujú bližšie k slovanským jazykom).⁵⁶ Slovanské jazyky sa delia na východné (†stará novgorodčina, ruština, bieloruština, ukrajinčina, rusínčina), južné (východné: †staroslovienčina, cirkevná slovančina, bulharčina, macedónčina, západné: slovinčina, srbčina, chorvátčina) a západné (čeština, slovenčina, horná a dolná lužická srbčina, poľština, kašubština, †polabčina, †pomorančina). V. Toporov a V. Ivanov delili túto jazykovú vetvu na slovanskú a potom na západnú baltskú a východnú baltskú. Po rozbití jednoty BS kmeňového zväzu došlo k vzniku protoslovančiny, západnej baltčiny, ktorá neskôr vymrela a východnej baltčiny.

---

⁵⁶ Svedčia o tom niektoré izoglosy, ktoré má pruština spoločné so slovanskými jazykmi, nie však s baltskými, napr. prus. *twais*, *swais* = *tvojъ*, *svojъ*. In: ROZWADOWSKI, J.: *O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich*, str. 13

4.1.FONOLOGICKÝ SYSTÉM BALTO-SLOV. JAZYKOV V KONTEXTE PIE

Medzi spoločné fonologické črty BS jazykov patrí *Winterov zákon* o dĺžení vokálov pred PIE neaspirovanými znelymi konzonantmi (*b, *d, *g): lit. *sėsti* „sedieť“ < *sed-ti a *Hirtov zákon* o retrakcii PIE akcentu na predošlú slabiku, pokiaľ slabika končí na jednu z laryngál. BS jazyky patria do satemovej vetvy, a tak PIE veláry *k, *g, *g^h a labioveláry *k^w, *g^w, *g^w^h prechádzajú do jednoduchých velár k a g so stratou aspirácie u znejšej veláry. PIE *k^wos „kto“ > lit. *kàs*, *sneig^wh-o „sneh“ > rus. *снег*, *g^werh₃ „jest“ > lit. *geriù*. Labioveláry stratili labiálnu výslovnosť. K rovnakému splynutiu znelych aspirovaných PIE hlások s neaspirovanými znelymi dochádza aj u alveolár a labiál. Stsl. *berq* < PIE *bher-, rus. *зород* „mesto“ < PIE *ghor-dho- „ohrada, zahradenie“, lit. *dubùs*, srb. *дубок* „hlboký“ < PIE *dhub-u-.

V BS prebieha proces *satemizácie*, keď sa palatoveláry *k', *g', *g^h menia na palatalizované sibilanty *ś, *ź, *ż (PIE *k'rd- „srdce“ > stsl. *срд-ьце*, lit. *širdis*, *ghel-to „zlatý“ lit. *želtas*, pl. *złoty*). Satemový vývoj sa však v niektorých prípadoch neuplatnil – napr. z vyššie spomenutého PIE koreňa *ghel-to „zlatý“ vzniklo aj lit. *geltas* „žltý“.⁵⁷ Podobne aj z PIE *h²ek'-men „kameň“ sa stalo stsl. *kamy* a lit. *akmuō*, hoci v niektorých lit. dialektoch sa vyskytuje aj variant *ašmuō*. Táto nepravidelnosť je častejšia práve u baltských jazykov, čo viedlo k úvahám o ich odlišnosti od slovanských jazykov. Napr. v slove *k'leu-s „počut“ palatovelára v slovanských jazykoch prešla do sibilanty rus. *слышамъ*, čes. *slyšet*, ale lit. *klausyti* a lot. *klausīt*. K výnimkám však dochádza aj v slovanských jazykoch: PIE *ghans- „hus“, stsl. *gqsb, rus. *зyc* oproti lit. *žqsis*.

Sonóry z PIE zostávajú v BS neporušené, PIE *medhu- „med“ > lit. *medùs*, slov. *med*, PIE *nok^wts „noc“ > stsl. *ночь*, lit. *naktis*. Pri prechodných kľzavých hláskach ako je PIE *j a *u dochádza u BS jazykov k protéze, PIE *ju-n-g „zapriaľnúť, spojiť“ > lit. *jùngti*, PIE *uedh „viest“ > stsl. *vedq*, lit. *vedù*. Slabikotvorné sonóry *r, *l, *m, *n prechádzajú do *ir, *il, *im, *in a *ur, *ul, *um, *un, pričom však práve slovanské jazyky zachovávajú slabikotvorné r a l. PIE *k'rd > slov. *srdce*, lit. *širdis*, PIE *ułk^wos > slov. *vlk*, lit. *vilkas*, PIE *k'ntom > slov. *sto*, lit. *šimtas*. Názov číslovky sto si jedine v litovčine zachoval m pred t, v ostatných IE jazykoch došlo k spodobeniu na n: lat. *centum*, angl. *hund(red)*, toch. *kante*.

⁵⁷ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str. 365

Zadné vokály **a* a **o* splývajú v slovančine väčšinou do *o* a v baltčine do *a*. Napr. PIE **steh₂* > **stā* > stsl. *sta-ti*; PIE **g'neh₃* > **g'nō-* > stsl. *zna-ti*. V BS dochádza k miznutiu laryngál a dĺženiu predchádzajúceho vokálu pred nimi v sekvencii **VRH* > **VR*. Napr. **gēnh¹-to* > **zēnta-* „zat“ alebo **bherHgēh₂* > **bērzā* „breza“.

4.2. MORFOLÓGIA BALTO-SLOVANSKÝCH JAZYKOV

Spoločnými BS morfonologickými inováciami je koncovka **-mis* v I Pl, napr. lit. *sūnumis* a stsl. *synъmi*, namiesto pôvodného PIE zakončenia s *-b^h*. Ďalšou inováciou je v I Sg koncovka **-ān* v *ā*-kmeňoch, oproti sanskrtskému *-ayā*. Ďalej záporový genitív – použitie G pri priamom objekte slovesa v zápornej forme. Spoločným rysom sú aj ukazovacie zámená so základom **k'i* (lit. *šis* „tento, on“, gót. *himma* „tento“). Ďalšiu spoločnú výlučne BS črtu nájdeme v tvorení názvov desiatok pomocou slova „desať“: stsl. *trije desęti*, lit. *trisdešimt*, gót. *Preis tigjus*, alebo v tvorení tisícok: stsl. *tysęstb*, lit. *tūkstanis*, gót. *Pūsundi*. Číslovky 11 a 12 sa v litovčine a germánčine tvoria pridaním lexému pre „ponechanie navyše“: lit. *vienúolika*, *dvýlika*, gót. *ainlif*, *twalif*.

V slovotvorbe sú v BS charakteristické u slovíes tzv. „neo-lenghtened-forms“⁵⁸, teda dĺženie vokálov ako prejav ablautu po pôvodnom rozsahu dĺženého stupňa v PIE. Napríklad nulový stupeň v koreni **mr̥-* „zomrieť“ sa v BS mení na **mir* > rus. *у-мур-амь*.

Ďalšou BS inováciou je rozlišovanie určitých a neurčitých adjektív, ktoré sa prejavujú ako dlhá a krátka forma prídavného mena. K tomuto procesu dochádzalo kladením sufixu, vzťah. zámeno **-jo* za adjektívum: stsl. *dobrъ* oproti *dobrъ-jь* a lit. *gēras* oproti *gerās-is*, rus. *пестрая* vs. *пестра*, *старая* vs. *стара*.

V BS jazykoch došlo k zjednodušeniu PIE slovesného systému. Ako kategória sa až na relikty stratilo perfektum, napriek tomu, že sa zachovali sufixy perfektného participia, ako i past participia. Oba jazyky si zachovali *s-* sufix v slovesnom systéme, baltské jazyky si zachovali *s-* ako príznak futura a slovanské jazyky ako príznak aoristu (sigmatický aorist).

⁵⁸ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str. 367

4.3. HYPOTÉZY O VZŤAHOCH BALTO-SLOVANSKÝCH JAZYKOV

Spoločnú balto-slovanskú vetvu popísal medzi prvými A. Schleicher v rámci svojej teórie vývoja jazykov (Stammbaum-Denken). A. Meillet považoval podobnosť medzi baltskými a slovanskými jazykmi za dôsledok paralelného vývoja oboch skupín jazykov po oddelení od spoločného prajazyka. Podľa jazykovedca litovského pôvodu J. M. Endzelina sú podobnosti medzi slovanskými a baltskými jazykmi dané opätovným zblížením oboch vetiev. Poľský jazykovedec J.M. Rozwadowski razil teóriu dávneho spoločenstva, potom oddelenia a následne opätovného spojenia oboch jazykových vetiev. V.V. Ivanov a V.N. Toporov zastávali teóriu vzniku slovanského jazyka z periférnych baltských dialektov, teda slovanský jazyk chápali ako transformáciu jazyka baltského typu. M. Sobolewski navrhol teóriu o slovanskom jazyku, ktorý vznikol zlúčením prvkov iránskych a baltských jazykov. Podľa názoru T. Lehr-Splawińskiego sú Slovania západní Protobaltovia, na ktorých sú navrstvení Venéti. Ešte ďalej túto teóriu rozviedol V. Martynov, ktorý odvodil protoslovanský jazyk zo súčtu západného protobaltského a italického superstrátu, k čomu pridáva ešte iránsky superstrát.⁵⁹ Podľa nemeckého lingvistu Schalla BS kmeňový zväz vznikol zmiešaním Baltov a Dákov.⁶⁰ Tieto hypotézy vyvrátil O. Trubačev a B. Vimer.⁶¹

Podľa Vimera je pri určení príbuznosti BS jazykov dôležitý ohľad na gramatický a lexikálny systém, avšak na úrovni etymologickej totožnosti zvukového materiálu morfémov a lexémov. Považuje za problematické dokázať nejaký medzičlánok medzi BS jazykmi a inými vetvami IE jazykov. Model BS jednoty nezodpovedá rozšíreniu jazykových inovácií, a zároveň neexistuje dostatok materiálu na chronologizáciu izoglos medzi B a S jazykmi.⁶²

---

⁵⁹ V. V. Martynov hovorí, že v praslovančine sa dochovalo veľa baltských lexikálnych relikto, ktoré však boli vytesnené italickými synonymami (rovnako videl i súperenie anglosaských synonym s italickými v angličtine). Uvádza pozoruhodnú hypotézu, že protobaltský substrátny jazyk sa v západnom areáli podrobil vplyvu superstrátového italického jazyka, čo viedlo k vzniku protoslovanského jazyka (12. st. p.n.l., vznik lužickej kultúry) a neskôr sa podobil pôsobeniu superstrátového iránskeho jazyka, čo viedlo k vzniku praslovanského jazyka (5.st. p.n.l., zánik lužickej kultúry). In: MARTYNOV, V.V. Balto-slavjano-iranské jazykovye otnošenija i glotogenez slavjan. In: *Balto-slavjanské issledovanija*, str. 16-26

⁶⁰ TRUBAČEV, O.N. *Jazykoznanie i etnogenez slavjan.*, str.10-26

⁶¹ VIMER, B. Sud'by balto-slavjanskich gipotez... In: *Areaľnoje i genetičeskoje v strukture...*, str. 31-45

⁶² V štúdií *Sud'by balto-slavjanských gipotez...* B. Vimer skúma proces afixácie slovies u slovanských a baltských jazykov. Najväčšie podobnosti nachádza medzi slovanskými jazykmi a jednotlivými dialektami litovčiny, ktoré však pokladá za dôsledok geografickej blízkosti. Napr. rus. писать → **на**-писать, lit. rašyti → **pa**-rašyti „(na)písať“; rus. (писать) → с-писать → спис-**ыва**-ть, lit. (tarti „vysloviť“) → ap-tarti „hovoriť, posudzovať“ → artar-**inē**-ti; rus. достигать → достиг-**ну**-ть, lit. rėkti „kričať“ → rikt-**elė**-ti „skríknúť“.

Mnoho autorov skúmajúcich B a S jazyky sa na základe potenciálnych spoločných izoglos zhoduje na tvrdení, že B a S jazyky sa líšia v oblasti slovotvornej morfológie, pričom u slovanských jazykov je omnoho produktívnejší proces sufixácie.⁶³ Podobnosť v slovesnej morfológii nastáva u litovských dialektov, ktoré však boli v intenzívnom kontakte s ruským alebo bieloruským jazykom.⁶⁴ Preto B. Vimer venuje pozornosť kontaktu litovských dialektov so slovanskými jazykmi, lebo sa dá predpokladať, že k rovnakým vplyvom došlo aj v dávnej minulosti. Väčšia diferenciácia medzi baltskými dialektmi prináša napr. dôslednejší pohľad na lotyštiny, u ktorej je badateľný baltofínsky vplyv.

V.V. Ivanov priniesol zaujímavú hypotézu o blízkosti baltských jazykov v niektorých elementoch s juhoslovanskými jazykmi. Napr. u výrazov „pravý“ a „ľavý“, ktoré sú dôležité pre mytologický systém vnímania sveta: lit. *dešinys-is* „pravý“, skt. *dakšina-*, lat. *dexter*, PIE **dekʷs(i)téro-*, juhosl. *десни*.⁶⁵ Ivanov poukazuje na ďalšie izoglosy spoločné medzi časťou baltských a juhosl. dialektov, napr. u archaických zámen: prus. *din* „on“, bulh. *еду-коѹ* „niekto“, srb.cirk.sl. *ѹде кѹи*, čo zodpovedá avestskému *təm dim...yo* „ten, ktorý...“. Medzi ďalšími izoglosami u juhoslovanských, severo-východoslovanských a baltských dialektov spomína: bulh. *бръмбар* „chrobák“, sev.rus. *быбарка, быбаруца* „chrobáčik“, lit. *bambalas*, lot. *bambals*, prus. *Bambeln* (toponymum z 15.st.). U slovanských jazykov tu stojí **-r-* oproti **-l-*. Porovnaj gr. *βομβολιος* „čmeliak“ a skt. *bambhara-* „včela“.⁶⁶

Ďalej poukazuje na koncovku 1.os. Pl prez. akt. *-mo* v juhosl. jazykoch a v juhozápadnej časti východosl. jazykového areálu a jej príbuznosť s baltským *-mos*, lot. *-mās*, prus. *-mai* a staroind. 1.os.Pl u sekundárnych koncoviek *-ma* a keltským *-m* < **-mo*. Táto črta je však všeobecne IE rysom, PIE u atematických slovesných koreňov **-mes*, u tematických **-o-mos* / **-o-mes*.

---

⁶³ Pozri: MARTYNOV, V. *Praslavjanskaja i baltoslavjanskaja suffiksálnaja derivacija imen*. Minsk: Nauka i tehnika, 1973; STANG, CH.S. *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget, 1966; POHL, H.D. Die baltoslawische Einheit – areale Aspekte. In: Barschel, B., KOZIANKA, M., WEBER, K. *Indogermanisch, Slawisch und Baltisch*. Mníchov: Sagner, 1992, str. 137-164

⁶⁴ VIMER, B. Sud'by balto-slavjanskich gipotez... In: *Areaľnoje i genetičeskoje v strukture...*, str. 31-45

⁶⁵ IVANOV, V. K prostranstvenno-vremennoj interpretacii balto-slav..., In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, str.7

⁶⁶ ibidem, str.9

4.3.1. ROZDIELY V BALTO-SLOVANSKEJ ZÁKLADNEJ LEXIKE

Ďalšia z otázok príbuznosti BS jazykov vyvstáva aj pri skúmaní B a S slovnej zásoby, kde sa obe jazykové vetvy líšia pri výrazoch patriacich do základnej lexiky. J. Rozwadowski v závere práce *O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich* uvádza zoznam BS rozdielných výrazov. Zvýraznené sú výrazy, ktoré sú spoločné pre baltské a indo-iránske jazyky, nemajú však paralelu v slovanských jazykoch. Uvádzame aspoň niektoré z nich: ⁶⁷ *kúnas* „telo“, *káulas* „kost“, z koreňa *kau-l, gr. *καυλος*; *kója* „noha“, *pilvas* „brucho, útroby“, *plaukaĩ* „vlas“; *óda* „koža“; *ašarà* „slza“, PIE **ak’ru*, av. *asrū*, skt. *aśru-*; *šuō* „pes“, PIE **k’uon-*, *k’un-*, fr. *chien*, alb. *qen*, gr. *κῶων*, skt. *śvā-*, G *śúnas*, av. *spā-*, skt. *śvaka-* „vlk“, perzs. *sag*, rus. *собака*, arm. *šun*, gót. *hunds*; *kālè* „suka“; lit. *žirglas*, lot. *arklis* „kôň“, *ašvà (kumēlè)* „kobyľa“, PIE **ek’uo-s*, skt. *aśva* „kôň“, av. *aspa-*, lat. *equus*; *žuvìs* „ryba“, PIE **ghōu-* arm. *jukn*, gr. *ἰχθῶς*; *vištà* „sliepka“, *jáutis* „vôl“, *ožys* „cap“, PIE *āğ „koža“, skt. *ajā-*, perzs. *azg*, prus. *wosee*, stsl. *(j)azno* „koža“, *ožka* „koža“; *kiaũlè* „sviňa“, *kìškis* „zajac“, *pelè* „myš“, *lokys* „medved“, *kùrmis* „krt“, *apúokas* „sova“, *varlè* „žaba“, *gandras* „bocian“, PIE *ger-h₂ „kričať, výkrik“, skt. *jarā-* „zvolanie“, lit. *géršė* „žeriav“, angl. *crane*, gr. *γέρην*, skt. *garjati* „kričať, revať, znieť, vydávať hluk“, *vānagas* „jastrab“, *kiaũšìs* „vajce“, *sparnas* „krídlo“, *glúoksnis* „vřba“, *ažuolas* „dub“, *výras* „muž“, skt. *vīra-* „hrdina“, lat. *vir*; *kúdikis* „diet’a, perzs. *kudak* „diet’a“, *piemuō* „pastier“, *gēras*, *lābas* „dobry“, *piktas* „zlý“, *varpas* „zvon“, *turėti* „vlastniť“, *žōdis* „slovo“...

4.4. ROZDELENIE BALTO-SLOVANSKÉHO JAZYKOVÉHO KONTINUA

S otázkou príbuznosti BS jazykov súvisí otázka pravlasti BS kmeňov a rozpadu jaz. jednoty. Podľa Safarewicza „rozdelenie spoločného jazyka na dve samostatné skupiny sa dá vysvetliť tým, že tieto časti niekdajšieho spoločného kmeňa stratili navzájom geografický kontakt alebo boli rozdelené na politickom základe, ktorý vytvoril medzi nimi hranicu na pôvodnom spoločnom teritóriu tak, že obe skupiny žili v geografickom susedstve, ale stratili

⁶⁷ ROZWADOWSKI, J.M. O pierwotnym stosunku wzajemnym jęz. bałt. i słow. In: *Rocznik slawistyczny*, str. 16-17

*jazykovú previazanosť.*⁶⁸ Safarewicz pripúšťa, že rozdelenie mohol spôsobiť vpád cudzieho kmeňa – najpravdepodobnejšie germánskeho alebo iránskeho, o čom nasvedčujú spoločné slovansko-iránske lexémy. K rozdeleniu BS jazykov však muselo dôjsť pred kontaktom s Germánmi. Obdobie rozpadu BS jazykov umiestnil do polovice 2. tisícročia p.n.l. Týmto kmeňmi mohli byť Skýti, ktorých vpád autor určuje do 7.- 4. alebo 3.st. p.n.l. Expanzívne nájazdy Skýtov už v 5.-4. st. p.n.l. dosiahli územie Moravy, Sliezka i Lužíc. Tieto nájazdy však nevedli k dlhodobému usídleniu, ale po nárazovej expanzii sa kmene opäť stiahli.

V.V. Ivanov určil obdobie spoločnej existencie PBS kmeňov do 3.-2. tis. p.n.l. a rozpad praslovanského jazyka do 5-6. st. p.n.l. Medzi týmto obdobím dochádzalo k postupnému oddeľovaniu baltských a slovanských jazykov.⁶⁹ Hypotézu vpádu Germánov medzi baltské a slovanské kmene zastával A. Vaillant s tvrdením, že germánske slová v slovanských jazykoch prešli tzv. druhou palatalizáciou zadnojazyčných spoluhlások prasl. *čfky*, germ. *kyryko*, prasl. *čęta*, germ. *kinta*, gót. *kintus*, prasl. *pěněзьь*, germ. *pening*, nem. *Pfennig*. Chýbajú tu však údaje o tzv. prvej palatalizácii.⁷⁰ T. Lehr-Splawinski upriamuje pozornosť na tzv. lužickú kultúru na území dnes obývanými Slovanmi v tretej etape bronzovej doby (asi 1300-1000 p. n.l.).⁷¹

V dávných dobách Baltovia okupovali iba malú časť dnešného teritória v Pobaltí a ich prehistorické územie sa rozprestieralo v omnoho rozsiahlejšej oblasti. V neskorej bronzovej dobe (asi 1600-1200 p.n.l.) obývali teritórium od západných hraníc Poľska až po Ural. Toto rozpriestranie by mali dokazovať baltské názvy riek na území dnešného Ruska.⁷² Na severe boli Baltovia v kontakte s fínskymi kmeňmi, ktoré si od nich vypožičali desiatky slov vrátane poľnohospodárskych a príbuzenských termínov, čo by nasvedčovalo o kultúrnej vyspelosti Baltov v danom regióne. Asi od polovice 1. tis. p.n.l. dochádza v oblastiach pri Baltskom mori, ktoré sú chudobné na ložiská kovov, k intenzívnemu obchodu s jantárom a rozšíreniu kontaktov s európskymi kmeňmi. Jantáru označovanému ako „zlato severu“ bola pripisovaná magická moc a obchodným artiklom sa stal už omnoho skôr, o čom svedčia archeologické nálezy nebaltských artefktov (napr. socha chetitského božstva) na území Pobaltia.

---

⁶⁸ SAFAREWICZ, J. Przyczynki do zagadnienia wspólnoty bałto-słowiańskiej. In: *Sprawozdania PAU*, str. 201

⁶⁹ IVANOV, V. K prostranstvenno-vremennoj interpretacii... In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, str. 6

⁷⁰ Túto teóriu zastáva i V.V. Ivanov a poukazuje na bohaté zastúpanie balto-slovansko-germánskych izoglos.

⁷¹ LEHR-SPLAWINSKI, T. Balto-slavjanskaja jazykovaja obščnosť... In: *Voposy slavjanskogo jazykoznanija*, str. 9

⁷² FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str. 378

Prvotná zmienka o Baltoch v antickom písomníctve je sporná. Herodotos o kmeňoch z danej oblasti píše ako o „Neuroch“ a spomína kult hadov. O niekoľko storočí neskôr ich Tacitus zmieňuje pod názvom Aisti alebo Aistii. Samotní Balti boli spomenutí u Ptolemaia. V 9. storočí sa v starej bavorčine dochoval názov Bruzi a v arabských písomných pamiatkach Brūs alebo Burūs, čo by mohlo byť označenie kmeňa Prusov zo západobaltskej vetvy.

5. INDO-IRÁNSKE JAZYKY

Indo-iránske jazyky pozostávajú z vetvy indických a iránskych jazykov, niekedy sa k nim priradzujú aj jazyky nuristánske⁷³. Indo-iránske jazyky sa spolu s anatolskými jazykmi považujú za najstaršiu vetvu, ktorá má zároveň aj najväčší počet používateľov. Rozpráva sa nimi od územia Európy (rómcina), cez provincie v Číne až po Srí Lanku. Za najstarší z doložených indo-iránskych jazykov sa považuje védsky sanskrt. Pozoruhodný je aj indoárijský substrát v jazyku Mitanni na severe Mezopotámie.

K indickým jazykom (niekedy označovaným aj ako „indoárijské“) patria staré indické jazyky z obdobia ústne tradovaných textov od 2. tis. p.n.l. (†védsky jazyk, sanskrt), stredoindické jazyky (prákrty) s epigrafickým materiálom dochovaným od 3. st. p.n.l. (†prákrť máháráštrí, †prákrť mágadhí, †prákrť ardhamágadhí, †prákrť šaurasení, †prákrť páli, †prákrť paišáci, apabhramša, †sanskrt buddhistických textov) a novoinďické jazyky (ásámčina, bengálčina, bihárčina, gudžarátčina, hindčina, maledivčina, marátčina, nepálčina, pandžábčina, rádžastánčina, rómcina, sindhčina, sinhalčina, urdčina, urísčina a mnoho ďalších).⁷⁴

Medzi iránske jazyky patria jazyky staroiránske, datované do obdobia od rozpadu indo-iráňčiny do 4.-3. st. p.n.l. (†avestský jazyk s ústne tradovanými textami od polovice 2. tis. p.n.l., †médčina, †skýtske jazyky, †stará perzština), stredoiránske jazyky datované od 4.-3. st. p.n.l. do 8.-9. st. n.l. (†baktrijčina, †chórezmičtina, †chótanská sakčina, †parthčina, †sogdčina, †stredoperzština), novoiránske západné jazyky (balúčtina, jazyk dárí, kurdčina, perzština – fársí, tádžičtina...), novoiránske východné jazyky (afgánčina – paštúnčina, jagnóbčina, mundžánčina, osetčina) a východné pamírske jazyky (napr. jazyky šugnorošanskej skupiny, jazgulámčina, etc.).⁷⁵

Z pohľadu rekonštrukcie sa všetky iirán. jazyky odvodzujú z praindo-iráňčiny, ktorá sa rozdelila na prairánsku a prainďickú dialektovú skupinu. Oproti PIE prešla iirán. niektorými inováciami: PIE vokály *e a *o stratili postupne svoju kvalitu a splynuli s iirán. *a. Napr. PIE *h₁ésti „je“ > lat. *est*, ale skt. *asti*, véd. *asti*. PIE **poti-* „pán“ > gr. *πόσις*, av. *paiti*,

⁷³ Nuristánskymi jazykmi sa rozpráva na území Afganistanu a východného Pakistanu, patria sem jazyky dardské, jazyk Kafiri a niekedy sa tu zaraďuje aj kašmírčina. In: FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str.180

⁷⁴ VAVROUŠEK, P. *Glosář praindoevropštiny*, str. 67

⁷⁵ ibidem, str. 68-69

skt. *pati-*. Typickými črtami iirán. jazykov sú palatoveláry: $*k^h$, $*g^h$, $*g > *c^h$, $*j^h$, $*j$, strata labializácie u labiovelár a pravidlo RUKI. V iirán. pôsobil Brugmannov zákon, podľa ktorého PIE $*o > *ā$ (v otvorenej slabike) a $*a$ (v uzatvorenej slabike). Napr. véd. *bharāmasi* „nesieme“ oproti gr. *φέρουμεν*, véd. *dāru-* „strom“ vs. gr. *δάρυ*, véd. *dadarśa-* „uvidel“ vs. gr. *δέδορκα*. V iirán. jazykoch došlo k vokalizácii PIE slabikotvorných nasál $*ṁ$, $*ṇ$ na $*a$. Laryngála $*/h/$ aspirovala na spoluhlásku neznelú $T+H > TA$, napr. PIE $*rōth_2o$ „vozík“ $>$ skt. *ratha-*. V indických jazykoch platí *Grassmannov zákon*. Ak je slabika s aspirovaným konzonantom nasledovaná inou slabikou s aspirovanou hláskou, prvá slabika svoju aspiráciu stráca.

6. VZŤAHY SLOVANSKÝCH A IRÁNSKYCH JAZYKOV

Skôr než prejdeme k vytýčeniu spoločných morfofonologických črt medzi indickými a slovanskými jazykmi, načim sa ešte zmieniť o spoločných črtách z oblasti fonológie, morfológie a lexiky, ktoré sa dochovali medzi slovanskými a iránskymi jazykmi. Sú kľúčom k lepšiemu pochopeniu niektorých procesov v slovanských jazykoch (napr. zmena sibilanty *š na *ch* po pravidle RUKI), a zároveň tvoria zaujímavú kapitolu kontaktov slovanského kmeňového zväzu a dopĺňujú obraz o praslovanskej kultúre, mytológii a jazyku. Tieto črty sú mladšie než spoločné rysy so staroindickými jazykmi, niektoré sú však dedičstvom z PIE.

Kontakty slovanských a iránskych kmeňov boli predmetom intenzívnejšieho výskumu od polovice 19. st. Roku 1872 sa im J. Schmidt venuje v publikácii „*Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*“. Schmidt uvádza slová spoločné v slovanských a iránskych jazykoch, ktoré však chýbajú v slovnej zásobe indických jazykov. V priebehu ďalších desaťročí bolo publikovaných na túto tému mnoho štúdií o etymológii a spoločných morfofonologických rysoch. M. Vasmer v spise „*Kritisches und Antikritisches zur neueren slawischen Etymologie*“ z roku 1913 podotýka, že väčšina spoločných rysov sa týka iba iránskych a slovanských jazykov, pričom celkovo chýbajú v jazykoch baltských.⁷⁶ Uvádza niekoľko výpožičiek, ktoré sa dostali do praslovančiny z iránskych jazykov: *bogъ, čaša, xoměstor, xъmelъ, xvostъ, kotъ (kotъць), sobaka, sъto, toporъ*.⁷⁷

Afinity medzi iránskymi a slovanskými jazykmi sa považovali buď za spoločné PIE dedičstvo (napr. A. Meillet v spise *Les dialectes indoeuropéens*, 1908 a *Le vocabulaire slave et le vocabulaire indo-iranien*, 1926), alebo za následok neskorších kontaktov v dôsledku susedstva iránskych a slovanských kmeňov (J. Rozwadowski). Rozwadowski bol odporcom

---

⁷⁶ VASMER, M. *Kritisches und Antikritisches zur neuen slawischen Etymologie*, str. 172

⁷⁷ Ďalej sa iránsko-slovanským jazykovým vzťahom venovali a značne prispeli k bádaniu v tejto oblasti: S. Mladenov: „*Les prétendus emprunts iraniens et turcs en slave commun*“, A. Kalmykow: *Iraniens and Slavs in South Russia*, 1925, H. Sköld: *Rosso-iranica*. „*Symbole grammaticae in honorem I. Rozwadowski*“, 1928, H. Arntz: *Die sprachliche Beziehungen zwischen Arisch und Balto-Slawisch*, 1933, E. Benveniste: *Une correspondance irano-slave*, 1935, I. Grafenauer: Ali je praslovanska beseda Bog iranska izposojenka? In: *Slovenski etnograf*, zv. 5, 1952, O. N. Trubačov: *K etimologii slova „sobaka“*, 1955, V. N. Toporov: *Ob odnoj irano-slavjanskoj paralleli iz oblasti sintaksisa*, 196,. Ďalej sa slovansko-iránskej problematike venovali: A. Meillet, J. Rozwadowski, A. Freiman, K. Moszyński, H. Willman-Grabowska, V. Pisani, V. Machek, M. Molé, V. I. Abajev, R. Jakobson, A. Vailant...

bližšej genetickej príbuznosti medzi setumovými jazykmi.⁷⁸ Slovánske a iránske jazyky podľa neho takmer nemajú spoločné morfológické novotvary a lexikálne podobnosti sa nedajú dostatočne dokázať. BS jazyky sú podľa neho až doposiaľ veľmi archaické, a preto vytvárajú zdanie podobnosti so starými iránskymi jazykmi. Za príčinu slovansko-iránskych podobností považuje kontakt so Skýtmi, ktorí mohli Slovanov ovplyvniť aj v oblasti náboženstva. Na J. Rozwadowského nadviazal W. Porzing v diele „*Die Gliederung des idg. Sprachgebiets*“, Heidelberg, 1954, kde predpokladá, že bezprostredná väzba medzi BS a iránskymi kmeňmi sa prerušila približne v polovici 2. tis. p.n.l. po prechode árijských kmeňov cez Kaukaz. Spoločná slovansko-iránska lexika potom pochádza z obdobia kontaktu týchto kmeňov na území južného Ruska asi v prvej polovici 1. tis. p.n.l.⁷⁹

V. Pisani v diele „*Slavo e Iranico*“ z roku 1933 hovorí o slovansko-iránskych kontaktoch neskoršej epochy okolo 12. storočia p.n.l.⁸⁰ Táto väzba bola sprostredkovaná frýgicko-arménskymi kmeňmi Malej Ázie.⁸¹ V. Pisani vidí ako dôsledok tohto jazykového kontaktu procesy: asibilizácia palatál, strata aspirácie u znelých aspirovaných hlások, zmena koncového *-m* na *-n*, zánik IE šva v iránskej, arménkej, slovankej, baltkej a germánskej (pri tomto procese možno vidieť oslabenie procesu od centra k periférii), zmena neznelých aspirovaných hlások na frikatívy, prechod hláskového zoskupenia *eu* na *ou*. Druhá etapa kontaktov nastala podľa Pisaniho približne v 8. st. p.n.l. pod vplyvom kontaktov Skýtov a Slovanov. Tento vplyv sa prejavil najmä v oblasti náboženstva a výpožičiek: *bogъ, svętъ, radi, ovъ, samъ, pьsati*. Spoločné vzťahy slovanských a iránskych kmeňov v období jednoty IE jazykového zväzu Pisani nepredpokladá.

Otázku iránskych a slovanských afinít rozoberal T. Lehr-Splawiński v práci „*O pochodzeniu i praojczyźnie słowian*“, Poznań, 1946. Obhajuje tézu, že Slovania pôvodne patrili do severozápadnej skupiny IE jazykov a slovansko-iránske vzťahy sú len výsledkom neskoršieho kultúrneho a náboženského vplyvu severoiránskych kmeňov. K. Moszyński bol zástancom teórie východného pôvodu Slovanov a v knihe „*Pierwotny zasięgię języka prastowiańskiego*“, 1957 potvrdzuje príbuznosť Slovanov s árijskými kmeňmi. V práci

⁷⁸ Pozri: ROZWADOWSKI, J. Stosunki leks. między jęz. słow. a irańskimi, In: *Rocznik Orientalistyczny*, str. 96-110

⁷⁹ ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jazykoznanija*, str. 33

⁸⁰ ibidem, str. 32

⁸¹ ibidem

uvádza niekoľko svojpomocne odvodených etymológií, ktoré A. A. Zaliznjak označil až ako „fantastické“⁸²: stsl. *mōdrъ* – av. *mązdra*, stsl. *vrěmę* – ind. *vártman-*.

6.1. SPOLOČNÉ IRÁNSKO-SLOVANSKÉ RYSY Z OBLASTI FONOLÓGIE, MORFOLÓGIE A SYNTAXE

Spoločným rysom a inováciou v iránskych a slovanských jazykoch je postupný prechod znelych aspirovaných hlások do znelych neaspirovaných (táto zmena prebehla aj v baltských jazykoch, nie však v indických), prechod IE *s* na *š* v iránskych a *š* na *ch* v slovanských jazykoch po *RUKI* (zmena prebehla aj v indických jazykoch, v baltských len čiastočne) a asibilizácia IE palatál na sykavky *s*, *z*.

Z morfológie je to I Sg. *a*-kmeňov končiaci sa na *-ayā/-ojō* (tento rys sa týka aj indických jazykov, nie však baltských).⁸³ A. A. Zaliznjak si všíma podobnosť u slovanských a avestských osobných zámen v D: **mene* – av. *mana* (ind. *máma*), *tebe* (<**teve*) – iirán. *tava*; u neurčitých zámen: *ni-čb*, *ni-čbto* – av. *naē-čit* a ďalších partikulí: *kъde* – av. *kudā*; *radi* – „pre, kvôli“, stperzs. *rādiy* „kvôli“.

V oblasti syntaxi je to použitie zámen *-ye/o* v slovanských jazykoch po prídavných menách (vznik určitých vs. neurčitých adjektív), v iránskych jazykoch medzi podstatnými a prídavnými menami (tento rys je i v baltských jazykoch, nie však v indických).⁸⁴

V. N. Toporov v štúdií „*Ob odnoj irano-slavjanskoj paralleli iz oblasti sintaksisa*“⁸⁵ rozobral zhodný slovansko-iránsky rys – použitie bezpredložkového lokatívu oproti lokatívu s predložkou alebo záložkou od apelatívov.⁸⁶ Píše o bezpredložkovom lokatíve v slovanských jazykoch, ktorý sa objavoval v troch prípadoch : pri označení miesta, pri označení času (pri slovách typu: deň, noc, leto, zima, rok, vek) a pri slovesách najčastejšie silného skloňovania v miestnom, smerovom a objektom význame. Tento bezpredložkový lokatív pri názvoch miest bezpochybne existoval v praslovančine a uchoval sa ako archaizmus v slovanských jazykoch približne do 10.-13. st. Toporov nevyklučuje, že bezpredložkový lokatív mohol mať

⁸² ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jazykoznanija*, str. 32

⁸³ MARTYNOV, V.V. Balto-slavjano-iranskije jazykovye otnošenija... In: *Balto-slav. issledovanija*, str.21-22

⁸⁴ ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jazykoznanija*, str. 33

⁸⁵ TOPOROV, V.N. Ob odnoj irano-slavjanskoj paralleli iz oblasti sintaksisa In: *Kratkie soobšeniija...*, str.3-11

⁸⁶ ibidem

aj iný sématický význam oproti lokatívu predložkovému, lebo v starých ruských textoch nachádza páry: *Кыевѣ* vs. *въ Кыевѣ* a *Новѣгородѣ* vs. *въ Новѣгородѣ*.⁸⁷ Dokladovať tento lokatív vo védskom jazyku je však problematické, lebo sa v dochovaných textoch spomína len málo geografických názvov. Nachádzame ho v starej iráncine v klinopisných nápisoch achaimenovskej éry (cca 500 p.n.l.):

„*Adam Dārayavauš xšāyaθiya vazarka xšāyaθi[ya xšāya]-θiyānām xšāyaθiya Pārsaiy (...)*
Mādayi (...) *Bābirau.*“

„*Ja, Dārius, kráľ veľký, kráľ kráľov, kráľ v Perzii (...)* *v Médii (...)* *v Babylone*“

Toporov uvádza prípad, keď sa v staroperzskom lokative nachádza tzv. apelatív, teda pridané *-ā*: *Aθurāyā* „v Asýrii“, *Bāxtriā* „v Baktrii“, *Ssūšāyā* „v Súsach“. Tento prvok nachádzame aj v starosloviencine pri geografických názvoch množného čísla: *въ Чѣхачѣ*, *въ Поланѣчѣ*.⁸⁸ Príklady bezpredložkového lokatívu sú doložené i v baltských a italických jazykoch, napr. osk. *húrtín* „in horto“, „v záhrade“; lit. *miške* „v lese“, ako aj v starších latinských textoch: *belli esse, cordi esse* vs. predložkový genitív: *in Sicilia, in terra Italia...*⁸⁹ V sanskrte má bezpredložkový lokatív často časový význam.

Toporov upozorňuje na nahradenie lokatívu datívom v niektorých prípadoch: napr. *Ярославна рано плачет Путивлю городу на забороле* namiesto *Путивле на забрале*. Alebo: *бѣість князь Къіевоу*. Toto použitie však postupne zmizlo.⁹⁰

Datív vo významovej pozícii lokatívu sa však nachádza aj v staroindických a staroiránskych jazykoch. Véd. *iva yo didhišāyayo bhūd deva... jane* „ktorý bol získaný/želaný ako boh u človeka, resp. človeku“ (RV, 195, 1).⁹¹

Toporov ešte uvádza využitie datívu na vyjadrenie privlastňovacieho vzťahu: *князь Киеву, князь Земе*, na ktorý by sa dalo nazerať ako na nahradenie staršej lokatívnej väzby ako v staroiránskych jazykoch: *xšāya-θiya pārsaiy* „kráľ Perzii“, teda v Perzii. *xšāyaθiya ahiyāyā bhūmiyā* „kráľ tejto zemi“, teda „kráľ v tejto zemi.“⁹²

⁸⁷ TOPOROV, V.N. Ob odnoji irano-slavjanskej paraleli iz oblasti sintaksisa In: *Kratkie soobšeniya...*, str.3-11

⁸⁸ ibidem, str.6

⁸⁹ HECKMANN, J. Über präpositionslose Ortbezeichnung im Altlat. In: *Indogermanische Forschungen*, str. 296-376

⁹⁰ TOPOROV, V.N. Ob odnoji irano-slavjanskej paraleli iz oblasti sintaksisa In: *Kratkie soobšeniya...*, str.8

⁹¹ ibidem, str.10

⁹² ibidem, str.11

6.2. SPOLOČNÁ SLOVANSKO-IRÁNSKA LEXIKA

Slovansko-iránskym lexikálnym výpožičkám a zhodám sa venoval A. A. Zeliznjak v štúdiu *Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij drevnejšego perioda* z roku 1962. Lexémy v nej rozdelil na spoločné výlučne slovansko-iránske, ďalej na balto-slovansko-iránske a na slovansko-indoiránske. Podľa tejto práce uvádzame nasledujúci zoznam s rekonštruovaným všeobecne slovanským alebo stsl. tvarom. Z uvedeného zoznamu je zrejmé, že ide o snahu zoradiť najväčší možný počet lexémov slovansko-iránskeho základu, ktorý by nepochádzal zo spoločného IE kmeňového zväzu, hoci etymológia daných slov je často veľmi diskutabilná a nezodpovedá uvedenej hypotéze.⁹³

***blagъ** – av. *bərəg* „rituál, obrad“, *bərəxda* – želaný

***blъxa** – lit. *blusa*, afg. *vraža*, arm. *lu* < *bhlusā

***bogъ** – stperzs. *baga* – „boh“, skt. *bhāga*– časť, podiel, dedičstvo... *bhaga*– vznešený, božský, majestátny, tiež i meno božstva; súvislosť so slov. *bogatъ*, *ubogъ*, *nebogъ*, *sъbožъje*; u Hesychia sa spomína prídomek Dia *Βαγαιος*.

***briti** – st.irán. *brin – rezať, strihať, perzs. *burīdan* „rezať“, slov. *britva*, av. *brōiθra*, trác. *βρίλων* „holič“

luž. **čara** „brázda“ – av. *kārayeiti* „robiť brázdu“, afg. karal „orať“

***čarъ, čara** – av. *čārā* „prostriedok pomoci, lekársky prostriedok“, perzs. *čāra*, lit. *kēras* – „čardejníctvo“, *kereti* – „očarovať“

***divo, divъ** – stperzs. *daiva*, av. *daēva* – „démon“. J. Rozwadowski a R. Jakobson videli v tomto koreni sémantické rozvitie IE **deiwo-* „boh“. Situácia je však zložitejšia, jednak preto, že v niektorých slovanských jazykoch má tento, resp. homofónny koreň význam „dávať sa“, jednak A. Meillet a čiastočne i K. Moszyński nesúhlasí s odvodzovaním slov. *div.-* z IE **deiwo-*, ale s ind. *dhī-* rozmýšľať, pozorovať.⁹⁴ Martynov koreň spája aj so slovom *diva*, bulh. *samodiva* „rusalka“ a s označením pre lesného démona „divý muž“, „divá žena“. Slovin. *divjati* „byť posadnutý zlým duchom, divieť“. Stslov. *divъ* – „zlý duch, démon, zázrak“.⁹⁵

***drъžati** – av. *držaite* „držať, mať pri sebe“

⁹³ ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jazykoznanija*, str. 33

⁹⁴ ibidem, str. 34

⁹⁵ MARTYNOV, V.V. Balto-slavjano-iranskije jazykovye otnošenija... In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, str.18

*dьždžь – „nepohoda, zlé počasie“. Martynov odvodzuje pôvod slova dážd' od indo-iránskej predpony *dur-*, *duš-*, označujúcej niečo negatívne. Skt. *durjana-* „zlý človek“, *duṣkṛt-* „zločinec, kto koná zlo“, *durdinam* – „nedobry, daždivý deň“. Od skt. *dyu-* „nebo, deň, svetlo“, prechádza Martynov k stirán. *duž-diu* „zlé počasie, nečas“ a k slovanskému *dьždžь* „dážd'“. ⁹⁶

*gojь – av. *gaya*, „život“, lit. *gajus* „zdravý“ str.ind. *gaya* – s významom „dom, dom. hospodárstvo“

*gy(b)noṭi, gybelь – st.perz. *jumbīnūtār*, „zahubiteľ“

*xvorь „choroba, neduh“ – av. *x^wara* „rana“, oset. *æfxwærun* „urážať“, súvislosť s sthn. *swero* – bolesť, angl. *sorrow*

*xraniti – av. (*pairi*) *haraite* – ochraňovať, *xvarəna* – jedlo, pitie

*xьrtь – „chrt, bardzoj“, Martynov slovo odvodzuje od IE koreňa **ser* – „tiecť, ponáhľať sa, hnať“, skr. *sarati, sṛtaḥ* – „bežiaci, unikajúci, hnaný“ a stirán. **hṛta*, ktoré je východiskom pre slovanské *xьrtь*. (st.irá. *h* < PIE **s*) ⁹⁷

*ikra, kra „kryha“ – čes. *kra*, av. *aēxa-* „ľad“, perzs. *yáx*, oset. *īx* ⁹⁸

*k – „smerom k, ku, pri“ Martynov uvádza sogdskú predložku *kw* vo význame „k“, ktorú považuje za príbuznú so slovanskou predložkou. ⁹⁹

*kajati (se) – av. *kay-* „vzdávať, trestať“, *čikayat* „nútený pomstiť sa“, *kāθa-* „odplata“

*kьčii – oset. *kurd* „kováč“, slov. **kuriti*, lit. *kurti* „zažať oheň, kúrit“

*kьпнь – av. *karəna* „hluchý“, oset. *kur-*, *kul-*, perzs. *kar* „hluchý“, lot. *kurns, kurls* „hluchý“, skt. *akarṇa-* „hluchý“, *karṇa-* „ucho“

*kьвнь (<*kry) – av. *xrū* – „krvavé mäso“, lit. *kraūjas*, strpus. *krawian* „krv“, ind. *kravīḥ* „surové mäso“. U slovanských a iránskych jazykov tu nachádzame zhodu v korennom IE **ū*.

*kurь – stperzs. *kaufa-* „hora, vršok, chlm“, av. *kaofa* – „hora, chlm, hrb t'avy“, perzs. *kūh*, lit. *kaūpas* „chlm, hromada“, sthn. *houf* „kopa“

*lěsti, lězo – av. *raz-* „smerovať, ísť“, ukr. *laz* „lesná pastvina“, slov. *laz* „horská osada s roztrúsenými obyvateľmi“, av. *razura* – „les“, *razūra* „roklina, zráz“

*město – av. *maēθana* „dom, miesto prebývania“, *miθnāti* – „obývať, žiť“, lot. *mist, mitu* „žiť“

*modрь – geneticky príbuzné s lit. *mādaras* – „špina, blato, kal“, lit. *mėlas* „modrý“, lot. *mėlns* „špinavý“, sk. *mala-* „prach, nečistota“. Martynov a Abajev vidia príbuznosť

⁹⁶ MARTYNOV, V.V. Balto-slavjano-iránskie jazykovye otnošenija... In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, str.20

⁹⁷ ibidem, str.21

⁹⁸ M. Vasmer sa k tejto etymológii vyjadril s pochybnosťou, zastával ju E. Berneker, A. Preobraženskij.

⁹⁹ MARTYNOV, V.V. Balto-slavjano-iránskie jazykovye otnošenija... In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, str.23

s iránskymi jazykmi i v slove ***sinjъ** „siný, modrastý“. Ruský ľudový názov pre Čierne more bol „*синее море*“ a starogrécky *Ποντος Αἰθιοπος*. Stirán. *axzaena*, oset. *aexsin*, afg. *sīn*.¹⁰⁰

***nebo, nebese** – av. *nabah* – „nebesia, vydušný priestor“, IE *nebhes – „oblak“, skt. *nabha-*, gr. *νέφος*, chet. *nepiš*

***нъзiti, нъзq** – av. *naēza* „ostrie“, skt. *nikṣati* – prevítať, preraziť

***онъ, онъ** – „tamten, onen, objekt tretej osoby“, lit. *anas* „onen“, prasl. *onъ*, príbuzné so stirán. *ava* „tento“.

***patriti** – v zmysle „dávať pozor“, analógia s skt. *pātr* „ochranca“, *pā-* „ochraňovať“, stirán. *pāθrai* „chrániť, číhať“

***прѣтъ** – av. *fraēθ* „hniť“

***ргъsi** – av. *pərəsu* – „rebro“, oset. *fars* „bok, strana“, lit. *piršys* „hrud' koňa“, ind. *parśu-* „rebro, krivý nôž, kosa“

***ръsati** – stperzs. *ni-pišta* „napísaný“, stprus. *peisātan* „napísané“,

***рѣдъ** – lit. *rinda*, „rád“, stperzs. *rand* „postupnosť“

***ritъ** – „podex, nates“, pahl. *rit*, stirán. *ri* – „cacare“, lit. *rietas* „vrchná časť bedra“

***slovo** – av. *sra vah* „slovo“, skt. *śrava-* „počutie“, gr. *κλέος* „sláva“, lit. *šlówė*. Spojené so slovom „chvála“ ako možným iráнизmom v slovančine (st.irán. h- < s-). Martynov upozorňuje na antroponymi ako slov. *Bogu-xvalъ* a perzs.-méd. *Baga-farma (Baga-xvarna)*. Uvádza spojitost' prasl. *xvala* so stirán. *hvarənah-*, stperzs. *farnah-* „sláva, rozkoš“. Skt. *svarati* „svietiť, znieť, spievať“, *svar-* „žiara, jas“, stirán. *hvarə, hvar-xšaita*, perzs. *xoršíd* „slnko“¹⁰¹

***sirъ** – av. *saē* „osirenie, opustený“, lit. *šeirys* „vdovec“, *šeirė* – „vdova“

***sluxъ** – av. *sraoša* „sluch, poslušný“

rus. **cop** „špina, smetie“ – av. *sairya* – „hnoj, špina“, lit. *šarvai* – „špina“

***sramъ** – av. *fšarəma* „stud, hanba“, perzs. **šarm**, oset. *æfsarm*, sogd. *šfar* „hanba“, Je možné, že k tomuto koreňu patrí i skt. *apsarasa* – „apsarasa, druh víly“¹⁰²

***съ-dravъ** – stperzs. *duruva* – „zdravý“

***tajati** – oset. *tajun* „topiť, rozpúšťa sa“

***тѣгноти** – stirán. **θang-* „Ťahať“, oset. *tyndzyn* „naťahovať“

¹⁰⁰ АБАЈЕВ, В.І. *Istoriko-etimologičeskij slovar osetinskogo jazyka*, zv.1, Moskva-Petrohrad, 1958, str.220

¹⁰¹ MARTYNOV, V.V. Balto-slavjano-iránskie jazykovye otnošenija... In: *Balto-slavjanskije issled.*, str.26

¹⁰² ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iránskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jazykoznan.*, str. 34; MEILLET, A. *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, 1902-1905

tešti, tekq – av. tačaiti „tiecť, bežať“, oset. tæzyn, lit. tekėti, str.ind. takti „ponáhľat’ sa, upínať sa“

***vękati** – stperz. *vāng* „krik, hlas, hluk“, perzs. *bāng*

***věra** – formálne blízka IE slovám lat. *verus*, sthn. *wār*, st. ír. *fīr*, no slovanskému koreňu zodpovedá ešte av. *var* – „vyberať“ v špeciálnom náboženskom zmysle ako „dobrovoľne sa rozhodovať pre vieru“, hoci sa iirán. *var-* často odvodzuje od IE **wel-* (lat. *volō*)¹⁰³

***vesti, vedq** – vo význame „žením sa s niekým“, av. *ura-vaḍay* „ženiť sa“, lit. *vesti, vedu*

***věť, věšte, věštati** – av. *vaēθanti*, stprus. *waitiāt* „hovoriť“

***volsъ** – av. *varāsa-* „vlas“, stperz. **vars** (skt. *valśa-* „vetva“), lit. *vālas* „konský vlas“

rus. **ворожить** – ormuri¹⁰⁴ *waž-* (*warz*) „zaklínať“

***zъль-** av. *zūrah* (v zloženinách), stperzs. *zūra*, „nespavodlivosť, zlo, nečestnosť“, perzs. *zūr* „násilie, lož“, oset. *aevzar* „zlý“, *zūl* – „krivý“, ind. *hvar* – „ísť krivo“

***žгъти, žьгq, žгътва** – av. *gar-*, ind. *gīr* „hlas, nábožensky spievať“, av. *gərante*, ind. *grṇāti*, oset. *ǰær* – „hluk“

6.2.1. IRÁNSKE VÝPOŽIČKY V SLOVANČINE

Zoznam predpokladaných iránskych výpožičiek v slovanských jazykoch podľa A.A. Zaliznjaka (*Predpolagamyje zaimstvovanija iz iranskogo v praslavjanskij...*)¹⁰⁵

***ašterъ** – I. Kořínek odvodzuje slovanské slovo z perzs. *azdar, azdahā*, „drak“, av. *ažiš dahāka*

***čaša** – výpožička z iránciny, ind. *caśaka* „pohár, čaš“, arm. *čašak*, stprus. *kiosi* „pokál“¹⁰⁶

***xoměstorъ** – M. Vasmer odvodzuje etymológiu tohto slova z av. *hamaēstar* „Feind, der zu Boden wirft“, lot. *kāmis*, sthn. *hamustro*

***хъмель** – tvrdý jer po *x* v slovanských jazykoch nie je dokázaný a odvodzuje sa od st.gr. výpožičky *χοῦμελι*, A.I. Sobolevskij a M. Vasmer prepokladajú iránsky pôvod av. *haoma* „posvätný omamný nápoj“. Táto lexikálna jednotka má veľké rozšírenie: volžsko-bulh.,

¹⁰³ ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jazykoznanija*, str. 36

¹⁰⁴ Ormuri je jeden z iránskych jazykov na území dnešného Afganistanu a Pakistanu.

¹⁰⁵ ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jaz.*, str. 39-41

¹⁰⁶ Proti tejto etymológii sa postavili A: Meillet a M. Vasmer.

čuvaš., maď., fín., st. škand, z čoho je možné predpokladať výpožičku z turkických alebo starých škandinávskych jazykov.¹⁰⁷

*gundža- M. Vasmer odvodzuje od st.irán. *gaunya, av. *gaōna* – „vlasý, farba vlasov“, oset. *ǰun* „srst“

rus. **ирей, вырей** – iran. *airya* „árijský“, M. Vasmer predpokladá zmenu *air* > *ir* v severoirán.

*kord – F. Miklošič a M. Vasmer predpokladajú výpožičku z iánskeho av. *karəta*, „nôž“, perzs. *kārd*, prostredníctvom turkických jazykov.

*měďь – V. I. Abajev odvodzuje toto slovo od názvu Médskej ríše, z ktorej sa tento kov vyvážal¹⁰⁸

*mogyla – av. *maγa* „jama, diera“, M. Mollet odvodzuje od irán. slova *magu-ula, kde „*ula*“ predstavuje av. *əra dwa* „vysoký“, Ch. Barič dvodzuje výpožičku z albánskeho „*magulë*“ „chl, vyvýšenina“, ale podľa M. Vasmera toto slovo, naopak, prebrala albánčina zo slovančiny, podobne ako rum. *magură* „vrch“

*rajь – M. Vasmer považuje za najpravdepodobnejšiu výpožičku zo st.irán. *rāy „bohatstvo, blaženosť“

*равньь – V. Pisani¹⁰⁹ tu vidí výpožičku z av. *ravan* – „rovné miesto, dolina“, M. Vasmer považuje za pôvod av. *ravah* – „slobodný priestor“, gem. *rūma

*sьto – z irán. *sata* – slovanskú formu odvodzujú práve z iránskych jazykov R. Jakobson, A.I. Sobolevskij, I. Mikkola, I. Kořínek, M. Vasmer...

rus. **собака** – verzia irán. pôvodu (M. Vasmer, R. Jakobson), str.irán. *sabāka, st.méd. *σπακα* u Hérodota, O.N. Tubačov sa snaží nájsť slovanský pôvod slova.¹¹⁰

*topor – považuje sa najpravdepodobnejšiu výpožičku z iránskych jazykov do slovančiny, stperzs. *paraθu, vyskutuje sa i s metatézou perzs. *tabar*, možné sprostredkovanie cez turkické jazyky. arm. *tapar*, fín. *tappara*. Irán. *tapara* mohlo pochádzať z *parata, zodpovedajúcemu skt. *paraśu-* „sekera“

*vatra – av. *ātar*, nepr. pád. *ātr-* „oheň“, perzs. *āzar* (*ādar*), alb. *vatrë*, rum. *vatră*. Ch. Pedersen, A. Meillet, A. Walde považujú slovanské slovo za paralelné s iránskym, s vložením

¹⁰⁷ ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jaz.*, str. 39

¹⁰⁸ Vid' ďalej: ABAJEV, V.I. *Езиковедски изследвания в чест на акад Ст. Младенов Българската Академия на Науките*, 1957, str.321-328

¹⁰⁹ Vid' ďalej: PISANI, V. *Atti del III. Congresso Internazionale dei Linguisti*, Florencia, 1935, str. 376

¹¹⁰ TRUBAČOV, O.N. Proischozdenie nazvanij domašnich životnyh v slavjanskich jazykach, str. 33-34

protetického Praslovanské *atriti podľa Martynova pešlo dvoma typmi protéz, s *v-* a *j-* vo význame „zažíhat“. Prasl. *jētriti* má však aj význam „jatriť“, *jētro* „vnútro“. ¹¹¹

*vina – E. Levi predpokladá výpožičku z irán. *vināh, str.irán. *vināθ* „hriech“, perzs. *gunā* „vina, priestupok“, o túto etymológiu sa opiera i R. Jakobson. Proti nej vystúpili M. Vasmer a O. Hujer.

Treba ešte spomenúť, že uvedené výpožičky mohli prejsť aj zo slovanských jazykov do iránskych. V.I. Abajev uvádza slovanské výpožičky v osetskom jazyku, napr. oset. *xumætaæg* „prostý človek“, strus. *къметъ*¹¹², oset. *xumællæg* „chmel“ z rus. *хмель*. O vplyve severosetského jazyka na iránske jazyky sa ďalej možno dozvedieť v publikácii *Istoricko-etimologičeskij slovar osetinskogo jazyka*.

6.2.2. SLOVANSKO-IRÁNSKE AFINITY V OBLASTI MYTOLÓGIE

Značná časť slovansko-iránskych podobností v lexike sa týka oblasti mytológie alebo ritálu. Na jednej strane je podobnosť výsledkom spoločného IE mytologického dedičstva, ale slovansko-iránske afinity vynikajú ešte väčšími na miestach, kde sa dcérske IE jazyky rôznia.¹¹³

U slovanských a iránskych kmeňov došlo k posunu oproti IE v oblasti náboženstva. Napr. PIE slovo *deiwos „nebeský“ označujúce božstvo, prešlo do označenia démonického slov. *divъ*. V súvislosti so slovom *boh sa začal používať výraz pre „bohatstvo“.

Podľa niektorých bádateľov sa podobne ako u Iráncov (*Ahura Mazda* vs. *Anchro Manyu*) aj u Slovanov objavil náboženský dualizmus odvodzujúci dobro od dobrého božstva „Belobog“ a všetku nepriazeň a zlo od jeho proťajšku zvaného „Černobog“.

Prihliadnuc na výpožičky uvedené vyššie majú slovanské a iránske jazyky spoločné najzákladnejšie výrazy z oblasti náboženského života: *věra*, *svěťъ*, *blagъ*, *čara* (*čarъ*), *věťъ*, *rajъ*; *žrěti*... Prípadne názvy základných rituálnych objektov: *vatra*, *čaša*, *mogyla*...

¹¹¹ MARTYNOV, V.V. Balto-slavjano-iránskie jazykovye otnošenija... In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, str.25

¹¹² Vid' ďalej: ABAJEV, A.I. Osetinskij jazyk i fol'klor, Moskva: AN SSSR, 1949

¹¹³ Vid' ďalej: JAKOBSON, R. *Selected writings. Contributions to Comparative Mythology*. Berlin, NY, Amsterdam: Mouton Publishers, 1985

Podľa V.V. Ivanova možno proťajšok slovanského boha hromu Perúna vidieť v indickom božstve búrky *Parjanya*.¹¹⁴ Podľa R. Jakobsona sa s menom Perúna môže spájať aj slov. *prěgyni*, st.rus. *берегыня* „mytologická bytosť“.

Meno slovanského božstva Svaroga sa môže spájať s ind. *svar*, av. *hvarə* „nebo, žiara“, ind. *svarga-* „nebesia“. J. Rozwadowski a K. Moszyński boli presvedčení, že ide o výpožičku z iránciny. V. Machek v práci o pôvode slova *rarogъ* „druh sokola“¹¹⁵ upriamil pozornosť na súznenie so slovom *Svarogъ*, k čomu však len podotkol, že slovo „rároh“ sa používalo aj na označenie zlého ducha, démona → slov. *rároha*, a môže byť výpožičkou z iirán. **vāra-gna* „božský sokol“, jedno z hlavných vtelení božstva *Vərəθraγna*. Z toho je pravdepodobne arm. myt. meno *Vahagn* a taktiež lit. *vānagas* „jastrab“. Iránske božstvo *Vərəθraγna* je proťajškom indického Indra Vratahan, víťaz nad hadom Vrtrom. R. Jakobson pripisuje podobnosť slov *rarogъ* a *svarogъ* vzájomnej výmene kvôli zachovaniu tabu, čo sa týka aj mien: *Svarogъ*, *Tvarogъ*, *Jarogъ*, *Rarogъ*, čes. *Rarach*. Rozličné prejavy tohto božstva nachádzajú výraz aj v niekoľkých epitetách: *Světovitъ*, *Jarovitъ*, *Porovitъ*, *Ruevitъ*.

Podobne ako Vrtrahan, aj Svarog vrhá nebeský oheň, slnko, ktoré v slovanskej mytológii predstavuje *Xъrsъ Dažьbogъ*. Božský oheň sa u Slovanov nazýval *Svarožičь*. Meno *Xъrsъ* je určite výpožičkou z iránskych jazykov.¹¹⁶ Pravdepodobný je jeho pôvod v av. *hvarə xšaētəm*, str.perzs. *xvaršēt*, perzs. *xoršīd* „slnko“. Podľa S.P. Obnorského sa slovanské slovo odvodzuje od oset. *xorz* (*xwarz*) „dobrý“.

Popri Dažьbogovi vystupovalo ešte božstvo *Strobogъ*. Dažьboga považuje R. Jakobson za analógiu k božstvu Amša.

Jediná doložená ženská bohyňa kyjevského panteónu je *Mokošь*, ktorá predstavuje zosobnenie zeme, prípadne vlhkosti. Mokoš je blízka iránskej bohyni *Arədvī Sūrā Anāhitā* (*arədvī* „mokrú, vlhkú“). Obe bohyne boli spájané s rodením potomstva a ochranou dobytky.

---

¹¹⁴ Vid' ďalej: IVANOV, V.V. K etimologii baltijskogo nazvanij boga groma. In: *Voprosy slav. jazykoznanija*, č.3, 1958, str. 101-111

¹¹⁵ Vid' ďalej: MACHEK, V. *Slav. rarog "Würgfalte" und sein mythologischer Zusammenhang*. Bratislava: Slovenská učená spoločnosť, 1941

¹¹⁶ ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jaz.*, str. 43

Ako ukázali Kalmykov a Trever¹¹⁷, kyjevské božstvo *Simar(ь)glъ* je variantom st.irán. mytologického vtáka Símorgha, spomínaného v Aveste ako *saēna-marəga*. Pričom *mṛga „vták“, stperzs. *morg* a oset. *marǵ*.¹¹⁸

O podobnostiach medzi slovanskými a iránskymi vlastnými menami píše ďalej T. Milewski v štúdiu *Ewolucja morfologiczna indoeuropejskich złożonych imion osobowych*.¹¹⁹

6.2.3. IRÁNSKA TOPONYMIA NA SLOVANSKOM ÚZEMÍ

Ďalším cenným zdrojom pri skúmaní kontaktov jednotlivých kmeňov z čias, z ktorých sa nedochovali písomné pamiatky, je toponymia. Možné kontakty slovanských a iránskych kmeňov sú dokladované zvlášť v hydronýmii. Tejto problematike sa venuje štúdia M. Vasmera „*Die Iranier in Südrussland*“ a A.I. Sobolovského „*Russko-skifskie etjudy*“. Uvedme aspoň niektoré z hydronymov:¹²⁰

Прут – skýt. *Pórata*, oset. *ford* „veľká rieka, more“

Тұраç – dávne označenie Dnestra, irán. *tūra „rýchly, mohutný“

Березань – ostrov pri ústí Dnepra, av. *bərazant* „vysoký“

Дон, Днепр, Днестр – a pravdepodobne i Dunaj, sú späté s irán. *danu* „riečka“, oset. *don*

Апака – ľavý prítok Semy, irán. *áp* „voda“

Осмонь – prvý prítok Svapy, prvý pítok Semy, st.irán. *asman-* „kameň“, neskôr „nebo“

Тор – prítok Donca, porovnaj s **Тұраç**

Уды – pravý prítok Donca, st.irán. *aoda* – „prameň“

¹¹⁷ Pozri ďalej: Известия Академии материальной культуры, č. 100, 1933, str.293

¹¹⁸ Zaujímavé je, že *mṛga-* je v sanskrte označenie pre druh lesného zvieratá, najčastejšie gazely, jeleňa či antilopy. Z perzského „*morgh*“ pre označenie vtáka zrejme pochádza aj slovenské označenie morky domácej a moriaka (*Meleagris gallopavo*).

¹¹⁹ Pozri ďalej: MILEWSKI? T. *Ewolucja morfologiczna indoeuropejskich złożonych imion osobowych*, Biuletyn PTJ, Wrocław, Kraków, 1957, str. 37-69.

¹²⁰ ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij... In: *Voprosy slavj. jaz.*, str.44

7. SPOLOČNÉ FONOLOG. RYSY SLOVANSKÝCH A INDICKÝCH JAZYKOV

O pôvode Slovanov pred časom, než sa o nich objavili prvé zápisy v byzantských prameňoch okolo 6. storočia nášho letopočtu, vieme pomerne málo. Práve tento nedostatok informácií sa stal dôvodom mnohých špekulácií súvisiacich s určením slovanskej pravlasti.

Isté však je, že Slovania museli obývať územia ďalej na východ, v blízkosti teritória, na ktorom sa rozprávalo iránskymi jazykmi, pretože v praslovanskom jazyku nachádzame mnoho iránskych výpožičiek¹²¹ i v oblasti mytológie a iránskych toponymov. Ako sa slovanské kmene posunuli väčšmi na západ, do ich slovnej zásoby sa dostali výpožičky z pragermánskeho jazyka, napr. stsl. *xlěbъ* „chlieb“ (germ. **hlaibaz*, gót. *hlaifs*, angl. *loaf* „krajec“) alebo stsl. *knęzъ* „knieža, kňaz“ (germ. **kuninghaz* „kráľ“, stangl. *cynig*, nem. *König*) a mnohé ďalšie.¹²² Moderné slovanské jazyky začali vznikať a oddeľovať sa od spoločného slovanského jazyka okolo roku 500 n.l.

Niektoré fonologické procesy prebehli v slovanských a indických jazykoch zhodne, iné sa však dajú navzájom postaviť do kontrastnej pozície.

7.1. KONZONANTNÝ SYSTÉM SLOVANSKÝCH JAZYKOV

V slovanských jazykoch ako v zástupcoch tzv. vetvy satemových jazykov došlo k zmene palatovelár na sibilanty, teda **kʰ*, **gʰ*, **gʰʰ* sa zmenili na *s* a *z*. Napr. PIE **kʰleu-* „počuť, slyšať“, PIE **kʰléwos* „sláva“, PIE **kʰolxmo* „slama“.

Zákon otvorených slabík – dochádzalo k nemu v snahe redukovať počet uzavretých slabík (končiacich sa na spoluhlásku) v praslovančine. Tento proces prebiehal najčastejšie zánikom konzonantu na konci slabiky. Išlo o zjednodušenie spoluhláskových skupín vo vnútri slova. Napríklad spoluhlásková skupina *pn* v slove **supno-* „spánok, sen“ (*sup.no* – ploziva *p* tu uzatvára prvú slabiku) sa zjednodušila iba na *n*, teda **suno* (*su.no*), kde prvá aj druhá slabika zostáva otvorenou. Vo všeobecnosti možno tento zákon zahrnúť do procesu

---

¹²¹ Pozri kaitolu č. 6

¹²² FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str.368

oslabovania spoluhláskových skupín (vrátane zdvojených spoluhlások), ku ktorému u slovanských jazykov došlo. PIE spoluhláskové skupiny a ich zjednodušenie v slovanských jazykoch by sa dali zhrnúť nasledovne:¹²³

1.) p, t, k + s > s (x)

napr. PIE *aps „osika“, stprus. *abse*, angl. *aspen* → rus. *осина*, slov. *osika*; PIE **plet-* „šírka, rozloha“, skt. *pratha-* „rozloha, rozpriestranie“ → rus. *плѣс* „tok rieky, pleso“, slov. *pleso*; *kst > *st*, lit. *lakstýti*, lot. *lakstīt* → rus. *ласточка*, slov. *lastovička*

2.) t, d + k, g > k, g

napr. PIE **d'(e)g^hōm* „zem“ → rus. *земля*, slov. *zem*

3.) k + t > t (tj)

napr. PIE **plek't* „pliešť“ → stsl. *pletъ*, rus. *плету*

4.) p + t > t (st)

napr. PIE *néptix „vnučka, neter“, lit. *neptė* „vnučka“ → stsl. *nestera*, slov. *neter*

5.) b, p + (m), n > (m), n

napr. PIE *supnós „spánok“, lat. *somnus*, gr. *ύπνος* → stsl. *сънъ*, slov. *sen*

6.) t, d + m, n > m, n

napr. PBS **mld'nī*, stprus. *mealde* → rus. *молния* „blesk“

7.) v + r, l > r, l (na zač. slova)

PIE **vleips-*, lat. *vulpes* → rus. *лиса*, slov. *líška*; PIE **vloisk-*, ír. *fllesc* „palica“ → slov. *lieska* (lieskový orech), pl. *laska* „palica“

8.) b + v > b

napr. PIE **b'úēg-*, gr. *φεύγω* → rus. *бегать*, slov. *behat'*

Došlo teda k nasledujúcim zákonitostiam: plozívny nachádzajúce sa pred spirantami zanikli, okluzívne sonóry *m, n* zapríčinili stratu predchádzajúcej labiálnej a dentálnej hlásky, nie však veláry. V zaniklo v spoluhláskovej skupine pred *b*. Sonóry *r, l* nezapríčinili nijakú zmenu predchádzajúcej hlásky v spoluhláskových skupinách s výnimkou *v*, ktoré zaniklo. (V slovanských jazykoch sú časté skupiny *tl, dl*, uchované v stsl. ako *tr, dr*).¹²⁴

Výrazným rysom slovanských jazykov je aj pozícia kľzavých hlások, tzv. glidov. V slovančine sa zachovalo *j najčastejšie v iníciaľných alebo intervokalických pozíciách: stsl. *junъ* „mladý“ < **iou-no-*. Niektoré slovanské jazyky majú tendenciu umiestňovať túto hlásku do protetickej pozície pred určitými vokálmi. To isté sa týka aj hlásky *v* (**u, *w*) kladenej do iníciaľnej pozície pred vokálmi.¹²⁵ PS *ǫx > *vǫx „voš“, rus. *вошь*, pl. *wesz*, čes. *veš*.

¹²³ ŠEVELOV, G.Y. *A Prehistory of Slavic*, str. 202

¹²⁴ ŠEVELOV, G.Y. *A Prehistory of Slavic*, str. 202

¹²⁵ Obdobný proces nastal aj vo výslovnosti v angličtine: „one“ s iníciaľným *w-* oproti pôvodnej výslovnosti zachovanej v slovách „on-ly“ alebo „al-one“

Protetické hlásky nachádzame v niektorých slovách spoločného IE pôvodu, ktoré majú svoj prot'ajšok aj v sanskrte: skt. $\sqrt{ad}$, *atti* – rus. 1.os. Pl prez.akt. *едим*, stsl. *jasti*, 3.os. Pl prez.akt. *jadatъ*, lat. *edō*, angl. *eat*, s tým spojené ďalšie slová: *jed*, *jasle*...¹²⁶, PIE **h₁ed*; skt. *ūrṇā* „vlna, srst“, stsl. *vlbna*, rus. *волна*, pl. *wetna*, srb. *вуна*, av. *varəṇā*, gr. *λῆνος*, lit. *vilna*, stprus. *wilna* „lem, obruba“, lat. *lāna* → lat. *vellus* „rúno, vlna“, gót. *wulla*, nem. *Wolle*, angl. *wool*, PIE **Hulh₁-neh₂*, skt. *yūṣa-* „polievka, vývar“, stsl. *jucha*, rus. *уха* „rybacia polievka“, lat. *iūs*, *iūris*, lit. *júšė*, st. prus. *juse*, nem. *Jauche* „žbrnda“, PIE **iūs-*.

V iných prípadoch sa protetická hláska vyskytne iba v jednom zo slovanských jazykov, prípadne iba v jednej vetve, napr. čes. *jíl* oproti slov. *íl*, pl. *ił*, rus. *ил*, srb. *иловача*; čes. *jiskra* oproti pl. *iskra*, slov. *iskra*, rus. *искра*, srb. *искра*, čes. *jít* oproti slov. *íst'*, stsl. *utiu*, *удж*, rus. *удти*, pl. *iśc*, srb. *uħu*, PIE **h₁ei*, skt. $\sqrt{i}$, *eti-*; rus. *восемь* oproti slov. *osem*, čes. *osm*, srb. *ocam*, pl. *osiem*, bg. *ocem*.

Niekedy sa protéza vyskytuje aj v niektorom zo slovanských dialektov, napr. v obecnej češtine, kam mohla protéza *v-* pred iniciálnym *o-* podľa V. Skaličku preniknúť z oblasti Haná na Morave: *vo*, *vod*, *von*, *vokno*, *vocet*... V niektorých lexikálnych položkách však k protéze nedochádza: *otec*, *osoba*, *otrok*...¹²⁷ Rovnako ak aj pri odborných výrazoch a cudzích slovách: *globální oteplování*, *operátoři*, *osvojit*...

Ďalšou významnou fonologickou zmenou bolo tzv. pravidlo RUKI.¹²⁸

7.1.1. TRI SLOVANSKÉ PALATALIZÁCIE

Veľký význam pre vývoj konzonantov v slovanských jazykoch mali procesy palatalizácie. **Prvá (regresívna, spätná) palatalizácia** spôsobila palatalizáciu velár *k*, *g*, *x* na *č*, *ž*, *š* pred prednými vokálmi alebo mäkkým jerom (PS **slugiti* > stsl. *služiti*, PS **rǫkьka* > stsl. *rǫčьka* „demin. od ruka“). Ak sa pred velármi nachádzali sibilanty *s* alebo *z*, vznikajúce sykavky ich asimilovali: *sk* > *šč'* (*ŃŃ'*), *zg* > *zdž'* (*zdž'*). Niektorí autori rozlišujú palatalizáciu pred prednými vokálmi a palatalizáciu pred **j*, iní ju však považujú za ten istý proces.¹²⁹ Napr. *рукá* — *рүчка*, *ногá* — *нóжка*, *мүха* — *мүшка*, *пекү* — *печёшь*, *могу* — *можешь*, *писк* — *пищáть*, *визг* — *вижáть*. G.P. Pivtorak datuje proces palatalizácie do obdobia 6-5. st. p.n.l.,

¹²⁶ BIČOVSKÝ, J. *Stručná mluvnice indoevropštiny*, str. 159

¹²⁷ SKALIČKA, V. Poznámky o obecnej češtině. In: *Slovo a slovesnost*, str.201-205.

¹²⁸ Pozri kapitolu č. 8

¹²⁹ Pozri ďalej: STIEBER Z. *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2005

L. Moszyński do 2. st. n.l., A. Lamprecht do 5. st. n.l. a J.V.Ševelov do 5-6. st. n.l.¹³⁰ Prvá palatalizácia prebiehala ešte v období slovanského osídlenia nížiny v toku horného Dnepra, kde prešli procesom palatalizácie názvy riek prevzaté od baltských kmeňov, napr. *Vilkesa* > *Волчеса*, *Akesa* > *Очеса*, *Laukesa* > *Лучеса*, *Merkys* > *Меречь*¹³¹ V neskoršom období sa tento proces prejavil aj pri toponymoch na Peloponéze na miestach osídlených Slovanmi: gr. Σίρακον < PS *široko, Τσερνίλο < *čьrnidlo, Μουτσιλα < *močidlo, Τσερνίτσα < *čьrnica, Τσιρναόρα < *čьrna gora, Ζιγοβίσι < *žegovišče, Στροβζα < *stružija, Βερσίτσι < *vьršьcbь.¹³²

Obdobným procesom ako je prvá palatalizácia u slovanských jazykov prešli aj italické (taliančina vs. latinčina) a germánske jazyky (stangl. *cild* > *child*, *fisc > *fish*). Nás však bude väčšmi zaujímať analógia tohto procesu v praindo-iránskych jazykoch, kde sa *k*, *g*, *g^h* v pozícii pred *ē*, *e*, *ī*, *i*, *j* mení na *tʃ*, *dʒ*, *dʒ^h* (neskôr v iránskych jazykoch *dʒ* a v indických *h*), napr. PIE *kwetūres > skt. *catvārah* „štyri“; PIE **g^wīwos* > skt. *jīvaḥ* „živý“, PIE **g^{wh}enti* > skt. *hanti*, av. *jainti* „zabit“.¹³³ Tento proces sa u iránskych jazykov nazýva niekedy druhou palatalizáciou, oproti prvej palatalizácii, ktorou sa označuje proces palatalizácie palatovelár.

V slovanských jazykoch **druhá (regresívna, spätná) palatalizácia** pôsobila na veláry *k*, *g*, *x* v pozícii pred „*ě*“ (*ĭ*), prípadne *i*. V čase jej realizácie sa už veláry nenachádzali pred prednými samohláskami (skupiny *ke*, *ge*, *xe*, *ki*, *gi*, *xi* zanikli v prvej palatalizácii). Proces monoftongizácie diftongov *ai, *oi > *ě* a *oi > *i* však vytvoril v praslovančine opäť dva predné vokály. Dôsledky druhej palatalizácie sú badateľné v koncovkách (napr. L Sg, N Pl, N a Ak Du u *ā*-kmeňov) alebo v imperatívne sloviach.¹³⁴ Napr. PIE **k^woi-neh₂* „cena“ > PS *kěna > stsl. *cěna*; *goilo > *сѣль*, *сѣло*, slovin. *zelo*, *зѣль* „silný“, rusky *зелó* „veľmi“, stčes. *zielo*; PS *xoirь > bulh. *cep*, slovin. *ser*, „šedý“, strus. *сѣрь*, rus. *серый*, slov. *šerý*, pl. *szary*, pragerm.**haira-*. V západoslovanských jazykoch dochádzalo k zmene *k*>*c*´, *g*>*dz*´>*z*´, *x*>*s*´ a v juhoslovanských a východoslovanských ešte *x*>*š*´. V poľštine a v polabčine nedošlo k vývoju *g*>*dz*´>*z*´, ale iba k prechodu na afrikátnu spoluhlásku *dz*´ (napr. pl. Praga - w Pradze, čes. Praha – v Praze). V niektorých jazykoch (napr. ruštine a slovenčine) dôsledky druhej palatalizácie zanikli na hranici morfémov kvôli gramatickej analógii, napr. čes. *ruka* – *ruce*, pl. *ręka*–*ręce*, rus. *рука*–*руки*, slov. *ruka*–*ruky*, srb. *рука*–*руке*. V juhoslovanských a východoslovanských jazykoch došlo k palatalizácii skupín *kv, *gv, *xv v niektorých

¹³⁰ ŠEVELOV, G.Y. *A Prehistory of Slavic*, str. 252

¹³¹ STIEBER Z. *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, str. 67

¹³² ŠEVELOV, G.Y. *A Prehistory of Slavic*, str. 251

¹³³ Vid' BURROW, T. *Sanskrit*, Londýn: Faber and Faber, 1976

¹³⁴ Vid' ďalej: MOSZYŃSKI, L. *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa : Pań. Wydawnictwo Naukowe, 2006

slovách, napr. *kvěť, rus. *цвет*, srb. *цвет*, pl. *kwiat*, slov. *kvet*, *gvězda, rus. *звезда*, srb. *звезда*, pl. *gwiazda*, slov. *hviezda*. Priebeh druhej palatalizácie autori určili rôzne – napr. T. Lehr-Splawiński do 2.-4. st. n.l., A. Lamprecht a G. Shevelov do 6.-7. st. n.l.

Tretia (progresívna) palatalizácia velár sa realizovala v intervokálnom prostredí po hláskach *ь*, *i* alebo *ε* v spojení s *ьr* alebo pred vokálmi *a*, *o* (nie však pred *y*, *ь*, *u*, *o*).¹³⁵ V juhoslovanských a východoslovanských jazykoch sa palatáli zmenili na *c'*, *dz'*, *s'*, v západoslovanských na *c'*, *dz'* a *š'*. Táto zmena však prebehla nerovnomerne, definoval ju vedec poľsko-ruského pôvodu J.B. de Courtenay, ktorý túto nerovnomernosť vysvetľoval tak, že k tretej palatalizácii dochádza len pred prízvuknou slabikou. Do tejto zmeny patrí napr. slovanská koncovka deminutíva *-ьko (PIE *-iko) a jej zmena na -ьць alebo -ьсе. PIE *k'rd-iko- > *srъdъko > srъdъсе.¹³⁶ Ďalšie príklady: *ovьka > rus. *овца*, укр. *вівця*, slov. *ovca*, čes. *ovce*, horn.luž. *wowca*, skt. *avikā*. PIE *stьga > strus. *стьза*, srb. *стаза*, čes. *stezka*, stpl. *śédza*, полаб. *stadza*, lot. *stiga* „cesta, chodníček“, PIE *vьxь > rus. *весь*, укр. *увесь*, slov. *ves*. Podľa G. Shevelova proces tretej palatalizácie prebiehal v 7.-9. st., podľa A. Lamprechta v období do 7. st. Proces tretej palatalizácie možno vidieť aj na výpožičkách z iných jazykov, napríklad z germánčiny: PIE *koldęzь „studňa“ < pragerm. *kaldinga-; *kьnędzь (stisl. *кѣнась*, rus. *князь*) < pragerm. *kuninga- „hlava rodu, náčelník“, nem. *König*; *pěnędzь „peniaz, valuta“ < *panning (nem. *Pfennig*); *retędzь „reťaz“ < germ. pôvod, stisl. *rěkendi/rěkendr*, stnem. *rahhinza*; vitędzь¹³⁷ „vítaz“ < pragerm. *viking.¹³⁸

7.2. KONZONANTNÝ SYSTÉM SANSKRITU

V indo-iránskych jazykoch sa zachoval rad velár podobný stavu PIE ako set neznelých, znelých a znelých aspirovaných: *k*, *g*, *g^h*. Rad palatovelár prešiel v sanskrte do radu afrikát: *č, *j, *j^h. Rad labiovelár *k^w, *g^w, *g^{w^h} prešiel do velár *k*, *g*, *g^h*. V sanskrte ešte nachádzame rad retroflexívnych (cerebrálnych) hlások prepisovaných ako *ṭ*, *ṭh*, *ḍ*, *ḍh*, *ṇ* orpoti dentálam *t*, *th*, *d*, *dh*, *n*. Mnohé slová obsahujúce tieto retroflexívne hlásky sa do sanskritu dostali z drávidských jazykov. V niektorých prípadoch hláska, ktorá zapríčinila cerebralizáciu

¹³⁵ Vid' ďalej: MOSZYŃSKI, L. *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa : Pań. Wydawnictwo Naukowe, 2006

¹³⁶ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str.370

¹³⁷ Pri praslovanskom tvare tohto slova je badateľné, ako sa dostalo do maďarčiny ešte vo svojej pôvodnej podobe. Maď. *vitéz* „vítaz“. Rovnako maďarčina zakonzervovala i mnoho ďalších prvkov z praslovanského jazyka, ako napr. nasalizované samohlásky, maď. *rend* „rád, poriadok“.

¹³⁸ VASMER, M. *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka: v četyrech tomach*. Moskva: Progress, 1986-1987

dentály, zmizla: PIE**nizods-* „hniezdo“ > iirán. *niždas > stind. *niždas > skt. *nīda-*. Pokiaľ bolo *r* retroflexívne, cerebrializácia prešla na *ṛ* po **dur-ṛāama-* „majúci zlé meno“.

Proces prechodu velár pred prednými hláskami *i alebo *e (prípadne kĺzavou hláskou *j) do afrikát sa nazýva často ako zákon palatál (Law of Palatals). Jeho určenie sa väčšinou pripisuje nemeckému lingvistovi H. Collitzovi roku 1878, hoci na palatalizáciu hlások v sanskrte narazil už sir W. Jones alebo F. Bopp.¹³⁹ Podľa tejto palatalizácie sa napr. PIE **dek ṛ-* „desať“ mení na iirán. *daća (véd. *daśa*, av. *dasa*); *ghous „počut“ > iirán. *ghauš > véd. *ghoṣas* „hluk“, av. *gaoša* „ucho“, perzs. *گوش* „*gúš*“; **g^wōus* „krava“ > iirán. *gāuš > véd. *gāuṣ*, av. *gāuš*. Tento zákon palatál sa prejavil aj na vývoji prvej slabiky oslabeného kmeňa v reduplikácii pri tvorbe perfekta: **k^we-k^wr-* „robit“ > iirán. *ca-kr (véd. *cakr-*, av. *caxr-*) a pri koreni **kieu-* > véd. *cyav-ante*, av. *śiiauu-āi*.

Aspirácia dochovaná v sanskrte však podlieha zmenám podľa viacerých zákonov. Ak sa za znelou aspirovanou nachádza neznelá neaspirovaná hláska, dôjde k tzv. Bartholomaeovmu zákonu,¹⁴⁰ pri ktorom sa aspirácia presunie na koniec spoluhláskovej skupiny a spôsobí znelosť neznelého konzonantu. Napr. skupina *ght > *gdh ako v príklade **mugh-to-* > skt. *mugdha-* „omámený“.

Ak sa v iirán. ocitli vedľa seba v spoluhláskovej skupine neznelé alebo znelé dentály, dostane sa do mediálnej pozície medzi nimi sibilanta: *tt > *tst, *dd > *dzd. V prípade *dht po kombinácii tohto pravidla s Bartholomaeo zákonom sa táto skupina mení na *dzdh. V indických jazykoch sa sibilanta medzi dvoma konzonantmi stráca: *tst > *tt, *dzd > *dd*, *dzdh > *ddh*. Oproti tomu v iránskych jazykoch dochádza k strate prvej dentály: *tst > *st*, *dzd > *zd*, *dzdh > *zdh a napokon > *zd*. Napr. piirán. **uid-tó-* „známy, poznaný“, skt. *vitta-*, av. *vista-*. Iirán. *adh-tā je av. *azdā*, skt. *addhā* „istotne, *urt-tó > skt. *vṛt-ta-*. Rovnako i slovo participium *buddha-* prešlo Bartholomaeovým zákonom.¹⁴¹ Práve tu sa prejavuje i Grassmannov zákon hovoriaci o tom, že ak sa v slabike stretnú dve aspirované hlásky, prvá z nich aspiráciu stratí. PIE*bheudh-eti „prebúdzat’ sa“ > skt. *bodhati*, pp. PIE **bhudh-to-* > skt. *buddha-*. Podobná strata aspirácie sa vyvinula aj v starogréčtine, ale nezávisle od indo-iránskych jazykov: PIE *bhurghos > *burghos* > *πύργος* „veža“.¹⁴²

¹³⁹ COLLINGE, N.E. *The Laws of Indo-European*, str.133

¹⁴⁰ Podľa nemeckého indo-europeistu Ch. Bartholomaea (1855-1925), zostavovateľa staroiránskeho slovníku.

¹⁴¹ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str.181

¹⁴² COLLINGE, N.E. *The Laws of Indo-European*, str.48

Sanskrt si na rozdiel od slovanských jazykov zachoval kombináciu neznej hlásky nasledovanej v PIE laryngálou, napr. PIE *pleth₂ „široký, šíry“ > véd. *orathi-mán* „široký“; PIE *sth₂-to „stál“ > skt. *sthita-*. Niekde však aspirácia zanikla, napr. *ph₂ter- „otec“ > skt. *pitr-*.

V starej iráncine a védskom sanskrte došlo k splynutiu PIE *r a *l do r, napr. PIE *k^wel-eti „otáčať sa, pohybovať“ > véd. *carati*, av. *caraiti*, ale PIE *bhrāter - > av. *brātar*, skt. *bhrātr-*. Napriek tomu sa však v sanskrte dochovalo mnohopočetné l, napr. v slove *śloka-* „zvuk, poetický útvar pozostávajúci zo štyroch pad“ z PIE koreňa *k^wleu „počut“. Toto l sa však v klasickom sanskrte vyskytuje hojnejšie než vo védskom sanskrte, čo je zrejme dôsledok vplyvu jednotlivých indických dialektov. Dublety r/l sa zachovali len sporadicky ako pri skt. *ripta-*, *lipta-* „špinavý, umazaný“.

PIE slabičné *r a *l splynulo do *r. Napr. *bhr̥ghent- „veľký“ > véd. *bṛhant-*, av. *bərəzant*, PIE *u^lk^wos „vlk“ > skt. *vṛka-*, av. *vəhrka-*. Slabičné nasály *ŋ, *ŋ sa stali *a: PIE *septm̥ „sedem“ > skt. *sapta*, av. *hapta*, perzs. *haft*; PIE *ŋ- „záporka ne-“ > skt. *na-*. Ak boli slabičné konzonanty r, l v PIE nasledované laryngálnou hláskou, v iirán. bolo výsledkom dlhé slabičné r̄: PIE *d^hl₁g^ho- „dlhý“ > iirán. *d̄r̄gha- > skt. *dīrgha-*, av. *darəga-*.

V sanskrte sa dochoval rad až piatich nasál, obsiahnutých v každom type výslovnosti. Sú to m (labiálne), ñ (palatálne), ṅ (retroflexívne), n (dentálne), ṇ (velárne). V sanskrte sa pri nasálach používal symbol anusvāra (slabá nasalizácia označovaná v latinke ṁ alebo ṃ, v dévanágarí ako ँ- *maṁ-*) a anunāsika (silná nasalizácia ṁ, v dévanágarí ँ).

Oproti pôvodnej sibilante *s zdedenej z PIE, má sanskrt ešte dve „zmäkčené“ sibilanty, a to palatálne ś a cerebrálne ṣ. Palatálne ś vzniklo vývojom PIE palatoveláry *k^w a cerebrálne z iirán. *š. Toto *š, tvoriace akési predchádzajúce štádium sanskrtského cerebrálneho ṣ vzniklo ako výsledok pravidla RUKI, ktorý sa pred znelými konzonantmi mení na *ž.¹⁴³

Ďalšou príčinou vzniku *š a *ž je pozícia palatoveláry pred dentálou v PIE: *nek^wto- „zničený, stratený“, skt. *naṣṭa-*, av. *našta-*. Táto dentála sa v iirán. palatalizovala a postupne prešla do retroflexívnej sibilanty. PIE *ok^wtō „osem“ > iirán. *ačtā > *aštā > skt. *aṣṭā*. PIE *h₁us-no- „zhorený“ > iirán. *ušna- > skt. *uṣṇa-* „horúci“.

¹⁴³ Pozri kapitolu č. 8 o pravidle RUKI

Inou príčinou vzniku stind. *š ešte mohol byť vývoj PIE spoluhláskových skupín zvaných „thorn clusters“¹⁴⁴. Skupina koronálnej a dozálnej hlásky v PIE sa v skt. realizovala ako *kṣ*, ale v aveste ako *š*, *xš* a *γž*. PIE **tkʷei-*, *dhgʷher > skt. *kṣetra-* „pole, krajina, zem“, av. *šōiθra-*, skt. *√kṣi, kṣayati* „panovať“, av. *xšāyaθiya-* „kráľ“.

Indické jazyky nezachovali laryngály v ich konzonantnom variante, hoci v niektorých slovách vidíme, že namiesto dlhého vokálu musela byť predtým laryngála uprostred dvoch krátkych vokálov, čím sa zvýšil počet slabík slova. Napr. skt. *vāta-* „vietor“ < *vaʼatas < *waHatas < PIE *h₂ueh₁ntos. Vokalicke laryngály sa vyvinuli do hlásky *i*, prípadne *ī* v koncových slabikách, napr. PIE **ph₂ter-* „otec“ > **pitar-* > skt. *pitṛ-*, PIE *e-breuH-t „povedal“ > skt. *abravīt*. Na *i* sa zmenila aj laryngála na konci slova: PIE **megʰ₂-* „veľký“ > skt. *mahi-*.

Ak bola slabičná sonora nasledovaná v PIE laryngálou, v sanskrte sa pred ňu vsunul dlhý vokál *ī* alebo *ū* a laryngála samotná zanikla. PIE *kṛh₂to > skt. *śīrta-* „zmiešaný“ ale i „krehký, zničiteľný“, **pl_hno-* > *pūrṇa-* „plný“. V pozícii, kde sa laryngála v PIE nachádza pred vokálom, sa slabičné *r* mení na *ir* alebo *ur*: PIE **tṛh₂-e-* „prekonávať“ > skt. *tirate*.

Z kĺzavých hlások sa v sankrte zachovalo PIE *ǵ (do latinky sa prepisuje ako *y*), zatiaľ čo *ǵ prešlo do hlásky „*v*“, ktorá sa však vyslovovala ako *w*. PIE **ǵen-* „viať“ > skt. *vanoti*.

7.3. VOKALICKÝ SYSTÉM SLOVANSKÝCH JAZYKOV V KONTEXTE PIE

Vokalicke systém slovančiny a podobu slov v jednotlivých dcérskych slovanských jazykoch zásadne ovplyvnili jery. Boli to redukované ultrakrátke samohlásky, ktoré existovali v praslovančine a staroslovenčine. Jery sa vyskytovali dva: tvrdý (*ь*), ktorého výslovnosť bola redukované *u* [*ũ*] a mäkký (*ѣ*), ktorý sa vyslovoval ako redukované *i* [*ĩ*]. Jery vznikli v slovančine vývojom krátkych vysokých vokálov *i a *u.¹⁴⁵ Vývoj jerov v slovanských jazykoch, ku ktorému došlo v období po 10. storočí, popisuje tzv. Havlíkovo pravidlo (lex Havlík), ktoré hovorí: nepárny jer v poradí, počítaný od konca slova, zaniká. Párny jer v poradí, počítaný od konca slova, sa vokalizuje – je nahradený iným vokálom,

¹⁴⁴ Ide o skupinu hlások, ktorá sa realizuje v iirán. jazykoch ako skupina dorzálnej hlásky a sibilanty, oproti dorzálnej hláske a koronálnej hláske v iných IE vetvách. Napr. skt. *takṣa-* oproti gr. *τέκτων* „tesár“. Tento názov pochádza z klasifikácie PIE hlások od K. Brugmanna, ktorý túto skupinu pomenoval ako sériu interdental (označených gótskym písmenom thorn „*þ*, *þ*“) v skupine s dorzálami: *kþ, *khþh, *gð, *ghðh.

¹⁴⁵ Zatiaľ čo PIE *a a *o splynuli v slovanských jazykoch do *o: napr. **naso-* „nos“, stsl. *nosъ*.

v češtine je to *-e* (psl. *дѣнь* → čes. *den*). V slovanských jazykoch používajúcich cyriliku sa jery zachovali ako tvrdý a mäkký znak, ktorých fonetická platnosť sa však v jednotlivých slovanských jazykoch líši.¹⁴⁶ Jery v dcérskych jazykoch buď zanikli, alebo sa premenili na vokál. Zároveň mal zánik jerov za následok nové konzonantné skupiny, vrátane iniciálnej pozície, ako rus. *чтение* (<ѣт-), rus. *мгла* (stsl *mьglo*).

Dlhé hlásky **ī* a **ū* sa menia na *i* a *y*: **mīr* > PSL **ou-mīr-atei* > stsl. *u-mir-ati*. **mūs* > stsl. *myšb*. Dlhé **ē* prešlo do zvuku interpretovaného ako „ě“, *ь*, „*jať*“, ktorý fonologicky zastupuje zvuk [æ]. **dheh₁* > **dhē* > *děti*.¹⁴⁷

Diftongy sa v stsl. postupne monoftongizovali a **ei* prechádzalo na *i*, napr. PIE **steigh-* > stsl. *stignō*, **oi* prechádzalo zväčša na *ě*, napr. koncovka **oisu* > **ěxū*, **ai* prechádzalo na *ě*, **lauio* „ľavý“ > **lěvь*, **eu* sa mení na *ju*: **bheudh* „bdieť, zobudiť sa“ > stsl. **bljudō*, **ou* sa mení na *au/u*, na **sūnou* „syn“ > stsl. *synu*, **tauro-* „býk, tur“ > **turь*.

V praslovančine a staroslovienčine sa vyskytovali aj nasalizované vokály, ktoré si zachovala z dcérskych jazykov iba poľština a niektoré dialekty. Pôvodné sekvencie **in*, **en* alebo **im*, **em* sa pred konzonantmi stali predným nasalizovaným vokálom *ę*: **suento* > stsl. *svętь* > pl. *święty*; **desim-ti* > stsl. *desętь* > pl. *dziesięć*. V staroslovienčine sa zachovala zadná nasalizovaná hláska *o* (zapisovaná v pl. ako *ą*): **gombho-* > stsl. *zōbь* > pl. *ząb*.

V slovanských jazykoch nachádzame dublety slov s vokálmi v rôznom stupni ako *gorod* vs. *grad* (zo stsl. *gradь*), *golova* vs. *glava*, *moroka* „súmrak“ vs. *mrak* „smútok“. Schematicky teda ide o praslovanskú sekvenciu **oR* nachádzajúcu sa medzi konzonantmi najčastejšie schematicky zaznamenanými ako **ToRT* a ich realizáciu v dcérskych jazykoch. V juhoslovanských jazykoch sa táto sekvencia realizuje ako *Ra* a vo východoslovanských ako *oRo*. PS **gord*, **golv*, **mork* > stsl. *gradь*, *glava*, *mrakь*.

S uvedenou zákonitosťou súvisí aj jav tzv. slovanskej metatézy. Sekvencia vokál-sonóra-konzonant-vokál VRCV, ktorá odporuje zásade otvorených slabík, vytvárala epentetický vokál kvalitou príbuzný už existujúcemu vokálu v sekvencii. Napr. **pargu* „prah“ > **p^aragь*.¹⁴⁸ Následne došlo k metatéze týchto vokálov, teda > **par^ag*. tento pomocný vokál sa zachoval vo východoslovanských jazykoch.

V juhoslovanských jazykoch sa skupiny konzonantov **gj* a **kj* vyvinuli na **št* a **žd* v bulharskom areáli, v macedónčine na **k^j* a **g^j* a v ostatných oblastiach na **č*, **dž*, **x^j*.

¹⁴⁶ Vid': BACHMANNOVÁ, Jarmila, a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : NLN, 2002. str.203, 317.

¹⁴⁷ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str.371

¹⁴⁸ BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskými jazyky*, str. 221

Spoluhláskové skupiny **tl* a **dl* sa zjednodušili na **l*. Západosl. jazyky skupiny **aja*, **oja*, **aje* stiahli na **ā* a **ē*, napr. **dobraja* > *dobrá*. Spoluhláskovú skupinu *-dl-* zachovávajú.

7.4. VOKALICKÝ SYSTÉM SANSKRITU V KONTEXTE PIE

PIE nízke vokály **e*, **o*, **a* splynuli v iirán. do **a*. PIE **bher-onti* „oni nesú“ > stperzs. *bar-antiry*, skt. *bharanti*, PIE **potnih₂-* „pani“, skt. *pāti-*, av. *paθnī*, PIE **māter* „matka“ > av. *mātar*, **ok'tō* „osem“ > skt. *aṣṭa-*.

PIE diftongy **ei*, **ai*, **oi* prešli na **ai* a diftongy **eu*, **au*, **ou* na **au*. V sanskrte sa **ai* monoftongizovalo na *e* a **au* sa monoftongizovalo na *o*. Tieto hlásky sa však vyslovovali ako dlhé vokály, preto sú aj v starších učebniciach prepisované do latinky ako *ē* a *ō*. To sa zachovalo ako dvohláska ešte v indických jazykoch pred klasickým sanskrtom, napr. PIE **Hoi-ko-* „jeden“ > **aika* > skt. *eka-*. Dvojhlásku *au* si zachoval aj názov mýtického nápoja **saumas* > skt. *soma-*, av. *haoma-*. Existencia dvojhlások sa však paralelne zachovala v indických aj iránskych jazykoch do 14. st. p.n.l.¹⁴⁹ PIE dlhé diftongy **ēi* a **ōi* prešli do skt. ako *ai*. Digtongy **ēu* a **ōu* prešli do podoby ako *au*. Napr. koncovka *o*-kmeňa I Pl **-ōis* > skt. *-aiḥ*, PIE **gwōus* > véd. *gauṣ*.

Iirán. vokály prešli tzv. Brugmannovým zákonom. PIE **o* sa v otvorených slabikách predĺžilo na **ō*, ktoré sa neskôr stalo dlhým vokálom **ā* podľa pravidiel uvedených vyššie. Napr. otvorená slabika v 3.os. Sg perf. PIE **k^we.k^wo.re* „urobil“ > skt. *√kṛ*, *cakāra* oproti uzatvorenej slabike v 1.os. Sg perf. PIE **k^we.k^wor.h₂e* > véd. *cakara*, skt. *cakara/cakāra*.

7.5. PROZÓDIA

V iirán. jazykoch bol prízvuk pohyblivý. S výnimkou vokatívu a finitných slovesných tvarov v neiniciálnej pozícii sú lexikálne slová prízvučné, rovnako aj niektoré partikuly. Jednotlivé slovo bolo nositeľom iba jedného prízvuku, viacero prízvukov mali pravdepodobne iba zloženiny.¹⁵⁰ Védčina si zachovala z PIE pohyblivý melodický prízvuk. Podľa dochovaných materiálov môžeme usudzovať, že slabika predchádzajúca prízvučnú slabiku

¹⁴⁹ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str. 183

¹⁵⁰ BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskymi jazyky*, str. 207

mala nízky tón a že v priebehu výslovnosti akcentovanej slabiky melódia rástla a dosahovala na prízvučnej slabike melodický vrchol, až kým v nasledujúcej slabike opäť neklesla. Melodický prízvuk sa zmenil v sanskrte na dynamický prízvuk (stress-accent system).¹⁵¹ Praslovanský prízvuk bol melodický, na pôvodných dlhých vokáloch stúpajúci, na dlhých vokáloch pôvodom z diftongov napr. *ei > *ī priet'ážný.¹⁵² V západoslovanských jazykoch neskôr priet'ážný prízvuk prešiel do dĺžky vokálu.

---

¹⁵¹ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str. 190

¹⁵² BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskymi jazyky*, str. 222

8. PRAVIDLO RUKI

Palatalizácii sibilanty *s v PIE, všeobecne nazývanej aj pravidlo RUKI (viď kpt. vyššie o fonológii), sa venoval dánsky jazykovedec Holger Pedersen¹⁵³ a označuje sa taktiež ako Pedersenov zákon alebo Pedersenovo pravidlo. Podľa pravidla RUKI sa PIE *s po hláskach *i, *j, *u, *w, *r a velárach *k a *k' retrahovalo, teda posunulo dozadu na *š, ako sa to dialo napríklad v prasl. L Pl *vǔlcěxǔ a sanskrtskom vrkēṣu podľa PIE *wlkʷoisu. Išlo teda o posun koreňa jazyka naspäť tak, aby sa zároveň špička jazyka posunula až za alveoly. K tomuto posunu muselo dôjsť veľmi skoro vo vývoji praindo-európciny, lebo predchádza niektorým časným zmenám PIE *s, napríklad v iránskych jazykoch, kde sa oslabuje na /h/ a snáď i posunu PIE *k' na *s v niektorých ďalších vetvách.¹⁵⁴

Uvedme ešte, čo spája tieto navonok nepríbuzné hlásky zhrnuté do skratky RUKI. V prípade hlások r, u, w, i, j ide o znelé sonóry, k a k' sú neznelé veláry. Vynímajúc r je teda ich spoločnou črtou „neanteriornosť“, ako ju spomenul J. Bičovský: „anteriornosť jako společný rys je klíčem k řešení“, teda tieto hlásky nie sú vyslovované vpredu (okrem r). „Aby ovšem r v tomto smyslu představovalo součást skupiny, muselo by být rovněž neanteriorní, totiž muselo by se jednat o r [r] retroflexní nebo r [R] uvulární... I v prajazyce mohly existovat variantní výslovnosti r, přičemž pro pravidlo ruki je nutné uvažovat o retroflexní realizaci r vlastně jen v slabičné kodě, neboť sekvence rs jistě nebyly tautosylabické.“¹⁵⁵

Výsledok procesu **s*_{RUKI} > *š sa realizoval v indických, iránskych, slovanských i baltských jazykoch ako odlišný typ sibilanty, resp. frikatívy (porovnaj skt. ś s litovským s a slovanským x), pričom v jednotlivých vetvách jazykov zmena neprebehla rovnomerne pri všetkých morfológických procesoch. K tejto zmene dochádza v prípadoch:¹⁵⁶

¹⁵³ Holger Pedersen (1867-1953) študoval na univerzite v Kodani napr. s K. Vernerom, v Lipsku s K. Brugmannom a E. Sieversom. Na Aranských ostrovoch pri Írsku skúmal galčinu, venoval sa porovnávacej gramatike keltských jazykov. Roku 1893 skúmal na ostrove Korfu albánsky jazyk a jeho poznatky boli použité pri Etymologickom slovníku albánčiny. Skúmal aj chetitčinu a tocharčinu, podporoval laryngálnu a nostratickú teóriu. Je autorom asi 30 prác o rôznych jazykoch, ktoré mali pre IE jazykovedu veľký význam.

¹⁵⁴ BIČOVSKÝ, J. K pravidlu RUKI a praindoevropskému *s. In: *Chatreššar*, str.11

¹⁵⁵ ibidem, str.17

¹⁵⁶ ČEKMAN, V.N. Drevnejšaja balto-slavo-indoiranskaja izoglossa (*sRUKI > *š), In: *BS issledovanija*, str.28

	Indické jazyky	Íránske jazyky	Slovanské jazyky	Baltské jazyky
Korene slov	+	+	+	+
Flexia	+	+	+	-
Sufixy	+	+	+	+ -
Po predpone	+	+	-	-
Pred spoluhláskami	+	+	-	+ (?)
Existencia dubletov	(+)	-	-	+
Zmena * _Z RUKI	+	+	-	-

Súbor procesov po RUKI by sa dal zhrnúť nasledovne:

- 1.) Retrakcia sibilanty, ktorá prebehla vo všetkých satemových jazykoch: ***s** > ***f**
- 2.) Prechod tejto hlásky k retroflexnej hláske v írán. jazykoch a praslovančine: ***f** > ***ʃ**
- 3.) Prechod tejto hlásky k velárnej (alebo i postvelárnej) frikative *x*. K tomuto posunu PIE *s* na velárnu frikativu došlo k praslovančine a stredoindických jazykoch: ***ʃ** > ***x**¹⁵⁷

Predpokladá sa, že pôvodné PIE *s bolo apikálne, teda vyslovovalo sa pomocou špičky jazyka. V prospech tohto tvrdenia svedčí aj proces rotacizmu – zmeny *s* na vibrantu *s* > *r*, ktorá prebehla napríklad v latinčine, pragermánčine a sanskrte. Nás bude zaujímať práve proces velarizácie PIE *s* na *x*, keď sa sibilanta, ktorá vznikla procesom RUKI, posúva ďalej až na veláru. Práve v slovanských a indických jazykoch došlo k retroflexii a následnej velarizácii, v prabaltčine prebehla len prvá fáza, v druhej došlo k splynutiu reflexov RUKI a PIE *k´, teda tlak na zachovanie ich opozície nebol dost' silný. V íráncine ešte došlo k ďalšej zmene, keď sa apikálne *s* zachovalo iba v susedstve konzonantov (kde sa realizovalo ako *ʃ*), v ostatných pozíciách zaniká a uvoľňuje priestor na posun PIE *k´ na *s.¹⁵⁸

Na základe stavu praslovančiny tesne pred jej rozpadom sa zdá, že previedla zmenu *s > *f RUKI už v mnešej intenzite ako u írán. jazykov, napr. nedochádza k retrakcii pred plozívami. PIE *k´*s* > slovanské *s*. Napr. PIE *h₂eg*´-*s*- > prasl. *osi „os“, lit. *ašis*, prus. *assis*, lat. *axis*, skt. *akṣa*-.

Pri pravidle RUKI upriamime ešte pozornosť na hláskovú skupinu *sk. Ak pripustíme, že **s*_{RUKI}*k* = **f**k*, nedá sa vylúčiť, že v tautosylabickej pozícii *sk ešte pred zjednodušením konzonantných zhlukov v praslovančine mohlo dochádzať k asimiláciám, aké poznáme v iných jazykoch, napr. v nemčine *sk > **f**x* > *f* na začiatku slova. Etymologické responzie

¹⁵⁷ BIČOVSKÝ, J. *K pravidlu RUKI a praindoevropskému *s*, str.11

¹⁵⁸ ibidem, str.27

slov. *x- s PIE *sk-, ako je napr. slov. *chrabry* vs. angl. *sharp*, by v tomto procese nachádzali vysvetlenie, podobne čes. *chudý* vs. lit. *skaudas*, čes. *chvoj*, lit. *skuja*.¹⁵⁹

8.1. PRAVIDLO RUKI V INDO-IRÁNSKYCH JAZYKOCH

Praindo-iráncina sa ako homogénny dialekt indo-európciny začala diverzifikovať okolo roku 2000 p. n. l., kedy prebehli mnohé fonologické zmeny spoločné, pre obe vetvy jazykov, teda i pravidlo RUKI. Indo-iránske jazyky vytvorili oproti PIE nový foném – sibilantu *s transformovali na *š. Toto indo-iránske *š sa stalo v sanskrte *ṣ* a v aveste *š*: skt. *tr̥ṣṇā*, av. *taršna* „smäd“ < **tr̥s-n*; skt. *vakṣayam* „zapríčiním rast“, av. *vaxšat* „bude rásť“. V iránskych jazykoch *š nasledovalo po labiálnych konzonantoch, ako napr. v av. *āfš* „voda“ (kmeň *āp-*). Znelý variant *ž sa objavoval pred znelými konzonantmi. Zachoval sa v aveste, nie však v sanskrte, napr. **mizdho-* „odplata“ > av. *mižda-* ale véd. *mīdhām* „cena“ (< **miždhá-*, gr. *μισθός* „mzda“).¹⁶⁰

V sanskrte dochádza k **s*_{RUKI} > *ṣ* a tejto zmene neprekážajú ďalšie nasledujúce spoluhlásky, iba po *r*, *ṛ* nachádzame *s*: *tisraḥ* (tri, f), *tisṛbhih*, *tisṛṇām*; *uṣas* (brieždenie, zora, západ slnka), ale *usra-* (lit. *aušra*). V ostatných prípadoch prebieha RUKI v sanskrte a v staroiránskych jazykoch identicky, napr. vo flexii L Pl: skt. *agni-ṣu*, *aktu-ṣu*, *nṛ-ṣu*, *vik-ṣu*, av. *hšaθri-šu*; skt. *vakṣyāmi*, av. *vaxšya*, alebo po predponách: skt. *ni-ṣidati*, av. *ni-šasta*.

Tejto iirán. fonologickej zmeny sa venoval G. Morgenstierne výskumom jazyka z oblasti Káfiristanu,¹⁶¹ kde po hláske *u* nenasleduje *ṣ*, ale *s*. Napríklad: kafiri *dūs*, *dōs* → skt. *doṣā*¹⁶², av. *dauša* „večer, západ slnka“; kafiri *mūsə*, *musä*, *mūsu* → skt. *mūṣ*, av. *mūša* „myš“; kafiri *susu*, *sus* → skt. *śuṣka-*, av. *huska* „suchý“.¹⁶³

¹⁵⁹ BIČOVSKÝ, J. *K pravidlu RUKI a praindoevropskému *s*, str. 27

¹⁶⁰ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str.182

¹⁶¹ Káfiristan je oblasť vo východnom Afganistane v provincii Nuristan. Rozpráva sa v ňom jazykmi kafiri, ktoré sa zaraďujú do nuristánskych jazykov – vetvy iirán. jazykov. Svojou izoláciou predstavujú vzácny materiál dotvárajúci obraz o situácii v staroiránskych jazykoch. Vid' kpt. 3 o satemových a kentumových jazykoch.

¹⁶² Iný význam koreňa *doša* je „chyba, zlyhanie, nepríjemnosť, ťažkosť“.

¹⁶³ Vid' ďalej: MORGENSTIERNE, G. *Indo-iranien k in Kafiri*. NTS, 1945, XIII, str. 232

Môžeme si na príklade vývoja predpony **dus* – zlý, zle, ukázať, ako sa sibilanta zmenila v indických a iránskych jazykoch, ak je nasledovaná alveolárou alebo nealveolárnymi znelými konzonantmi alebo vokálmi.

Indo-iráan.	Sanskrt	Avesta
<i>*dus-d^hī</i>	dū ḍ hī	duždī
<i>*dus-b^h ṛ tī</i>	<i>durb^h ṛ tī</i>	dužbærtæ
<i>*dus-ita</i>	durita	dužita

Avesta zachováva sonorizované [ʃ] ako [ʒ], zatiaľ čo skt. ho mení na *r*. Podľa niektorých bádateľov je vznik slovanského **s* > **ʃ* > **x* spôsobený vplyvom iránskych jazykov.¹⁶⁴

Pri porovnaní so slovanskými (a ďalšími satemovými jazykmi) treba upozorniť, že faktorom zmeny nie je len RUKI ale aj hlásky, ktoré sú až výsledkom druhotným zmien v iráan. jazykoch. Ako uvádza Bičovský, k retrakcii PIE **s* v indo-iránskych jazykoch nedochádza len po pôvodnej IE likvide *r*, ale aj po **r* vzniknutom z **l*. Táto zmena však prebehla len čiastkovo a zasiahla najmä západoindické dialekty, čo môže svedčiť o tom, že k zmene došlo pod vplyvom iránskych jazykov.¹⁶⁵

V starých indických jazykoch prechádzalo **s* > **ʃ* > *ʃ* po RUKI takmer univerzálne. Výnimiek z tohto pravidla je málo a väčšinou nie sú IE pôvodu. Zatiaľčo v sanskrte sa hovorí o troch sibilantách [s] „s“, [ʃ] „š“, [ç] „ś“, v prákrtach dochádza k zjednodušeniu tohto systému najčastejšie na jednu sibilantu *s*. Pôvodný systém troch sibilánt bol nestabilný, podobne ako v slovanských jazykoch tu dochádza k retrakcii [ʃ] na [x].¹⁶⁶

¹⁶⁴ ŠEVELOV, G.J. *A prehistory of Slavic*. Tento názor považujú niektorí bádatelia (napr. J. Bičovský v štúdiu K pravidlu RUKI a praindoevropskému **s*. In: *Chatreššar*, 2006) za neopodstatnený, jednak kvôlitomu, že sa musela udiat veľmi skoro (p.iráan. **s* sa zmenilo na *h* už okolo roku 1200 p.n.l.), jednak je nepravdepodobné, že by používatelia materinského (slovanského) jazyka prijali cudziu fonetickú realizáciu – väčšinou sa totiž preberá slovná zásoba a fonologické pravidlá uplatňuje materčina na preberaný jazyk.

¹⁶⁵ BIČOVSKÝ, J. K pravidlu RUKI a praindoevropskému **s*. In: *Chatreššar*, str. 28

¹⁶⁶ ibidem, str.29

8.2. PRAVIDLO RUKI V BALTO-SLOVANSKÝCH JAZYKOC

V slovanských jazykoch dochádza k zmene $*_{SRUKI} > *x$. K tejto zmene dochádza v kmeňoch slov; v koncovkách – napr. L Pl $*-su > *-xъ$, 2.os.Sg $*-ši$, v sigmatickom aoriste $*žixъ$, $*byxъ$, $*umrěъ$ – ale $*jěsъ$, $*vesъ < *ved-su$; v možnom relikte s-futura v stsl. $бышащєє$, $бышжщєє$; v suffixoch typu $*-xъ$, $*-xa$.¹⁶⁷ Procesu $*_{SRUKI} (> *š) > *x$ prekáža následná spoluhláska $*iskati$ oproti lit. $ieškoti$, $*byste$ oproti $*byxъ$. Dublety, ktoré by v rôznych tvaroch z toho istého koreňa slova používali $*_{SRUKI} > s$ aj x , v slovanských jazykoch nie sú doložené, nanajvýš v prípade stsl. $смѣхъ$ oproti $насмисати са$.¹⁶⁸

H. Andersen uvádza, že splynutie PIE palatoveláry $*k'$ s variantom sibilanty $*s$ ako s_1 u slovanských jazykov a s_2 u baltských jazykov, je izoglosou, ktorá definuje nielen rozličnú lexikálnu distribúciu protoslovanského s a x a protobaltského s a $š$, ale i odlišnosť v následných produktívnych fonologických obmedzeniach a rozdiel medzi morfofonemickým systémom prabaltčiny a praslovančiny.¹⁶⁹ V litovčine pri PIE $*_{SRUKI}$ nedošlo k retrakcii v menných a slovesných koncovkách, napr. $sūnuse$ vs. prasl. $*synaxъ$; $trisu$ vs. prasl. $*trъxъ$; fut. $eisiu$, pp.akt. $ejusi$, suffix superlatívu $-aus$ (napr. $mieliausis$)... K zmene $*_{SRUKI} > š$ došlo v sufioch $-uš-$ ($větušas$), $-šč-$ ($ėriščias$), $-išk-$ ($moterišké$)... Baltské slová, v ktorých došlo k procesu $*_{SRUKI} > š$, majú v mnohých prípadoch analógiu v slovanských jazykoch, takže mohlo ísť aj o vzájomný vplyv alebo výpožičku zo slovančiny: $aīškus \sim *iasnъ$, $laiškas \sim *listъ$, $riešas \sim orěxъ$, $širšuō \sim *sърšєнь$, $makštis \sim *mosъna$, $kermùšē \sim *cermъxa$. Prípadne majú tieto slová analógiu v ďalších satemových IE jazykoch: lit. $viršùs \sim *vъrxъ \sim skt. varṣman$; lit. $ieškoti \sim *iskati \sim skt. icchati \sim av. isaiti$; lit. $šeši \sim *šestъ \sim skt. ṣaṣ \sim av. xšvaš$. V.N. Čekman skúma percentuálne zastúpenie paralel v slovanských alebo indo-iránskych jazykoch k baltským lexémom, ku ktorým došlo k procesu $*_{SRUKI} > š$ alebo $*_{SRUKI} > s$. Uvádza aj príklady sanskrtských koreňov, u ktorých došlo k zmene $*_{SRUKI} > š$, no ktoré však nemajú zodpovedajúcu paralelu ani v baltských, ani v slovanských jazykoch, napr. $\sqrt{bhakṣ-}$ „jesť, konzumovať“, $\sqrt{bhūṣ-}$ „usilovať, snažiť sa“, $\sqrt{yūṣ-}$ „zabiť“, $\sqrt{hrṣ-}$ „radovať sa, byť

¹⁶⁷ ČEKMAN, V.N. Drevnejšaja balto-slavo-indoiranskaja izoglossa ($*_{SRUKI} > *š$), In: *BS issledovanija*, str.29

¹⁶⁸ ibidem

¹⁶⁹ ANDERSEN, H. On Some Old Balto-Slavic Isoglosses, In: *Donum Balticum*, str.15

vzrušený“, √*ikš*- „pozorovať, dívať sa“, etc...¹⁷⁰ V litovčine sa vyskytujú dublety *š* a *s* po RUKI napr. *kùšti* vs. *kùsti*, *blýkšti* vs. *blieksti*, *pleišké* vs. *pleiskana*, *ráušyti* vs. *rausýti*....

Z týchto rozdielností medzi jednotlivými jazykmi V.N. Čekman usudzuje, že zmena PIE **s*_{RUKI} prebehla nezávisle v iirán., slovanských a baltských jazykoch. Centrom zmeny boli pravdepodobne iirán. dialekty, a pretože sa baltské jazyky nachádzali na periférii areálu, proces retrakcie sibilanty v nich neprebehol komplexne.¹⁷¹

O pravidle RUKI v najčistejšej forme by sa dalo hovoriť u slovanských a iirán. jazykov, čo však zrejme vyplýva viac z podobnosti fonologických systémov než zo vzájomného vplyvu. V oboch jazykových vetvách dochádza k dôslednému RUKI po vysokých vokáloch, k čomu dochádza v prabaltčine len čiastočne a v arménčine vôbec.¹⁷²

Germánske výpožičky ako *chlieb*, *chliev*, *chvat*, *chvíla* a ďalšie nasvedčujú, že slovanské *x bolo pevnou súčasťou systému v dobe, keď v germánčine prebehol tzv. prvý hláskový posun, neznelých plozív *p*, *t*, *k* na neznelé frikatívy *f*, *þ*, *χ*. Silnejšie boli kontakty medzi Slovanmi a Germánmi zrejme okolo prelomu letopočtu.

Na margo pravidla RUKI a baltských jazykov treba dodať, že sa týka zväčša výlučne litovčiny. Stará pruština zrejme retrakciu vôbec nemá a lotyščina ju absolvovala v ešte menšej miere než litovčina.

Uvedená zmena **s*_{RUKI} > *š* nemá paralelu v iných jazykoch. Zoskupenie *rs sa zmenilo na *rš* v nemeckých dialektoch, na čo upozornil ešte I. Endzelin¹⁷³, vždy však šlo iba o čiastkovú zmenu, nie o komplexnú zmenu *s > *š po RUKI.

Zložitosť fonologických zmien po RUKI teda vylučuje, že môže ísť o jej rozšírenie na základe jazykového kontaktu.¹⁷⁴

¹⁷⁰ ČEKMAN, V.N. Drevnejšaja balto-slavo-indoiranskaja izoglossa (**s*_{RUKI} > *š), In: *BS issledovanija*, str.34

¹⁷¹ ibidem, str. 30

¹⁷² BIČOVSKÝ, J. K pravidlu RUKI a praindoevropskému *s. In: *Chatreššar*, str.12 J. Bičovský ďalej píše: „Retroflexe se od sebe liší na jedné straně jazyky slovanské a indické, na druhé baltské a íránské. Zatímco v prvých dvou dochází k retroflexi a následně i k velarizaci, v prabaltštině proběhla jen první fáze, ve druhé došlo k splnutí reflexů ruki a pie *k‘, tedy tlak na zachování jejich opozice nebyl dost silný.“

¹⁷³ ENDZELIN, I. *Ukaz. soč.*, str. 74; ŽURMINSKIJ V.M. *Nemeckaja dialektologija*, Moskva, 1956, str.330

¹⁷⁴ ČEKMAN, V.N. Drevnejšaja balto-slavo-indoiranskaja izoglossa (**s*_{RUKI} > *š), In: *BS issledovanija*, str.37

9. SPOLOČNÉ MORFOLOGICKÉ RYSY BALTO-SLOVANSKÝCH A INDO-IRÁNSKYCH JAZYKOV

Medzi balto-slovanskými a indo-iránskymi jazykmi existujú jednotlivé spoločné morfológické rysy, týkajúce sa mennej flexie a časovania slovies, hoci sa nedá hovoriť o zhode v celom systéme. Tieto spoločné rysy by sa dali zhrnúť nasledovne:¹⁷⁵

9.1. SUBSTANTÍVA

V skt. substantíva zachovávajú z PIE osem pádov, tri čísla a tri rody. V slovanských jazykoch sa zachovalo sedem pádov, ablatív postupne splynul s genitívom (to súvisí aj so sémantickou blízkosťou oboch pádov vyjadrujúcich smer „od, z“). Toto splynutie je doložiteľné pri G *o*-kmeňoch v BS, ktoré sú pozostatkom starej IE formy ablatívu **-ōt*. Obdobne splynul Abl a G aj v starogréčtine.

Zo spoločných rysov alebo inovácií, ktoré sú práve medzi slovanskými jazykmi a sanskritom uvedieme:

- Nominatív bez *r* u *r*-kmeňových substantív. Skt. *mātā, svasā*; stsl. *mati*, lit. *mote, sesuō*.
- L Pl s konc. na *-su*, doložená iba v slovanských a ind. jazykoch: skt. *vr̥keṣu*, stsl. *vl̥cěchъ*.
- Podobnosť flexie v duáli oproti ostatným jazykom: N Du skt. *bāle, tuge, nāmanī, manasī*, stsl. *ženě, ižě, imeni, tělesi, oči*. G Du skt. *tayos, dvayos*, stsl. *toju, dvoju*.
- Podobnosť skloňovania *i* a *u* kmeňov, napr. ako D Sg skt. *sūnave*, stsl. *synovi*.

Praslovančina aj sanskrit zachovali dvojné číslo – duál, ktorý sa používal pri párových podstatných menách (časti tela, ale i napr. rodičia) a pri činiteľoch deja v počte dva. Zo súčasných slovanských jazykov sa duál kompletne zachoval v slovinčine, lužickej srbčine a v niektorých reliktoch u substantív v juhoslovanských a západoslovanských jazykoch. U párových podstatných mien sa zachoval vo väčšine slovanských jazykov dodnes: rus. *oko-occhi, yxo-yuuu, pyka-pyku*, pl. *oko-oczy, ucho-usy, ręk-ręce*, slov. *oko-oči* (vs. *oká*), *ucho-uši*

¹⁷⁵ BURROW, T. *Sanskrit*, str.18-23

(vs. *uchá*), *ruka-ruky*. Niektoré jazyky zachovávajú u týchto párových slov osobitné tvary pre Du aj v G: slov. *očí* vs. *oči*, *ušú* vs. *uší*, prípadne v I: *očima* vs. *očami*, *rukama* vs. *rukami*...

Iirán. jazyky zaviedli pri deklinácii substantív inováciu koncovky G Pl *-nām* namiesto PIE **-ōm*. D a Abl splývajú (u konz. kmeňov v skt. Pl *-bhyaḥ*), rozdiel je len u zámen. K splynutiu Abl s G došlo aj v sanskrte u konzonantných kmeňov (v skt. *-aḥ*). Vo väčšine prípadov sa iirán. fonológia od PIE nelíši, s výnimkou tematických slovies a *o*-kmeňov. Špecifickou inováciou iirán. vetvy je vytváranie dlžených stupňov (*guṇa* a *vṛddhi*) u vokálov. V skt. základný stupeň $a < a < ā$; $i, ī < e < ai$; $u, ū < o < au$; $r < ar < ār$. V praslovančine sa zachovali všetky vokalické kmene (*-o, -jo, -ā, -jā, -i, -ī, -u, -ū < -ux*). Len *u*-kmeňové adjektíva väčšinou prešli k *o*-kmeňom pomocou sufixu **-kь*.¹⁷⁶ V *o*-kmeňoch došlo v slovanských jazykoch k splynutiu N s Ak. Preto začali byť v prípade životných maskulin považované za tvar Ak tvary G Sg. Genitív sa zachoval ešte v syntaktickej roli záporového genitívu (na rozdiel od Ak v kladných výpovediach).

9.2. ADJEKTÍVA

V praslovančine k sebe adjektíva pribrali v niektorých syntaktických pozíciách ukazovacie zámeno **jo*, ktoré sa stalo ich súčasťou, čím došlo k utvoreniu dvoch druhov adjektív: neurčitých a určitých (s členom), ktoré sa inak nazývajú krátke alebo dlhé. Napr. rus. *добрая* vs. *до́бра*. Zložený, dlhší tvar je určený pre funkciu atribútu, menný tvar je atribút i predikát. Tieto dva tvary prídavných mien sa zachovali v takmer všetkých slovanských jazykoch, napr. čes. *Vrátil se unavený* vs. *Vrátil se unaven*, srb. *Младу омаџ* vs. *Омаџ је умро млад*.

V sanskrte adjektíva vyvinuli stupňovanie sufixov **-ia* a **-ista* u primárnych adjektív a u odvodených **-tar* a **-tam*. V slovanských jazykoch komparatív adjektív využíva popri sufixe **-isjo > iš* taktiež „ě“, napr. stsl. *bolě* „viac“. Superlatív sa tvorí od komparatívu buď pomocou partikuly *naj-* alebo kombináciou so zámenom *vsěgo*.

---

¹⁷⁶ BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskymi jazyky*, str. 222

9.3. PRONOMINA

Medzi sanskrtom a slovanskými jazykmi nachádzame tieto spoločné tvary zámen:

- osobné zámená, napr. N Sg skt. *aham*,¹⁷⁷ stsl. *azъ*; nasalizovaný Ak Sg skt. *mām*, stsl. *mę*; G Sg av. *mana*, stsl. *mene*.
- Rozšírený kmeň u ukazovacích zámen, napr. D Sg m. skt. *tasmai*, stprus. *kasmu stesmu*, stsl. *tomu*, f. skt. *tasyai*, stprus. *stessiei*.
- U vzťahných zámen kmeň *k^wo* slúži ako protiklad ku kmeňu *k^wi*. Skt. *ka-*, lit. *kas*.
- Podobnosť niektorých zámenných prísloviak: skt. *kūha*, av. *kudā*, stsl. *kъde*, skt. *kadā*, lit. *kada*, *tada*, srb. *куда*

Porovnanie duálu u osobných zámen v sanskrte a v staroslovienčine:¹⁷⁸

	1. os. Du		2. os. Du		3. os. Du	
N	āvām	vě	yuvām	va	tau (m.), te (f.)	ta (m.), tě (f.)
Ak	āvām (nau)	na	yuvām (vām)	va	tau (m.), te (f.)	ta (m.), tě (f.)
I	āvābhyām	nama	yuvābhyām	vama	tābhyām	těma
D	āvābhyām (nau)	nama	yuvābhyām (vām)	vama	tābhyām	těma
Abl	āvābhyām	----- -	yuvābhyām	-----	tābhyām	-----
G	āvayoh (nau)	naju	yuvayoh (vām)	vaju	tayoh	toju
L	āvayoh	naju	yuvayoh	vaju	tayoh	toju

V skt. aj v slovanských jazykoch došlo medzi 1. a 2. osobou osobných zámen k analogickému vyrovnaniu, ich koncovky sú takmer totožné (*aham*, *āvām*, *vayam* vs. *tvam*, *yuvām*, *yūyam*...) Osobné zámená pre 3.os. Sg a 3.os. Pl (m *saḥ*, *te*; f *sā*, *tāḥ*) prakticky nie sú, ich rolu zastávajú rôzne deiktické zámená (*sa-*, *ta-*).¹⁷⁹

¹⁷⁷ Osobné zámená v skt. na rozdiel od slovanských jazykov niektorých pádoch priberajú zosilujúcu partikulu – om (*eg^h-om „ja“ > skt. *aham*).

¹⁷⁸ VEČERKA, R. *Staroslověnština*, str. 90

¹⁷⁹ BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskymi jazyky*, str. 236

9.4. NUMERALIA

V skt. si číslovky si zachovávajú flexiu (1-4), femininum pre 3 a 4 zachováva PIE formant *-sor* (skt. N f. *tisraḥ*, *catasraḥ* oproti N m. *trayah*, *catvāraḥ*). V slovanských jazykoch je systém čísloviek pomerne komplikovaný. Číslovka jeden a zložené číslovky končiace sa na jednotku (okrem 11) sa skloňujú de facto ako prídavné mená: N „jeden stôl“, I „s jedným stolom“. V juhoslovanských jazykoch, napr. v srbčine sú číslovky od 5 vyššie (s výnimkou *сто, хиљада, милијарда, милион...*) nesklonné.

Pri spojení číslovky a nasledujúceho mena sa v juhosl. a východosl. jazykoch používa po číslovkách 2,3,4 G Sg v mužsom a strednom rode a N Pl v ženskom rode, od číslovky 5 a vyššie sa používa G Pl pre všetky rody. To isté pravidlo platí aj pre zložené číslovky a ich koncové jednotky. Pôvodne po číslovke 2 a následne aj 3 a 4 nasledovala duálna forma substantíva alebo adjektíva. Táto forma duálu však neskôr splynula s G Sg.¹⁸⁰

Vychádzajúc z PIE koreňov sú číslovky v skt. a slovanských jazykoch podobné.

PIE	Skt.	Stsl.
* <i>sém</i> , * <i>smíx</i> / * <i>Hói-no</i> ¹⁸¹	eka	ЮДИНЬ, -а, -о
* <i>dwóh</i>	dva	ДЪВА, -, -
* <i>tréjes</i> , * <i>tísres</i>	tri (trayah, trīṇi, tisraḥ)	ТРЬЮ, три, три
* <i>k^wetwóres</i> , * <i>k^wétusres</i>	catur (catvāraḥ, catvāri, catasraḥ)	ЧЕТЫРЕ, -и, -и
* <i>penk^we</i>	pañca	ПАТЬ
* <i>(s)uéks</i>	ṣaṣ	ШЕСТЬ
* <i>séptm</i>	sapta	СЕДМЬ
* <i>h₃ek'teh₃ (*oktō)</i>	aṣṭa	ОСМЬ
* <i>(h₁)néun</i>	nava	ДЕВАТЬ
* <i>dékm̥t</i>	daśa	ДЕСАТЬ

¹⁸⁰ KLAJN, I. *Gramatika srpskog jezika*, str. 49

¹⁸¹ PIE má dva tvary označujúce číslovku jeden. Z tvaru *sém pochádza > lat. *semel* „raz“, slov. *sám*, gr. *εἷς*. Z tvaru *Hói-no- alebo *Hói-ko- > angl. *one*, lat. *ūnus*, nem. *ein*, skt. *eka*...

9.5. SLOVESNÝ SYSTÉM

V časovaní sloviess v iirán. a BS jazykoch sa neuchovali črty, ktoré by boli spoločné výhradne pre tieto dve vetvy. Môže to byť čiastočne i preto, že slovesná flexia BS jazykov je menej zachovalá než nominálna (viď napr. strata perfekta a média). Za povšimnutie však stojí niekoľko rysov:

- Podobnosti v tvorbe *s*-aoristu v koreni v stupni vřddhi stsl. *vesti: vēsu*, skt. *vahati: avākṣam* a v koncovke *-om* v I. os Sg, ktoré je v opozícii voči gréckemu *α*.
- Podobnosti v systéme tvorby budúceho času vloženíím príznaku sibilanty. Túto podobnosť nachádzame medzi iirán. jazykmi a litovčínou: skt. *dāsyāmi*, lit. *duosiu*.
- Podobnosti v zmene koreňa u kauzatívnych sloviess: skt. *bodhayati*, stsl. *buždō, buditi*.

Duálovú formu v slovesnom časovaní si zo súčasných slovanských jazykov zachovala iba slovinčina. Tabuľka ukazuje duálové koncovky u vybraných slovesných tvarov v staroslovienčine a sanskrte:

	Prézens akt.		Imperatív akt.		Imperfektum , Aorist (sekundárne koncovky)	
1. os.	-vas	-vē	-āva	-ēvē/ -ivē	-va	-achově, -ově
2. os.	-thas	-ta	-tam	-ēta/-ita	-tam	-ašeta, -eta
3. os.	-tas	-te	-tām	-	-tām	-ašete, -ete

Omnoho komplexnejšie než slovanské jazyky zachovali PIE slovesný systém iirán. jazyky, hoci táto podobnosť môže byť spôsobená tým, že PIE slovesný systém sa rekonštruoval prevažne na základe práve iirán. jazykov. V praindo-iránčine sa zachovali 3 osoby, 3 čísla (Sg, Du, Pl), 6 časov (prézens, perfektum, aorist, imperfektum, futurum, plusquamperfektum), 3 rody (aktívum, médium a pasívum) a 5 spôsobov (indikatív, imperatív, konjunktív, injunktív, optatív). Injunktív v sanskrte neskôr zaniká. V sanskrte zanikol aj konjunktív, ktorého rolu prebral optatív, prípadne imperatív či i indikatív. Staroindické jazyky zaviedli niektoré inovácie, napr. pri tvorbe minulých časov (imperfekta a aoristu) použili augment. Tematická koncovka 1.os. Sg **-ō* sa zmenila na atematické *-mi*. V najbohatšie zastúpených prézentyých kmeňoch sa dochovali tematické i atematické formy.

Sanskrtské slovesné korene sa podľa svojej štruktúry delia na setové a anitové, teda na zakončené PIE *konzonant-laryngála* *-CH, kde sa laryngála vokalizovala na *i a na tie, ktoré túto laryngálnu vokalizáciu neabsolvovali (a „i“ teda neobsahujú).

Pretože v klasickom sanskrte dochádza k strate melodického prízvuku, pasívny kmeň -ya, pôvodne charakterizovaný prízvukom na sufixe, formálne splýva so slovesami VII. triedy, kde prízvuk zostal na koreni.¹⁸²

Slovanské jazyky zachovali v slovesnej flexii 3 osoby a 3 čísla. Rolu imperatívu preberá optatív, starý optatív zaniká.¹⁸³ Medium sa dá vyjadriť iba pomocou reflexívneho zámena *se. Pasivum sa vyjadruje pasívnymi participiami (prít. čas *-mos, minulý čas *-tos, *-nos, *-los). Imperfektum postupne splynulo s tematizovaným korenným aoristom, kde sa rozšíril príznak -ch, pochádzajúci z PIE s-aoristu po realizovaní pravidla RUKI. V stsl. sú ešte v aoriste stopy PIE asigmatického aoristu napr. *tekъ* „padol“ < *tek-m.¹⁸⁴ Aorist si zachovali juhoslovanské jazyky, v západoslovanských a východoslovanských jazykoch väčšinou vymizol a bol nahradený l-partyicipiom.

S-futurum v slovanských jazykoch na rozdiel od sanskrtu a baltských jazykov takmer zaniklo, nájdeme ho však v staroruskom tvare *byšęštъ* < PBS *bū-sint-j-.¹⁸⁵ Baltské jazyky si tvorbu s-futura zachovali, lit. *būsiu* „budem“, 1.os.Sg, skt. √*kṛ-*, *kariṣyati* „bude robiť“.

V slovanských a sanskrtských slovesných koreňoch nachádzame ešte použitie infixu -sk- alebo -nu- na vyjadrenie ukončeného minulého deja, ktorý sa odohral v jednom bode v minulosti alebo sa odohral punktuálne.¹⁸⁶ Tento rys je prítomný aj v gréčtine a latinčine, napr. lat. *sternō*, gr. s reduplikáciou a -sk- formou: gr. *γῆνώσκω*, v slovanských jazykoch s formou -sk-, -šč-, rus. *уцкать*, 1.os. Sg *ууы* „hľadáť“. V skt. √*str-* V.tr. *str̥ṇoti* „rozptýliť, rozšíriť, rozpriestraniť“, vs. kmeň bez infixu: I.tr. *starati*. √*kṛ-* V.tr. *kṛṇoti* „činiť, konať, robiť“ vs. VIII.tr. *karoti*, √*su-* V.tr. *sunoti* „lisovať, stlačiť“ vs. I. tr. *savati*, II.tr. *sauti*. V slovanských jazykoch nachádzame dvojice napr. *l'ahnút'* vs. *ležať*, *sadnúť* vs. *sedieť*, *zhasnúť* vs. *zhasiť*...¹⁸⁷

¹⁸² BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskymi jazyky*, str. 236

¹⁸³ ibidem, str. 222

¹⁸⁴ ibidem, str. 244

¹⁸⁵ FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture*, str. 372

¹⁸⁶ KOSTIĆ, S. *Indic √DĀ-/DAD-, √DHĀ-/DADH- and Slavic √DĀ-/DAD-, √DĒ-/DED-*, str.5

¹⁸⁷ ibidem, str.5

Infinitív slovanských jazykov na *-ti* < **-tei* je pravdepodobne forma jedného zo starých pádov, s najväčšou pravdepodobnosťou lokatívu. Rovnako aj koncovka skt. infinitívu *-tum* pochádza pôvodne taktiež z Ak. V slovanských jazykoch oproti skt. len málo slovíes zachováva stopy atematickej paradigmy (byť, vedieť).

9.5.1. REDUPLIKÁCIA

PIE poznala viacero druhov reduplikácie, ktoré sa v značnej miere zachovali i v staroindických jazykoch. Jednou z „reduplikácií“ bola napríklad iterácia pronomin alebo substantív (napr. skt. *dine dine* – „deň za dňom, deň čo deň“, *pade pade* – „krok za krokom“, lat. *mē mē* „práve mne“). Reduplikácia sa používala aj v onomatopoických slovách, napr. véd. *masmasā* „zmes“.¹⁸⁸ Gramaticky je však najzávažnejšia reduplikácia slovesného kmeňa ako jeden z prostriedkov pri utváraní a modifikácii slovesného kmeňa. Túto reduplikáciu nachádzame v PIE a následne v sanskrte v týchto slovesných tvaroch:

- a) **Reduplikácia prézntného kmeňa:** PIE $\sqrt{*b^her-}$, $\sqrt{*b^hi-b^hé-}$ „niesť“. V skt. tomuto typu slovesa zodpovedá III. atematická trieda, $\sqrt{bhr-}$ *bibharti* „niesť“, $\sqrt{dā}$, *dadāti* „dávať“, $\sqrt{dhā-}$, *dadhāti* „klásť, položiť“, $\sqrt{hu-}$, *juhōti* „obetovať“, $\sqrt{hrī-}$, *jihreti* „hanbiť sa“. Reduplikuje sa spravidla prvá spoluhláska koreňa prechádzajúca istými zmenami (napr. strata aspirácie, presun veláry na palatálu - $\sqrt{ghrā-}$, *jighrāti* „čuchať, cítiť“), korenná samohláska prechádza oslabením a reduplikuje sa v nulovom stupni, slabičné *r* sa reduplikuje ako *i*. V slovanských jazykoch reduplikácia u prézntných kmeňov s výnimkou slovesa „dať“ a „položiť“ zaniká. Stopy tejto reduplikácie nachádzame v starsloviencine ešte v 3. os. Pl, v osotatných osobách sa objavujú pri rekonštruovaní staršieho tvaru, v ktorom neskôr reduplikácia zanikla. Nachádzame ju napríklad v ruštine v Pl slovesa dať: *dadum*, *dadume*, *dadym*. Tieto pozostatky boli viditeľné napr. ešte v starej češtine a poľštine.¹⁸⁹ Tabuľka s prézntným tvarmi slovesa „dať“ a „položiť“ v sanskrte a starosloviencine podľa štúdie S. Kostića *Indic $\sqrt{DĀ-}/DAD-$, $\sqrt{DHĀ-}/DADH-$ and Slavic $\sqrt{DĀ-}/DAD-$, $\sqrt{DĒ-}/DED-$:*

¹⁸⁸ VAVROUŠEK, P. *Glosář praindoevropštiny*, str. 114

¹⁸⁹ KOSTIĆ, S. *Indic $\sqrt{DĀ-}/DAD-$, $\sqrt{DHĀ-}/DADH-$ and Slavic $\sqrt{DĀ-}/DAD-$, $\sqrt{DĒ-}/DED-$* , str.3

Sg		Du		Pl	
Skt.	Stsl.	Skt.	Stsl.	Skt.	Stsl.
dadāmi	damъ < *dadmъ	dadvas	davě < *dadvē	dadmas	damъ < *dadmъ
dadāsi	dasi < *dadsī	datthas	dasta < *dadta	dattha	daste < *dadte
dadāti	dastъ < *dadtъ	dattas	daste < *dadte	dadati	dadętъ < *dadentъ/ *dadontъ

Sg		Du		Pl	
Skt.	Stsl.	Skt.	Stsl.	Skt.	Stsl.
dadhāmi	deždǫ < *ded-jǫ	dadhvas	deždevě	dadhmas	deždemъ
dadhāsi	deždeši	dhatthas	deždeta	dhattha	deždete
dadhāti	deždetъ	dhattas	deždete	dadhati	deždǫtъ

b) **Reduplikácia aoristu:** PIE $\sqrt{*uek^w}$, $*(h_1)é-ue-uk^w-e-t$ „prehovoril“. V skt. sa reduplikovaný aorist zachoval u slovies X. triedy. Korenné samohlásky *a*, *ā*, *ṛ*, *ṝ*, *ḷ* sa reduplikujú ako *ī*, *i*. Napr. $\sqrt{jan}$ -, *a-jī-jan-a-t* „zrodil“, $\sqrt{grah}$ -, *a-jī-grah-a-t* „uchopil, vzal“, $\sqrt{muc}$ -, *a-mū-muc-a-t* „vypustil, oslobodil“. V slovančine sa nezachovali stopy po reduplikovanej tvorbe perfektných kmeňov, iba po perfirastickom perfekte. Slovančina si však zachovala aorist, ktorý pravdepodobne splynul s perfektom (v moderných slovanských jazykoch si aorist zachovala najmä srbčina, bulharčina a lužická srbčina). Reduplikovaná forma perfekta sa zachovala v srbčine u slovies *dad*- „dať“ (*damu*) a *ded*- „položiť, klásť“ (*denumu*). V slovančine sa však aorist tvoril bez použitia augmentu. Srb. *dad*- : Sg. *dadox*, *dađe*, *dađe*, Pl. *dadocmo*, *dadocme*, *dadouue*. Srb. *ded*-: Sg. *dedox*, *dede*, *dede*, Pl. *dedocmo*, *dedocme*, *dedouue*.¹⁹⁰

Porovnanie tvarov sanskrtského a stsl. nereduplikovaného aoristu od slovesa „dať“:¹⁹¹

Sg		Du		Pl	
Skt.	Stsl.	Skt.	Stsl.	Skt.	Stsl.
a-dā-m	dā-хъ	a-dā-va	dā-xově	a-dā-ma	dā-xomъ
a-dā-s	dā (dastъ)	a-dā-tam	dā-sta	a-dā-ta	dā-ste
a-dā-t	dā (dastъ)	a-dā-tām	dā-ste	a-d-us	dā-šę

Starosloviénčina tvorila inak aorist trojitého typu: aorist asigmatický (*vesti* – *vedь*, *vede...*), aorist sigmatický starší (*probosti* – *probasъ*, *probode...*) a aorist sigmatický

¹⁹⁰ KOSTIĆ, S. *Indic √DĀ-/DAD-, √DHĀ-/DADH- and Slavic √DĀ-/DAD-, √DĒ-/DED-*, str.2

¹⁹¹ Zostavené podľa: KOSTIĆ, S. *Indic √DĀ-/DAD-, √DHĀ-/DADH- and Slavic √DĀ-/DAD-, √DĒ-/DED-*

mladší, ktorý sa tvorí len konzonatných kmeňov sloviess I. a II. triedy a nemá tvary 2. a 3. os. Sg (*vesti – vedochъ*).¹⁹²

- c) **Reduplikácia perfekta.** PIE $\sqrt{*men-}$, **me-món-e* „myslel“. V skt. je tvorba perfektného tvaru slovesa pomocou reduplikácie pravidlom, spolu so špeciálnou sadou koncoviek a rozlišovaním silných (1., 2., 3. os. Sg aktíva) a slabých tvarov slovesnej paradigmy. Napr. $\sqrt{kr-}$, *cakāra* „urobil“, $\sqrt{tud-}$, *tutoda* „udrel“, $\sqrt{nī-}$, *nināya* „doniesol“, $\sqrt{pac-}$, *papāca* „uvaril“, $\sqrt{dhā-}$, *dadhau* „položil“, $\sqrt{vac-}$, *uvāca* „povedal“. V slabých tvaroch niektoré niektoré korene vypúšťajú korenné mediálne *-a-* $\sqrt{gam-}$ „ísť“, 3. os. Sg akt. *jagāma* oproti 3. os. Pl akt. *jagmuḥ*. Osobitosťou sanskrtu je i perifrastické (opisné) perfektum, kde sa z kmeňa slovesa (spravidla X. triedy) formálne stane akoby Ak f. *ā-*kmeň, ku ktorému sa pripojí perfektný tvar slovesa $\sqrt{as-}$ „byť“ alebo $\sqrt{kr-}$ „robiť“. Reduplikácia nastáva i v starogréčtine pri tvorbe perfektných kmeňov, napr. od slovesa „dávať“ *δίδωμι*, perf. *δέδωκα*, pqp. *έδεδώκη* alebo „klásť“ *τίθημι*, perf. *τέθηκα*. Aj v latinčine niektoré slovesá tvoria perfektný kmeň reduplikáciou, napr. *tangere* „dotýkať sa“, perf. *tetigī*, *cadere* „padať“, perf. *cecidī*, *pellere* „pohybovať, poháňať“, perf. *pepulī*, *currere* „bežať“, perf. *cucurrī*.¹⁹³
- d) **Reduplikácia dezideratíva.** PIE $\sqrt{*uen}$, **ui-uṅ-(H)sé-ti* „chce zvíťaziť“. V skt. sa tvorí dezideratívum taktiež reduplikáciou s pridaním sigmatického sufixu *-sa-* pripájajúcim sa prípadne pomocou vokálu *i*, po ktorom nastáva pravidlo RUKI: $\sqrt{pā-}$, *pi-pā-sa-ti* „túži sa napiť“, $\sqrt{jīv-}$, *ji-jīv-i-sa-ti* „túži žiť“, $\sqrt{sthā-}$, *ti-ṣthā-sa-ti* „túži stáť“.
- e) **Reduplikácia intenzíva.** Intenzíva vyjadrujú intenzívny alebo často opakovaný priebeh deja, ktorý označuje význam primárneho slovesa. U niektorých sloviess môžu vyjadrovať aj nevhodne alebo s obtiažami vykonávanú činnosť.¹⁹⁴ PIE $\sqrt{*k^u er-}$, **k^u ér-k^u r-e-ti* „robí a robí“¹⁹⁵. V skt. $\sqrt{kram-}$, *cañ-kram-ī-ti* „chodí dokriva“, „potáca sa“ $\sqrt{drā-}$, *dar-i-drā-ti* „pobehuje sem a tam“, $\sqrt{nṛt-}$, *nar-ī-nṛt-ya-te* „často alebo intenzívne tancuje, tancúva, tancováva“. Táto intenzita sa vyjadruje aj v slovanských

¹⁹² VEČERKA, R. *Staroslověnština*, str. 142

¹⁹³ Ako pozostatok reduplikovanej slabiky ešte nachádzame *-d* v niektorých slovesách v srbčine v prítomnom i v minulých časoch, napr. *знати*, 1. os. prez. *знадем*, imperf. *знадујах*, aorist *знадох*... Aorist v slovančine sa tvoril pravdepodobne od perfektných kmeňov, zatiaľ čo imperfektum od imperfektných, ako to dosvedčuje i jeho názov. In: KOSTIĆ, S. *Indic $\sqrt{DĀ-}/DAD-$, $\sqrt{DHĀ-}/DADH-$ and Slavic $\sqrt{DĀ-}/DAD-$, $\sqrt{DĒ-}/DED-$* , str. 5

¹⁹⁴ ZBAVITEL, D., STRNAD, J., *Učebnice sanskrtu*, Praha: UK Nakladatelství Karolinum, 2007, str. 163

¹⁹⁵ VAVROUŠEK, P. *Glosář praindoevropštiny*, str. 114

jazykoch, nie však reduplikáciou koreňa, ale zdvojením predpony napr. „popohnat“, alebo zmenou koreňa pridaním afixu intenzity opkaovaného deja *-va-* alebo *-ja-* : *chodiť* vs. *chodievat'*, *piť* vs. *pijávať*, *stať sa* vs. *stávať sa*, *dať* vs. *dávať*. V západoslovanských jazykoch sa sufix *-va-* zachoval v celej paradigme: *dávam*, *dávaš...* *dávajú*. V južno a východoslovanských jazykoch je forma *-va-* v infinitíve: *давати*, ďalej sa už skloňuje s formou *-ja-*: *даю*, *даешь...* *даюм*.¹⁹⁶ V praslovančine (cca do roku 500 n.l.) sa vyskytovali ešte slovesá formálne zodpovedajúce skt. intenzívam, ako *golgoliti „hlaholiť“, teda s úplnou reduplikáciou.¹⁹⁷

9.5.2. PARTICIPIÁ

Slovanské jazyky zachovali pomerne široké zastúpenie participií. Starosloviencina poznala **participium minulé aktíva** (*l-ové*) tvorené v Sg príponami *-lъ*, *-la*, *-lo*. V stsl. textoch má tento tvar v spojení so slovesom „byť“ význam perfekta u neduratívnych sloviess. V spojení s kondicionálem slovesa „byť“ tvorí kondicionál: *пришьлъ bimъ* „prišiel by som“.

Participium prítomné pasíva je tvorené v Sg príponami: *-mъ*, *-ma*, *-mo*: *sa jestъ tělo moje dajemoje za vy* – „toto je moje telo dávané za vás“,¹⁹⁸ uchovalo sa v ruštine, napr. *уважаемый* – „vážený“, v slov. *vedomý*, v krátkych formách doložené i v čes. *vědom*, *znám*. Tomuto participiu zodpovedajú v skt. participiá prít. média a pasíva koncovky 3. os Pl *-nte* nahradzujú sufixom *-māna*, napr. *bharāmāṇā* „nesený“. Toto participium je z PIE **-mhnó-* a je dobre doložené z gréčtiny *φιλομένη* – „milovaná“ → Filoména.¹⁹⁹

Participium minulé pasíva (minulé trpné, *n-ové*, *t-ové*) sa tvorilo pre Sg príponami *-tъ*, *-ta*, *-to* (napr. *отврѣстъ* – „otvorený“), *-nъ*, *-na*, *-no* (napr. *знанъ* – „známy“) a *-enъ*, *-ena*, *-eno* (napr. *несенъ* – „nesený“)... Toto participium je rekonštruované v PIE ako **-tó-* a **-nó-* a je dochované v takmer všetkých IE jazykoch. Participium **-nó-* je v skt. ako reduplikované participium perfekta média na *-āna-*, napr. $\sqrt{\text{budh-}}$ *bubudh-āna-*, $\sqrt{\text{nī-}}$ *niny-āna-*, $\sqrt{\text{dā-}}$ *dad-āna-*. Oproti tomu participium perfekta aktíva sa tvorí pomocou kmeňotvorných sufixov

¹⁹⁶ KOSTIĆ, S. *Indic* $\sqrt{\text{DĀ-}}$ /*DAD-*, $\sqrt{\text{DHĀ-}}$ /*DADH-* and Slavic $\sqrt{\text{DĀ-}}$ /*DAD-*, $\sqrt{\text{DĒ-}}$ /*DED-*

¹⁹⁷ BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskymi jazyky*

¹⁹⁸ VEČERKA, R. *Staroslověština*, str. 149

¹⁹⁹ BIČOVSKÝ, J. *Stručná mluvnice indoevropštiny*, str. 144

pripojených k perfektnému kmeňu v silnom *-vāms-*, strednom *-vat-* a slabom *-uṣ-* tvare, napr. $\sqrt{kr}$ - *cakṛ-vāms-*. Participium minulé na *-ta* je v skt. doložené hojne a pripája sa ku koreňu v slabom stupni priamo alebo pomocou spojovacieho vokálu *-i-*: $\sqrt{jñā}$ -, *jñāta-* „známy“, $\sqrt{hu}$ -, *huta-* „obetovaný“, $\sqrt{dṛś}$ -, *dṛṣṭa-* „zazrený“, $\sqrt{dā}$ -, *datta-* „daný“. Participiá minulé na *-na* sú v skt. pomerne menej časté, mávajú ich slovesá s koreňmi s koncovým vokálom, napr. $\sqrt{mlai}$ -, *mlāna* „zvädnutý“, $\sqrt{lū}$ -, *lūna* „pokosený, odseknutý“, $\sqrt{tṛ}$ - *tīrṇa* „prebrodiaci, prekročený“.

Participium prítomné aktíva (prítomné činné, *nt-ové*) sa tvorí v závislosti od slovesných tried príponami *-y*, *-ṛṣṭi*, *-y* (*nesṛ*, *nesti* – *nesy* „nesúci“), *-(j)ṛ*, *-(j)ṛṣṭi*, *-(j)ṛ* (*kṛyti* – *kṛyṣṭi* „kryjúci“), *-ṛ*, *-ṛṣṭi*, *-ṛ* (*prositi* – *proseṣṭi*). Toto participium pochádza PIE **-nt-* (v ablautových variáciách ako **-nt-/*-ent-/*-ont-*) a dochovalo sa takmer vo všetkých IE jazykoch. Reflex **-ons* sa v juhoslovanských jazykoch zmenil na *-y*. Tieto participiá sa v sanskrte tvoria ako *-ant* kmene skloňujúce sa ako adjektíva. Napr. *tudant-/tudat-* „tlčúci“. V slabom kmene vypúšťajú nasálu, napr. I. *tudatā-*.

Participium préterita aktíva (minulé činné, *s-ové*), ktoré sa tvorí príponami *-ṭ*, *-ṭṣi*, *ṭ* (*jasti* – *jadṭ*), *´-ṭ*, *´-ṭṣi*, *´-ṭ* (*chvaliti* – *chvalṭ*) a *-vṭ*, *-vṭṣi*, *-vṭ* (*vēdēti* – *vēdēvṭ*).²⁰⁰

V slovanských jazykoch je veľmi dobre rozvinutý aspektuálny systém, to znamená, že takmer ku každému slovesu existuje pár, ktorý dokáže vyjadriť imperfektný aspekt (nedokonavý vid) od perfektného aspektu (dokonavý vid vyjadrujúci ukončenú činnosť odohranú v jednom bode v čase). Veľmi často je príznakom perfektného slovesa predpona použitá na vyjadrenie ukončenie deja alebo typu akcie: *pre-píšem*, *na-píšem*, *vy-píšem*... Mnoho perfektných slovis v slovančine má v prítomnej forme nasálu, stsl. *stanṛ* „vstanem“ alebo napr. rus. *вернусь* „vrátim sa“.

²⁰⁰ VEČERKA, R. *Staroslověnština*, str. 146-152

9.6. SLOVOSLED

Slovosled iirán. zachováva prevažne poradie subjekt-objekt-verbum SOV. Prívlastok predchádza hlavnému menu, ale predložky sú často na mieste postpozícií za slovom. Vyskytuje sa tzv. tméza – odlúčenie predpony od slovesa, hoci prevažujú tvary s neodlúčenou predponou. V klasickom sanskrte sa s rozvojom literárneho jazyka a jeho zložitosti objavujú komplexné syntaktické štruktúry, pri ktorých hrá významnú rolu inkorporácia zložitých kompozít v roli vedľajších viet.²⁰¹ Vedľajšie vety často predchádzajú vetu hlavnú. Používa sa často absolútny lokatív (často na vyjadrenie časového údaju alebo v prípade participia v L na vyjadrenie súčasnosti s hlavným dejom). Adverbiálne partikuly tvoria často celok so slovesným tvarom, v roli predložiek sa objavujú pred aj za menom. Deadjektívne adverbiá sa v sanskrte tvoria z adverbiálnych pádov adjektív.

V slovanských jazykoch prevláda slovosled SVO, pri ktorom stojí adjektívum pred substantívom. Slovná negácia sa pojí pevne k slovesnému tvaru. So smerovými predložkami sa spája pád Ak. S polohovbými predložkami sa spája väčšinou L.

---

²⁰¹ BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskymi jazyky*, str. 237

10. SLOVNÁ ZÁSoba

Iirán. a BS jazyky majú spoločné izoglosy, ktoré sa nenachádzajú v iných IE jazykoch. Tieto korešpondencie sú početnejšie, než medzi iirán. a inými vetvami IE jazykov, a teda svedčia o bližšom kontakte. T. Burrow uvádza, že v IE neexistuje spoločný výraz pre slovo „koza“. U iirán. a BS jazykov nachádzame spoločný výraz v skt. *ajá-* a v lit. *ožys*. Podobný výraz síce nachádzame aj v gr. (αίξ) a arménčine (*aic*),²⁰² ale tieto výrazy sa nedajú prepojiť na základe jazykového zákona.²⁰³ Derivovaný skt. výraz pre koziu kožu *ajina* korešponduje so stsl. *azьnu*, *jazьno*.

Ďalej existuje skupina slov, ktoré sú spoločné pre viacero IE jazykov, ale práve iba v iirán. a BS sa nachádza daný partikulárny sufix. Príkladom je napr. skt. *phéna-* „pena“, stprus. *spoyano* a lit. *spáinē*. V západných IE jazykoch sa tento výraz nachádza s *m*-sufixom: lat. *spūma*, angl. *foam*. Aj skt. *dakṣiṇa* korešponduje presne so stsl. *desinъ*, lit. *dešinē*, pričom v kentumových jazykoch sa tento koreň objavuje s odlišnými sufixami: lat. *dexter*, gr. *δεξιός*, *δεξτερός*, gót. *taíhswa*. Podobne i skt. *grīvā* („krk“) a stsl. *griva* korešpondujú presne, pričom grécky výraz *δέρη* z PIE $\sqrt{g^w}er$ je už voči iirán. a BS forme vzdialenejší.

Slovná zásoba slovanských jazykov je ovplyvnená susednými národmi alebo kmeňmi, ktorých teritória susedili s územiaми obývanými Slovanmi. Nachádzame v nej vrstvu irán. výpožičiek (pravdepodobne od sarmantských alebo skýtskych kmeňov), taktiež od germánskych kmeňov (najmä Gótov), ďalej slová sprostredkované z latinčiny a gréčtiny. Vo východosl. jazykoch sa zachovalo veľa turkických výpožičiek. Po rozdelení jednotného slovanského kmeňového zväzu dochádzalo k ďalším jaz. kontaktom, v dôsledku ktorých nachádzame výpožičky z nemčiny, maďarčiny, osmanskej turečtiny, latinčiny, gréčtiny...

Nasledujúci prehľad uvádza slová, ktoré ilustrujú spoločný etymologický základ slov v sanskrte a v slovanských jazykoch. Samozrejme, vo väčšine prípadov ide o slová všeobecne IE pôvodu, ktoré sú prítomné aj v iných IE jazykoch, dobre však ilustrujú podobnosť zdedených slov z IE slovnej zásoby v sanskrte a v slovanských jazykoch. Zostavené podľa etymologických slovníkov: RIX, H. *Lexikon der indogermanischen Verben*, POKORNY, J.

²⁰² Vid' napr. angl. *goat*, lat. *haedus*...

²⁰³ BURROW, T. *Sanskrit*, str.20

Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, DERKSEN, R. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon* a štúdie A.A. ZALIZNJAKA *Zamečanija o leksike sanskrita v slovníku Sanskritsko-russkij slovar* (V.A. KOČERGINA).

10.1. SLOVESNÉ KORENE

skt. √**ad**, **atti** – rus. 1.os. Pl prez.akt. *едум*, stsl. *jasti*, 3.os. Pl prez.akt. *jadatъ*, lat. *edō*, angl. *eat*, s tým spojené ďalšie slová: *jed*, *jasle*...²⁰⁴, PIE *h₁ed (v slov. jazykoch protetické *j-*)

skt. √**as**, **asti** – „byť“, rus. 3.os.Sg prez.akt. *естъ*, skt. *santi* 3. ost.Pl prez.akt, stsl. *сѣтъ*, lat. *esse*, gr. *ὄντο*, nem. *sein*, angl. *sin* „hriech, čin, skutok“, PIE*h₁es

skt. √**bhī**, **bibheti** – „báť sa, obávať sa“, skt. *bhayā-* „strach“, rus. *боязнь* „bázeň, obava, strach“, stsl. *bojati se*, lit. *bijóti*, lot. *bijât(iês)*, stprus. *biātwei*, PIE **b^hoiH-eh₂-*

skt. √**bhṛ**, **bharati** – „niesť, nosiť, držať, brať, vziať“, stsl. *бърати, берѣ*, lit. *berti* „rozptylit“, gót. *bairan*, gr. *φέρω*, lat. *ferō*, angl. *bear*, s tým súvisí i „bremeno“, rus. *беременность* „tehotenstvo“, PIE **b^her-e/o-*

skt. √**budh**, **bodhati** – „bdieť, zobudiť sa, pozorovať“, s tým súvisí bedlivý, bdely, byť→budem, rus. *бодрствовать* „bdieť, byť hore“, lit. *bundù, bùsti* „prebudiť sa“, gr. *πεύθομαι* „okúsiť, zažiť, vnímať“, pravdepodobne súvisí i stsl. *bljudŋ, bljusti* „dbať, vnímať, všímať si“, rus. *блюсти* „chrániť, hľadiť“, *наблюдать* „pozorovať“, PIE **b^heud^h-*

skt. √**cit**, **cetati** – „vnímať, všímať si, pozorovať, rozumieť“, porovnaj s „čítať“, rus. *считать* „myslieť, súdiť, pokladať“, lot. *škietu* „znamenat, myslieť“, lot. *skaitīt* „počítať, recitovať modlitby“, lit. *skaitaũ* „počítať, čítať“, PIE **k^wei-h₁(t)* – koreň sa vyvíjal v rôznych abl. stupňoch. *a*-kmeň: skt. *cāyati* „vnímať, chápať“, bulh. *čajŋ* „očakávať, dúfať“²⁰⁵

skt. √**dhā**, **dadhāti** – „položiť, dať“, stsl. *dati*, 1.os.Sg *damъ*, 3.os.Pl *dadęť* (zachovaná reduplikácia ako u sloviess III.tr. v skt.), rus. 1.os.Sg. *дам* Pl: *дадим, dadume, dadym*, lit. *dúoti*, lot. *duôt*, stprus. *dāt*, gr. *δίδομι*, lat. *dāre*, angl. *do*, germ. *tuan*, PIE **deh₃-*, **didh₃-*

skt. √**dṛ**, **dṛṇāti** – „roztrhnúť, rozbiť, drať, drviť“, stsl. *дърати, дерѣ*, lit. *dirti*, gr. *δέρω*, PIE **ter-h₃, terə*

skt. √**grah**, √**grabh**, **gr̥bhñāti**, **gr̥hñāti**, **gr̥hñite** – „niesť, brať, vziať, uchopiť“, rus. *грабнуть* „ukradnúť, zgrajfnúť“, gót. *greipa*, germ. *greifen*, PIE **greb^h* – „ryť, hrabať, škrabať“, gr. *γράφω* „písať“, *gróf*, čes. *hrabě* – pôvodne pisár²⁰⁶, pravdepodobne súvisí s koreňom PIE **g^hreb^x* – „pochovať“, čes. *pohřbít*, srb. *гробље* „cintorín“, angl. *grave*, lot. *grīpsta* „škrabať, driapať“

²⁰⁴ BIČOVSKÝ, J. *Stručná mluvnice indoevropštiny*, str. 159

²⁰⁵ J. Pokorný predpokladá, že z *a*-kmeňového vairantu tohto koreňa vzniklo stsl. časъ

²⁰⁶ BIČOVSKÝ, J. *Stručná mluvnice indoevropštiny*, str. 158

skt. √**gṛ**, **girati/gilati** – „žrať, hltat“, ďalšie súvisiace lexémy: rus. *глотать* „hltat“, *горло* „hrdlo“, *hrtan*, lit. *gerru* „pit“, PIE **g^werh₂*

skt. √**gṛ**, **grṇāti** – „volať, zvolávať, chváliť, hlásať, recitovať“, rus. *жрец* „obetujúci a veštiaci pohanský kňaz“, stprus. *gerbu*

skt. √**han**, **hanti** – 3.os.Pl. *ghnanti*, „zabíjať, udrieť, zničiť“ → *hnať*, *hon*, stsl. *gъnati*, *ženq*, rus. *знать*, *гонять*, čes. *hnát*, *ženu*, lit. *giñti* „hnať, štvat“, lot. *dzît*, gr. *θείνω*, PIE **g^{wh}n-*

skt. √**hvā**, **hvayate** – „volať, zvolávať, zvať, pozývať“, stsl. *zъvati*, *zovq*, rus. *звать*, *зову* (aj vo význ. volať sa), PIE **g^huHe*

skt. √**i**, **eti** – „ísť“, stsl. *umu*, *удж*, *удешу*, rus. *удму*, čes. *jít*, pl. *iść*, srb. *uћu*, lat. *īre*, stangl. *eode* „šiel“, PIE *h₁ei

skt. √**iṣ**, **icchati** – „chcieť, želať“, rus. *ускать*, *уцет*, stsl. *iskq*, *iskati*, „dívať sa, hľadať“, arm. *aic* „pátrať“, sthn. *eiscōn* „pýtať, skúmať“, av. *išaiti*, lit. *ieškóti*, lat. *aeruscāre*, PIE **ais-h₁/ai-ska* „žiadať, priať si, hľadať“

skt. √**jīv**, **jīvati** – „žiť“, lat. *vivo*, lit. *gīvenu* „žiť, bývať“, angl. *quick* „rýchly, jarý“, arm. *keam* „živý“, lit. *gajus* „hojivý“, lot. *dzît* „hojiť, liečiť, uzdravovať sa“, jón. *ζῶω* → *ζῶον* „zvierá, živočích“, aor. *ἐβίωv* PIE **g^wjeh₃*, z koreňa sú odvodené aj slová „hojiť“, „hojny“, „žito“, „pažiť“. skt. *gāya-* „dom, obydlie“.

skt. √**jnā**, **jānāti** – „poznať, byť oboznámený“, stsl. *znati*, *znajq*, av. *paiti-zānanti* (3.os.Pl „starajú sa o niekoho“), gót. *kunnan*, nem. *kennen*, lat. (g)*nōsco* „spoznať“, *nōtus* „zvyčajný, obvyklý, známy“, gr. *γινώσκω*, lit. *žinótu*, *pažintas* „poznaný, známy“, PIE **g^hneh₃-*

skt. √**kās**, **kāsate** – „kašľať“, str.ír. *cassacht(ach)* „kašeľ“, lot. *kāseju*, PIE **k^wās-*

skt. √**lih**, **leđhi** – „lízať, chutnať, srkať“, stsl. 3.os.Sg impf. *lizaše*, lit. *liēžti*, *laižyti*, lat. *lingere*, gót. *bilaigon*, PIE **leig^h-*

skt. √**lip**, **limpati** – „rozťerať, mazať“, → „lepíť“, kz.skt. *lepayati*, lit. *lipinti*, gót. *bileiban*, gr. *λιπαίνω* „olejovať“, → súvisí „lipnúť, ľnúť“, PIE *loip-eie

skt. √**lubh**, **lubhati**, **lubhyati** – „túžiť, zaujímať sa o niečo, lákať MBh.“, skt. *lōbha-* „túžba“, stsl. *ljubiti*, *ljubljq* „milovať, ľúbiť, uctievať“, čes. *líbit se* „páčiť sa“, lat. arch. *lubet* „potešený“, nem. *lieben*, gót. *liuvs* „milý, ľúby“, PIE **leub^h-*

skt. √**lup**, **lumpati** – „lámať, kaziť, zraníť, rozbiť“ → „lúpiť“, rus. *лупить*, *луплю* „odierať, flákať, lúpať“, lit. *laupyti* „odtrhnúť“, lot. *lāupît* „lúpať“

skt. √**man**, **manute**; **manyate** – „myslieť, mieniť“, stsl. *тънѣти*, *тънjq*, lat. *commināscī* „mieniť“, meminī „pamätať si“, *re-minīscor* „rozpamätávať sa“, *moneō* „pripomínať“, nem. *mahnen*, gr. *μαίνομαι* „hnevať sa na niekoho“, lit. *minėjau* „myslieť, rozpamätávať sa“, PIE **men*²⁰⁷

skt. √**mṛ**, **mriyate** – „umrieť, skonáť“, kz. *mārayati* „zabíjať, moriť, mordovať“, súvisí → „mŕvty, smrť, mor“, skt. *mṛtā-*; stsl. *mṛěti*, *мъrq*, lit. *mirti*, *mīrštu*, lot. *mīrt*, lat. *morior*, gr.aor. *έμορτεν*, PIE **mer-*

²⁰⁷ Homonymný PIE koreň **men-* má význam „zostávať, čakať“, → gr. *μένω* „čakať, zotrávať“, lat. *maneō* „čakať“

skt. √**pac, pacati** – „piecť, variť“, stsl. *pešti, pekō; pešti se, pekō se* „starat’ sa, obávať sa“, lit. *kepù, kèpti*, gr. *πέψω*, lat. *coquō, coquīna* → odtiaľ ďalšie slovanské výrazy: *kuchyňa, kuchár*, angl. *cook*, alb. (*cepul-ka) *këpurdha* „huba, pečiarica“, PIE **pek^w*- (**k^wek^whō*)

skt. √**pā, pibati** – „piť“, stsl. *piti, pijō*, pl. *pić*, rus. *numь*, stprus. *pōuton* „piť“, gr. *πῖνω*, PIE **ph₃i-*

skt. √**piṣ, pinaṣṭi** – „drviť, tĺcť, brúsiť, zranit’“, rus. *nuxamь* „strkať“, *necm* „piest“, stsl. *рѣхати* „bit’“, lit. *pìsti* „súložiť“, lat. *pīnsere*, gr. *πίσσω* „osievať rozdrvené zrnó“, PIE **pis-*

skt. √**plu, plavate** – „plynúť, plávať, plaviť sa“, stsl. *plavati, plavajō*, lat. *pluit, pluvius*, lit. *plauti*, gr. *πλώω*, angl.sax. *flovan*, germ. *flawjan*, PIE **pleh₃(u)*

skt. √**prach, pṛcchati** – „pýtať sa, žiadať“, súvisí s „prosiť“, stsl. *prositi, prošō*, lit. *prašýti*, lat. *poscō* „požadovať, pýtať“, arm. aor. *eharc*, av. *pərəsā*, nem. *fragen*, PIE **prek^ʼ*-

skt. √**puṣ, poṣati** – „kvitnúť, bujniť, prosperovať“, *púṣpam* „kvet“, slov. *prepych, puchnúť*, rus. *пыхный* „nádherný, veľkolepý, prepychový“, čes. *puchýř* „pľuzgier“, gr. *φύσα* „nadúvanie, mech, bublina“, lit. *pūslė* „bublina“, lat. *pussula, pustula* „bublina, pľuzgier“, pravdepodobne s tým súvisí aj „pyskať“ – ústa s veľkými perami, PIE **p(h)us-*

skt. √**rai, rāyati** – „kárať, karhať, osopovať sa“, slov.dialekt. *lajať*, stsl. *lajati, lajō*, rus. *лаять* „nadávať, kárať“, lit. *lōti* „osopovať sa, vyhrešiť“, lat. *lātrāre* „karhať“, PIE **leh₂-*

skt. √**ru, rauti, ravīti** – „kričať, revať“, psl. *ṛuti*, stčes. *řúti, řevu*, pl. *rzuć*, slovin. *rjúti*, 1.os.Sg *rjóvet*, angl. *roar, rumour*, lat. *rūmor*, gr. *ὠρομαι*, PIE **h₃reu-*

skt. √**rud, roditi, rodati** – „plakať, nariekať, lamentovať“, stsl. *rydati, rydajō*, rus. *рыдать* „nariekať, vzlykať, hroko plakať“, lat. *rudere*, lit. *raudóti*, lot. *raúdât*, angl.sax. *reotan* PIE *(*H*)*rud-*

skt. √**sad, sīdati** – „sedieť, klesnúť, obliehať“, stsl. *sěsti, sędō*, rus. *сесть, сяду* „sadnúť“, pl. *siąść, siąde*, lit. *sėsti, sėda* → stsl. *sědēti, sęždō*, rus. *сидеть, сижу* „sedieť“, lat. *sedēre*, gót. *sotan*, nem. *sitzen*, angl.*sit*, gr. *ἕζομαι*, PIE *sed-eh₁

skt. √**siv, sīvyati** – „šiť, látať“, stsl. *šiti, šijō*, pl. *szyć, szyję*, lit. *siūti*, lot. *šūt*, gót. *siujan*, angl. *sew*, alt. *suere*, ptc.pret.pas. *sūtum*, → *podošva, švec*, PIE **siuH-*

skt. √**smi, smayate** – „smiať sa, usmievať sa, pýriť sa, žiarit’“, stsl. *smijati se, smjō se*, rus. *смеяться*, čes. *smát se*, lot. *smiēt, smeju* „vysmievať sa“, *smīdīnât* „rozosmiať“, gr. *μειδιάω* „smiať sa“, angl. *smile*, PIE **sm(e)i*

skt. √**stan, stanati** – „zniet’, ozývať sa, revať, hrmieť“, stsl. *stenati, stenjō* „stonať“, čes. *sténat*, lit. *stenėti* „stonať, horekovať“, gr. *στένω*, nem. *stöhnen* „stonať, nariekať“, afg. *tanā* „hrom“, lat. *tonō, tonāte* „zniet’“, PIE **sten-*

skt. √**sthā, tiṣṭhati** – „stáť, byť prítomný“, stsl. *stati, stanō* „stáť“ → stať sa „prihodiť sa“; rus. *стоять, стою* vs. *стойть* „stáť, mať hodnotu“, 3.os.Sg *стоум*; *стал* vo význame: „začal, nastal“; lit. *stóti*, lot. *stát*. gr. *ἵστημι* „postaviť, umietsniť“, lat. *stāre* „stáť“, lat. *sistō* „postaviť (sa)“, PIE *steh₂-*

skt. √**śuṣ, śuṣyati** – „sušiť, vysúšať“, stsl. *sušiti*, rus. *сушумь*, pl. *suszyć*, lit. *saūšinti*, stangl. *sēar*, sthn. *sōrēn*, PIE **h₂sous-eie-*

skt. √**svap**, **svapiti** – slabý stupeň: *sup*, „spať, zaspáť, ležať“, *sv̥pati*, *sv̥pljō*, rus. *спать*, *сплю*, lat. *sōpīre* „zaspať“, stangl. *swefan*, skt. *svapna-* „spánok, sen“, gr. *ὕπνος*, lat. *somnus*, stsl. *спнь*, rus. *сон*, čes. *sen*, srb. *сан* → sniť, snívať, usnúť, PIE **sup-*

skt. √**śru**, **śṛṇoti** – „počúvať, počuť, poslúchať“ → poslušný, slušný, slušať „pristať, patriť sa“, stsl. *slušati*, *slúšajō*, rus. *слушать* „počúvať“, čes. *slyšet* „počuť“, lit. *kláusti* „žiadať, pýtať sa“, *klausyti* „počúvať“, stprus. *klausiton* „počuť“, bulh. *sluti* „volať, oslavovať“, PIE *kʷous → gr. *κλέω* „sláviť“, lat. *cluō* „počuť, byť vyrieknutý“, gót. *hliuma* „ucho, sluch“, sthn. *hlūt*, nem. *laut*; skt. *śravas* – „sláva“ → *slovo*

skt. √**takṣ**, **takṣati** – „tesať, ryť, vytvárať“, stsl. *tesati*, *tešō*, lit. *tašyti*, av. *tašta* „pohár, nádoba“, gr. *τέκτων* „tesár“, *τέχνη* „remeslo, ručná práca, technika, neskôr umenie“, lat. *texō* „tkať, pliesť“, PIE **tekʷs-*

skt. √**tap**, **tapati** – „ohrievať, žiarit“, *tapas-* „teplo“, stsl. *toplъ*, čes. *topit* „kúriť“, av. *tāpaiti* „byť teplo“, lat. *tepidus* „teplý“, chet. *tapašša-* „horúčka“, PIE **tep-*

skt. √**tras**, **trasati** – „triasť sa, chvieť, strachovať sa“, stsl. *tręsti*, *tręsō*, lat. *terreo*, av. *taršta-* „bázlivý, vydesený“, gr. *τρέω-* „triasť sa“, lit. *trisù* „triasť sa“, PIE **tres-*, *ters-*

skt. √**vah-**, **vahati** – „viest, viezť, niesť“, stsl. *vesti*, *vezō*, lat. *vehere*, *vehiculum* „vozidlo“, lit. *vėžti*, gót. *gawigan* → nem. *sich bewegen* „pohybovať sa“, stisl. *vega* „pohybovať, dvíhať“, PIE **uegʰ-*

skt. √**vid-**, **vetti** – „poznať, rozumieť, chápať, vedieť“, → skt. √*vid-* *vindati* „nájst, objaviť, získať“, stsl. *věděti*. 1.os.Sg *věmъ*, gr. *εἶδομαι*, *οἶδα*, gót. *wait*, PIE **uoid-* → súvisí so slovanským st.sl *viděti*, *viždō*, slov. *vidieť*, *vidím*, lit. *veizdėti* (žem.) „dívať sa, hľadať, zhladávať“, gr. aor. *εἶδον* „videl“, lat. *videō*, *vidēre*, perf. lat. *vīdī* – stsl. *vědě*, gót. *witan* „pozorovať“, → lat. *vīsō*, *vīsere* – „navštíviť, chcieť vidieť“, kelt. *vindo-* „biely“

skt. √**vrt**, **vartate**, véd. *vavartti*, RV *vartti* – „točiť sa, vrtieť, existovať, byť, nachádzať sa, hýbať sa“, stsl. *vratiti se*, *vraštō se* „vracať sa, obracať sa“, slov. *vrátiť*, lat. *vertere*, lit. *vartyti*, stprus. *wartint*, gót. *wairthan*, nem. *werden* PIE **uort-eie-* → súvisí slovanské *vremę, rus. *время*, Pl. *времена* „časy“, srb. *време*; *verteno, **v̥rsta*, **v̥rstva*

skt. √**vā**, **vāti** – „viať, voňať“, stsl. *vějati*, *vějō*, rus. *веять* „viať, vanúť“, lat. *ventus*, nem. *wehen* „fúkať, viať“, gr. *ἄησι*, PIE **h₂ueh₁-*

10.2. SUBSTANTÍVA

10.2.1. RODINA

skt. **bhrātṛ-** „brat“, stsl. *bratrъ, bratъ* → *báčik, báči, baťko*, čes. *bratr*, lit. *brólis*, lot. *brālis*, stprus. *brāti*, gr. *φρᾶτηρ*, lat. *frāter*, gót. *broþar*, arm. *ełbair*, sthn. *buobe* → angl. *boy*, PIE **b^hreh₂-tr-*

skt. **devṛ-** „švagor, manželov brat“, rus. *деверь*, pl. *dziewierz*, lit. *díeveris*, gr. *δᾱήρ*, PIE **deh₂i-uer-*

skt. **duhitṛ-** „dcéra“, stsl. *dъšti*, G Sg *dъštere*, rus. *дочь* G Sg *дочери*, srb. *ћерка*, pl. *córka*, slovin. *hči, hčerka*, bulh. *дъщеря*, lit. *duktė*, G Sg *dukters*, stprus. *duckti*, gr. *θυγάτηρ*, av. *dugədar-*, arm. *dustr*, PIE **d^hugh₂-tér*

skt. **janī-** „žena“, skt. *gnā* RV „žena, bohyňa“, stsl. *žena*, rus. *жена, женщина*, pl. *żona*, stprus. *genna*, st.ír. *ben*, av. *gənā*, perzs. *zan*, gót. *qino* → angl. *queen*, gr. *γυνή* G Sg *γυναικός*, PIE **g^wen-eh₂*

skt. **mātr-** „matka“, stsl. *mati*, G Sg *matere*, rus. *мать*, G Sg *матери*, srb. *мати, мајка*, lat. *mater*, lit. *mótė, mótina* „matka“, *móteris* „žena, matka“, lot. *māte*, stprus. *mūti*, nem. *Mutter*, angl. *mother*, gr. *μήτηρ*, sthn. *muoter*, alb. *mótrë* „sestra“, PIE **meh₂ter-*

skt. **sūnu-** „syn“, stsl. *synъ*, rus. *сын*, Pl. *сыны /сыновья*, lit. *sūnūs*, stprus. *sunun*, gót. *sunus*, PIE *suH-n-ú

skt. **svasṛ-** „sestra“, stsl. *sestra*, pl. *siostra*, lit. *sesuō*, G Sg *sesers*, stprus. *swestro*, av. *xaŋhar-*, lat. *soror*, gót. *swistar*, nem. *Schwester*, st.ír. *siur*, arm. *k’oir*, gr. *ἑσρ*, toch. A *šar*, PIE **suesor-*

skt. **śvaśura-**, **śvaśrū-** „svokor, svokra“, stsl. *svekrъ* „svokor“, *svekry*, G Sg *svekrъve* „svokra“, rus. *свекровь, свёкор* srb. *свекар, свекрва* lat. *socer, socrus* gót. *swaihra*, sthn. *swehur* „svokor“, *swigar* „svokra“, gr. *έκυρός*, lit. *šėšuras*, PIE **suek’ur-o*

skt. **vidhavā-** „vdova“, stsl. *vъdova, vъdovica*, rus. *вдова*, srb. *удовица*, gr. *ήίθεος*, lat. *vidua*, st.ír. *fedb*, gót. *widuwo*, nem. *Witwe*, angl. *widow*, PIE **h₁uid^hh₁-(e)uh₂-* → PIE koreň vo význame „oddelit“, lat. *dīvidō*, lot. *vidus* „centrum, vnútro“

10.2.2. ČASTI TELA

skt. **akṣi-** „oko“, stsl. *oko*, G Sg *očese*, strus. *oko*, srb. *oko*, pl. *oko* → súvisí *okno*, lit. *akis*, lot. *acs*, stprus. N Pl *ackis*, lat. *oculus*, gr. N, Ak Du *όσσε*, arm. *akn*, nem. *Auge*, angl. *eye*, bót. *όκκαλος*, stind. *-g^wh-* > *-kš-*, av. *-g^wh-* > *-xš-, -š-*, PIE **h₃ek^w-o-*, *ok^w-* „vidiet“, *deik’-* „ukázat“, skt. *√īkṣ, īkṣate* „vidiet, dívať sa, pozorovat“

skt. **antra-** „črevá, vnútornosti, útroby“, stsl. *qtroba*, rus. *упроба*, pl. *wątroba*, gr. ἔντερα, PIE **h₁on-tro-* → stsl. *qtrъ*, *внqtrъ* „vnútri“ → „jadro“

skt. **bhrū-** „obočie, brva, obrva“, stsl. *obrъnъ*, rus. *бровь*, čes. *brva*, pl. *brew*, srb. *обрва*, lit. dial. *bruvìs*, *brùvė*, gr. ὄφρυς, angl. (*eye*)*brow*, PIE **h₃b^hruH-s*

skt. **grīva-** „šija, krk, tyl“ → „hriva“, rus. *грува*, srb. *грува*, čes. *hříva*, pl. *grzywa*, PIE* *g^wriH-ueh₂-*

skt. **jambha-** „zub, ústa, čeľuste“, stsl. *zqbъ*, rus. *зуб*, pl. *zqb*, lit. *žambas*, lot. *zùobs*, gr. γόμφος, stír. *kambr*, PIE **g^homb^h-o*

skt. **majjan-** „špik, kostná dreň“ → „mozog“, stsl. *mozgъ*; *moždanъ*, rus. *мозг* „mozog“; *костный мозг* „kostná dreň“, pl. *mózg*, srb. *мозак*, perzs. *maghz*, av. *mazga-*, lit. *smėgenys* „mozog“, stprus. *musgeno* „špik“, čes. *morek* „špik“, nem. *Mark* „kostná dreň“, angl. *marrow* „kostná dreň“; toch.A *māsśunt* „kostná dreň“ → skt. *√majj*, *majjati* „potopit‘, ponorit‘, ničit‘“ → skt. *mastaka-* „hlava, lebka“, PIE **moz-g-o-*

skt. **nāsā-**, **nāsikā-** „nos“, rus. *нос*, srb. *нос*, lit. *nósis*, lot. *nāss*, stprus. *nozy*, lat. *nāris*, sthn. *nasa*, PIE **nh₂-es-/*neh₂-s-* „nos“, **neu-ks-* „páchnuť“

skt. **oṣṭha-** „pera“ → „ústa“, stsl. *usta*, srb. *уста*, lit. *úostas*, lot. *uōsta*, stprus. *austo*, av. *aošta-*, lat. *ōs*, *ōris* „ústa, tvár“ → ústie (rieky), lat. *ōstium*, stsl. *ustъna*, PIE **Hous-t-*

skt. **pakṣa-** „krídlo, perut‘, ramo“ → „paža“, lat. *pectus* „hrud“, čes. *paže*, lit. *pa-žastė* „pazucha“, PIE **pog-*; **pōk-s-*, **peg^h-*

skt. **pārśukā-** „rebro“ → „prsia“, stsl. *prъsi*, srb. *прса*, *прыду*, lit. *pìršys*

skt. **ūrṇā-** „vlna, srst‘“, stsl. *vlъna*, rus. *волна*, pl. *wetna*, srb. *вуна*, av. *varəṇā*, gr. λῆνος, lit. *vìlna*, stprus. *wilna* „lem, obruba“, lat. *lāna* → lat. *vellus* „rúno, vlna“, gót. *wulla*, nem. *Wolle*, angl. *wool*, PIE *Hulh₁-neh₂ → s týmto PIE koreňom Pokorný spája ešte: skt. *valka-* „lyko, trieska“ → „vlákno“ a skt. *valśa-* „vetva, výhonok“ → „vlas“, av. *varāsa*, stsl. *vlasъ*, rus. *волос*, gr. λάχνη „kučeravý vlas“²⁰⁸

skt. **yakṭr-** „pečeň“ → čes. *ikra*, rus. *икра*, čes. *jikra* → játra „pečeň“, lit. *ikras*, stprus. *уцрой* „ikra“, gr. ἰκταρ, PIE **iēk^w-r(t-)*

10.2.3. ZVIERATÁ

skt. **avi-** „ovca“, stsl. *ovъca*, rus. *овца*, čes. *ovce*, lit. *avis*, lot. *avs*, arm. *hov-iw*, st.ír. *ōi*, lat. *ovis*, gr. ὄις, PIE **h₃eu-i-*

skt. **go-** N Pl *gāvah* „dobytok, črieda“ → hovädo, rus. *зoвeдo*, lot. *gùovs* „krava“, arm. *kov* „krava“, gr. βοῦς, lat. *bōs*, *bovis*, ír. *bó* „krava“, st.hor.nem *chuo*, nem. *Kuh*, angl. *cow*, toch. A *ko*, PIE **g^wh₃-eu-*

²⁰⁸ POKORNY, J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, str. 1138

skt. **haṁsa-** „hus, labuť, druh vodného vtáka“, rus. *гусь*, čes. *husa*, pl. *gęś*, slovin. *gos*, lit. *žqsis*, lot. *zūoss*, stprus. *sansy*, lat. *ānser*, sthn. *gans*, angl. *goose*, gr. *χίψ*, PIE *g^h*h*₂*ens-*

skt. **kṛmi-** „červ, hmyz, larva“, stsl. *črѣвь*, rus. *червь*, pl. *czerw*, luž.srb. *cerw*, srb. *чрв*, slovin. *črv*, lit. *kirmis*, lot. *cirmis*, stprus. *girmis* „larva“, stír. *cruim*, PIE *k^w*r-m-i* → „červený“, „červen“, „červenec“, „črevo“

skt. **meṣa-** „baran, ovca“ → „mech“, rus. *мех* „kožuch, kožušina“, → „mech“ vo význ. „vrece, vak“; čes. *měch*, pl. *miech*, srb. *мужех*, lit. *maišas*, lot. *màiss*, stprus. *moasis*, stisl. *meiss* „košík“, PIE **moiso-*

skt. **mūṣ-** „myš“²⁰⁹, stsl. *мышь*, pl. *mysz*, srb. *миш*, lat. *mūs* → *musculus* „sval“, gr. *μῦς* „myš, sval“, arm. *mu-kn* „myš, sval“, PIE **muHs-*

skt. **udra-** „druh vodného zvierat’a“, → „vydra“, rus. *выдра*, pl. *wydra*, srb. *видра*, lit. *ūdra*, stprus. *wudro*, av. *udra-*, gr. *ὕδρος*, *ὕδρᾱ* „hydra, vodný had“, angl. *otter*, nem. *Otter*, lat. *lutra*, PIE **ud-r-eh*₂

skt. **vṛka-** „vlk“, stsl. *вѣкъ*, rus. *волк*, pl. *wilk*, srb. *вук*, slovin. *volk*, lit. *vilkas*, lot. *vīlks*, stprus. *wilkis*, gót. *wulfs*, gr. *λύκος*, av. *vəhrka-*, stisl. *ulfr*, PIE **ulk^w-o-s*

10.2.4. RASTLINY A ČASTI RASTLÍN

skt. **bhūrja-** „druh brezy, listina z brezovej kôry“, stsl. *bręza*, rus. *берёза*, čes. *bříza*, pl. *brzoza*, srb. *брезза*, lit. *béržas*, lot. *bęrzis*, stprus. *berse*, angl. *birch*, nem. *Birke*, PIE **b^herHg[’]-o-*

skt. **dāru-** „drevo, kus dreva, trám“, stsl. *дрѣво*, rus. *дерево*, čes. *dřevo*, lit. *dervà*, gr. *δόρυ*, stangl. *trēow*, sthn. *triūwa*, angl. *tree*, stisl. *tyrvi*, PIE **deru-o-* → „zdravý“, stsl. *сѣдравъ*, rus. *здоровый*, av. *dr(u)vō*

skt. **pālava-** „šupina z obilia, pleva“, rus. *полова* „pleva“, *плева* „pleva, blanka“, lit. *plėvė*, gr. *ἐπίπλοος*, PIE **plēu-eh*₂

skt. **tṛṇa-** „tráva, trávnatá rastlina, steblo slamy“ → „tří“, stsl. *трънь*, rus. *тёрн* „trnka“, čes. *trn*, pl. *cierń*, srb. *трн*, gót. *Þaurus*, st.isl. *Þorn*, angl. *thorn*, PIE *tr-no-m

10.2.5 NEŽIVÁ PRÍRODA

skt. **agni-** „oheň, posvätný oheň“, stsl. *огнь*, rus. *огонь*, pl. *ogień*, srb. *огањ*, lit. *ugnìs*, lot. *uguns*, lat. *ignis*, PIE **h₁ng^w-ni-* → „vyhňa“

skt. **aṅgāra-** „uhlie, uhol“, stsl. *оґль*, rus. *уголь*, čes. *uhel*, pl. *węgiel*, lit. *anglis*, lot. *ùogle*, PIE **h₁ong^w-l-*

²⁰⁹ Další význam koreňa *√muṣ*, *muṣṇāti* - kradnúť, lupiť → „myš“ – „zlodejka“

skt. **aśman-** „kameň, skala“ → „obloha“, stsl. *kamy*, G Sg *katene*, rus. *камень*, pl. *kamień*, srb. *камен*, lit. *akmuõ*, G Sg *akmeñs*, lot. *akmens*, gr. *ἄκμων*, av. *asman-*, PIE **h₂ek'-men-*

skt. **dhūma-** „dym, hmla, para“, stsl. *дымъ*, rus. *дым*, lit. *dūmai*, stprus. *dumis*, gr. *θῆμος*, lat. *fūmus* → lat. *fūmare* „fajčiť“, PIE **d^huH-mó-*

skt. **gharma-** „teplota, horúčava, slnečný jas“ → „žiara, žiar“, → rus. *горн* „taviaci priestor“, *гореть*, rus. *жар*, čes. *žár*, gr. *θερμός*, av. *garəta* „horúčava“, arm. *jer* „horúčava, dobré počasie“, PIE *g^wher-*

skt. **giri-** „hora, skala“, stsl. *gora*, rus. *гора*, pl. *góra*, lit. *girià* „hora, drevo“, av. *gairi*, gr. *δεῖρός*, stprus. *garian*, PIE **g^wrH-*

skt. **mās-** „mesiac, luna“, stsl. *měsєць*, rus. *месяц*, pl. *miesiąc*, perzs. *māh*, srb. *месеу*, lit. *mėnuo*, lot. *mēness*, stprus. *menig*, gr. *μείς*, G Sg *μηνός*, lat. *mēnsis*, gót. *mena*, arm. *amis*, G *amsoy*, alb. *muai*, stír. *mī*, angl. *moon* vs. *month*, nem. *Monat* vs. *Mond*, PIE **meh₁n-(e)s-*

skt. **megha-** „oblak“ → „hmla“, stsl. *мѣгла*, rus. *мгла*, čes. *mlha*, poľ. *mgła*, srb. *измаглица*, lit. *miglà*, lot. *migla*, stprus. *maiggun* „zaspať“, av. *maēya* „mrak“, gr. *μίχλη* „hmla, závoj“, arm. *mēg* „hmla“, PIE **h₃mig^h-leh₂* → pravdepodobne súvisí s koreňom skt. *√mih*, *mehati* – „vylučovať vodu, pršať“

skt. **nabhas-** „hmla, oblaky, nebo, opar“, stsl. *nebo*, G Sg *nebese*, rus. *небо*, čes. *nebe*, pl. *niebo*, lit. *debesis* „oblak“, lot. *debess* „oblak“, av. *nabah* „nebesá, vzdušný priestor“, chet. *nēpiš* „obloha“, gr. *νέφος* „oblak, mračná“, stír. *nēl*, sthn. *nebul* „hmla“, nem. *Nebel* „hmla“, PIE **neb^h-es-* → lat. *Neptūnus* „boh prameňov, riek a oceánov, syn Saturna a Jupitera“, zo skýt. **neb^h-tu-s* → koreň *nemb^h* → lat. *nimbus* „búrkový mrak“

skt. **patha-** ; panthā- „cesta, pút“, stsl. *пѣть*, rus. *путь*, čes. *pout'*, pl. *pać*, srb. *пум*, stprus. *pintis*, gr. *πάτος* „cesta“, *ποντός* „more“, lat. *pons*, av. *pantānəm*, PIE **p(o)nt-h₁-*

skt. **pāñsu-** „piesok“, stsl. *пѣськъ*, rus. *песок*, pl. *piasek*, čes. *písek*, PIE **pē(n)s-u-ko-*

skt. **phena-** „pena“, stsl. *пѣны*, rus. *пена*, srb. *пена*, pl. *piana*, lit. *spáinė*, stprus. *spoyano*, lat. *spūma*, sthn. *feim*, angl. *foam*, PIE **(s)poHi-neh₂*

skt. **prastāra-** „rozťahovanie, rozširovanie, povrch“ → „priestor, priestranstvo, rozpriestranenosť“, skt. *√stṛ*, *stṛ*, *stṛnāti*, *stṛnoti*, „roztrúsiť, rozptýliť, rozširovať sa, rozprestierať sa, pokrývať“, rus. *простор* „priestranstvo, šír“, čes. *prostor*, pl. *przestrzeń*, srb. *простор*, lat. *sternō*, „rozptýliť“, pp. *strātus* → stsl. *pro-stьrō* → rus. *страна* „štát, krajina“, stsl. *strana*, lit. *trėnis* „priestor, kraj“, PIE **ster-*

skt. **rasa-** „š'ava, vlhkosť, vlaha, elixír, životodarná tekutina“ → „rosa“, rus. *роса*, srb. *роса*, pl. *rosa*, lit. *rasà*, lot. *rasa*, av. myt. *rañhā*, lat. *rōs*, PIE **Hros-eh₂*

skt. **ruc-** „žiara, jas, svetlo“, *√ruc*, *rocate* „žiarit', vylučovať svetlo“, rus. *луч*, srb. *луч*, stprus. *luckis-*, lat. *lūx* → lat. *lūna* „mesiac“, lat. *lūmen* „svetlo“, gr. *λόχνος* „luna“ → lat. *lustrō* „osvecovať, osvetľovať“ → „luster“, → gr. *λευκός* „biely, svetlý, žiarivý“, sthn. *loug*, nem. *Licht*, angl. *light*, arm. *lois*, PIE **louk-* → s koreňom súvisí i skt. *loka* – „svet, priestor“

skt. **sūrya-** „slnko“, *svar* – RV „slnko, žiara, jas“, stsl. *слъньсе*, rus. *солнце*, čes. *slunce*, pl. *słońce*, srb. *сунце*, slovin. *sonce*, lit. *saulė*, lot. *saūle*, stprus. *saule*, lat. *sōl*, gr. *ἥλιος*, gót. *sauil*, av. *xarənah-*, *-farnah-* „magická žiara“, perz. *choršíd*, st.ír. *súil* „oko“, PIE **s(e)h₂-ul-*

skt. **tala-** „povrch, vrstva, základ, dno“ → „tlo“, stsl. *na tьlěxъ* „na základe, celkom“, strus. *тѣло*, čes. *tlo*, pl. *tło*, lit. *tìlės* „základ, podlaha“ → lit. *tìltas* „most“, stprus. *talus* „podlaha“, stír. *talam* – „zem“, PIE *t^lH-o-

skt. **tamas-** „tma, súmrak“, stsl. *тъма*, rus. *тьма*, pl. *ćma*, srb. *тaмa*, lot. *tima*, lit. *tamsa*, av. *təmah*, lat. *tenebrae* „temnota“, PIE *t^mH-

skt. **varṣman-** „výška, vrchol, povrch, výšina“, stsl. *вѣрхъ*, rus. *верх*, pl. *wierzch*, srb. *врх*, lit. *viršùs*, lot. *virsus*, gr. *ἔρμα* „útes, kopec“, stsax. *wrisil* „obrovský“, → možná spojitosť s gr. *οὐρανός* „nebo, nebesia, obloha“, PIE *urs-u-

skt. **vāta-** „vietor, vzduch“, *vāyu-* „vietor“; stsl. *вѣтръ*, rus. *ветер*, čes. *vítr*, pl. *wiatr*, srb. *ветар*, lit. *vėtra* „búrka“, *vėjas* „vietor“, lat. *ventos*, angl. *wind* → skt. $\sqrt{vā-}$, *vāti* „viať, vanúť, páchnuť“, stsl. *vějati*, gr. *ἄησι*, sthn. *wāen*, PIE *h₂ueh1-

10.2.6 ČAS

skt. **dīna-** „deň“, stsl. *дѣнь*, G Sg *дѣне*, rus. *день*, srb. *дан*, pl. *dzień*, → „dnes“, stsl. *дѣньсь*, lit. *dienà*, lot. *diēna*, lat. *diēs*, stír. *dīe*, angl. *day*, tal. *diorno > *giorno*, fr. *jour* → skt. *divya-* „božský, nebeský“, lat. *dīus* „božský“, → *dus-diu „zlý deň, zlé počasie“ > stsl. *дѣждѣ*, slov. *dážd'*, rus. *дождѣ*, PIE *d(e)i-n-

skt. **hemanta-** „zima“, stsl. *зима*, rus. *зима*, srb. *зима*, pl. *zima*, lit. *žiemà*, lot. *zìema*, gr. *χειμών*, lat. *hiems*, fr. *hiver*, perzs. *zemestán*, PIE *g^hei-m-eh₂

skt. **nakta-** „noc“, stsl. *ношть*, rus. *ночь*, pl. *noc*, srb. *ноћ*, lit. *naktis*, lot. *nakts*, stprus. A Sg *naktin*, chet. *neku-*, lat. *nox, noctis*, gr. *νύξ*, gót. *nahts*, nem. *Nacht*, angl. *night*, PIE *nok^w-t-

skt. **vasanta-** „jar, vesna“, → skt. *vasar-* RV „skoré ráno“ → perzs. *bahár* „jar“, stsl. *vesno*, rus. *весна*, pl. *wiosna*, lit. *vāsara* „leto“, lot. *vasara* „leto“, gr. *ἔαρ*, lat. *uēr* „jar“

10.2.7. OBYDLIE, OBCHOD, POJMY ZO SOCIÁLNEHO ŽIVOTA

skt. **cakra-** „koleso“, stsl. *kolo*, G Sg *kolese*, rus. *колесо*, pl. *koło*, lit. *kāklas*, lot. *kakls*, stprus. *kelan*, gr. *κύκλος* „kruh“, stsl. *h̑jōl*, *hvěl*, stangl. *hwěl*, angl. *wheel*, toch.A *kukäl*, PIE *k^wek^wlo-

skt. **dama-** „domov, dom“, stsl. *домъ*, rus. *дом*, čes. *dům*, lit. *nāmas*, lat. *domus*, av. L *dqm*, *dqmi* „doma“, arm. *tun*, gr. *δῶμος*, PIE *dom-u-

skt. **dvār-** „dvere, brána, vráta“, stsl. *двѣрь*, *двѣри*, rus. *дверь*, čes. *dveře*, pl. *drzwi*, srb. *дверу*, lit. *dūr̃ys*, lot. *dūr̃vis*, gr. *θύραι*, lat. *forēs*, sthn. N Pl *turi*, nem. *Tür*, angl. *door*, arm. *dur-k*, PIE *d^hur-

skt. **grāma-** „dedina, obec“ → „hromada“, rus. *громада*, pl. *gromada*, lit. *grūmulas*, lat. *gremium*, gr. *ἀγείρω* „hromadiť, zhromažd'ovat“, PIE *h₂gr-om-

skt. **grāvan-** „žarnov, kameň na drvenie obilia“ → súvisí s koreňom *guru-* „ťažký“, stsl. *жръновъ*, rus. *жёрнов*, gr. *βαρύς*, lat. *gravis* „ťažký“, PIE *g^w*er-h*₂

skt. **kravis-**, **kravya-** „zdochlina, surové mäso“ → „krv“, stsl. *kry*, *крѣвь*, rus. *кровь*, čes. *krev*, pl. *krew*, srb. *крв*, lit. *kraũjas*, stprus. *krawian*, gr. *κρέας*, lat. *cruor* → lat. *crusta* „chrasta“, av. *xrũ*, PIE **kruh*_{2-s}; **kreuh*₂₋

skt. **madhu-** „med“, stsl. *medъ*, rus. *мёд*, pl. *miód*, lit. *medùs*, lot. *mēdus*, stprus. *meddo*, gr. *μέθυ* „medovina“ → *μέλι*, sthn. *metu*, stír. *mid* → *medvēdъ, PIE *med^h*u-*

skt. **māṁsa-** „mäso“, stsl. *męso*, rus. *мясо*, čes. *maso*, pl. *mięso*, srb. *mece*, lit. *mėsà*, lot. *miesa*, stprus. *menso*, gót. *mimz*, arm. *mis*, stír. *mīr*, gr. *μῆνιγξ* „kožka, kožka mäsa“, → lat. *membrum*, *membrāna*, PIE *mēms-om

skt. **mīḍha-**²¹⁰ „cena, odmena“ → „mzda“, stsl. *mъzda*, čes. *mzda*, gr. *μισθός*, gót. *mizdo*, PIE *misd^h(*h*₁)-*o-*

skt. **nāman-** „meno“, stsl. *imę*, čes. *jméno*, rus. *имя*, pl. *imię*, srb. *име*, lat. *nōmen*, stprus. *emmens*, gr. *ὄνομα*, st.ír. *ainmm*, toch.A *ñem*, PIE **h*₃*nh*₃-*men-*

skt. **pītu-** „potrava, pitie“, stsl. *pišta* „potrava, rozkoš“, rus. *пища* „pokrm, potrava“, čes. *píce*, lit. *piētus*, PIE **peit-*

skt. **śravas-** „sláva“, stsl. *slava*, rus. *слава*, čes. *sláva*, pl. *śława*, lit. *šlovė*, lot. *slava*, gr. *κλέος*, stír. *clú*, av. *sravah-*, lat. *cluor* → angl. *glory*, PIE *k *lēu-* → „slovo“, „sluch“, „slyšať“

skt. **taskara** – „zlodej“, podľa holandského lingvistu Ch.Ch. Uhlenbecka (1886-1951) súvisí s rus. *таскату* „kradnúť, lupiť“

skt. **tāyu-** „zlodej“ → „taj, tajit“, stsl. *tatъ*, rus. *тать* „zlodej, koristník“, stír. *táid* „zlodej“, PIE *(*s*)*teh*_{2-ti-o-} → skt. *stēna-* „zlodej“

skt. **viś-** „sídlo, obydlie“ → „ves, dedina“, stsl. *вьсь*, čes. *ves*, pl. *wieś*, slovin. *vas*, lit. *viēšpats* „pán“, stprus. *waispattin*, gr. *οἶκος*, lat. *vīcus*, gót. *weihs*, av. *vīs*, PIE *uik^ʹ → skt. *√viś*, *viśati* „vstúpiť, vojst“

skt. **yuga-** „jarmo“, stsl. *igo*, rus. *уго*, čes. *jho*, pl. *jugo*, srb. *уго*, lit. *jūngas*, lot. *jūgs*, gr. *ζυγόν*, lat. *iugum*, PIE *iug-ó-m

skt. **yūṣa-** „polievka, vývar“, stsl. *jucha*, rus. *уха* „rybacia polievka“, lat. *iūs*, *iūris*, lit. *júšė*, stprus. *juse*, nem. *Jauche* „žbrnda“, PIE **iūs-*

²¹⁰ Ďalší význam koreňa *mīḍha-* „navlhčený, omočený“, av. *maēzaiti* „močiť“, arm. *mēz* „moč“, lit. *męžù*, *mįšti* „močiť“, srb. *мижату* „močiť, močiť sa“

10.3. ADJEKTÍVA

skt. **aṃhu-** „úzký, úzkostný“, stsl. *узъкъ*, rus. *узкий*, pl. *wązki*, srb. *узак*, lit. *añkštas*, lat. *angustus*, gót. *aggwus*, angl. *anxious* „úzkostný“, nem. *Angst* „strach“, PIE **h₂emg^h-u-*

skt. **babhrū-** „hnedý“ → „bobor“, stsl. *bebrъ*, *bobrъ*, rus. *бобёр*, pl. *bóbr*, čes. *bobr*, srb. *дабар*, lit. *bėbras*, stprus. *bebrus*, lat. *fiber*, angl. *beaver*, PIE **b^heb^hrH-o-*

skt. **dakṣiṇa-** „pravý, jižný“, stsl. *desnъ*, srb. *десни*, *десница*, *десно*, slovin. *desen*, lit. *dėšinas*, av. *dašina*, lat. *dexter*, gót. *taihswa*, gr. *δεξιός*, stír. *dess*, PIE **dek^s-(i)no-*

skt. **dīrgha-** „dlhý“, stsl. *длѣгъ*, rus. *долгий*, čes. *dlouhý*, pl. *długi*, srb. *дуг*, lit. *ilgas*, lot. *ilgs*, gr. *δολιχός*, PIE **dlh₁g^h-ó-*

skt. **hariṇa-** „žltý, žltkavý, zelenkavý“, stsl. *zelenъ*, rus. *зелёный*, pl. *zielony*, lit. *žālias*, *želvas*, gr. *χλωρός*, lat. *helvus*, sthn. *gelo*, PIE **g^helh₃-* → skt. *hiraṇya-* „zlato“

skt. **jīva-** „živý, žijúco, nažive“, stsl. *živъ*, rus. *живой*, pl. *żywy*, srb. *жив*, lit. *gyvas*, lot. *dzīvs*, lat. *vīvus*, av. *jva*, gr. *βίος*, gót. *qius*, PIE **g^wh₃i-u-ó*

skt. **kleśa-** „boleť, úzkosť, trápenie“ → predpokladá sa súvislosť so slovanským „kľiešte“, rus. *клеица*, čes. *kleště*, pl. *kleszcze*, srb. *клеица*, lit. *klīšė* „klepetá“, PIE **k^(w)loik^t-t-ieh₂*

skt. **kṛṣṇa-** „čierný“, stsl. *čрънъ*, rus. *чёрный*, čes. *černý*, pl. *czarny*, srb. *црн*, lit. *kirsnas*, stprus. *kirsnan*, PIE **krs-no*

skt. **laghu-** „ľahký, rýchly, hybký“, stsl. *лѣгъкъ*, rus. *лёгкий*, čes. *lehký*, srb. *лак*, lit. *leñgvas*, lat. *levis*, gót. *leihts*, gr. *ελαφρός*, *ελαχός* „malý“, PIE **h₁leng^{(w)h}-u-* → rus. *легкие* „pľúca“, angl. *lungs*, nem. *Lungen*, arm. *lanjk* „hrud“

skt. **madhya-** „stredný, prostredný“ → „medzi, medza“, stsl. *meždaхъ*, rus. *межа*, čes. *meza*, pl. *miedza*, slovin. *meja*, srb. *међа*, lit. *mėdžias*, lot. *mežs*, stprus. *median*, lat. *medius*, gót. *midjis*, gr. *μέσσος*, nem. *Mitte*, stengl. *middle*, PIE **med^h-ieh₂*

skt. **mṛdu-** „nežný, jemný, mäkký“ → „mladý“, stsl. *mladъ*, rus. *молодой*, pl. *młody*, srb. *млад*, stprus. *mal dai* „chlapec“, lat. *mollis* „mäkký“ → angl. *mild*, PIE **mld-u*

skt. **mṛta-** „mŕtvy“, stsl. *mръtvъ*, rus. *мёртвый*, pl. *martwy*, srb. *мртав*, lit. *mirtóji* „úmŕtný“, lat. *mortuus*, arm. *mard* „smŕteľná bytosť, osoba, človek, smŕteľník“ → perzs. *mard* „muž“, PIE **mr-tu-o-*

skt. **nagna-** „nahý, prázdny, nový“, stsl. *nagъ*, rus. *нагой*, pl. *nagi*, srb. *наг*, lit. *núogas*, lat. *nūdus*, gót. *naqaps*, sthn. *nackut*, nem. *nackt*, angl. *naked*, arm. *merk*, gr. *γυμνός*, PIE **nog^w-no-*

skt. **nava-** „nový, svieži, mladý“, rus. *новый*, pl. *nowy*, srb. *нов*, lit. *naũjas*, lat. *novus*, gót. *niujis*, gr. *νέος*, av. *nava-*, toch. A *ñu*, PIE **neuos-ios*

skt. **pūrṇa-** „plný, naplnený“, stsl. *plъnъ*, rus. *полный*, pl. *pełny*, srb. *пун*, slovin. *poln*, lit. *pilnas*, lot. *pilns*, stír. *lán*, gót. *fulls*, av. *pərəna*, gr. jón. *πλέος*, *πλήρης* „plný“ → *πολύς* „mnoho, veľa“ → *πλεῖς* „viac“, lat. *plēō* „napľnať“ → *plūs* „viac“, PIE **plh₁-nó-*

skt. **pūrva-** „prvý, predný, predchádzajúci, východný“, stsl. *прѣвъ*, rus. *первый*, čes. *první*, pl. *pierwszy*, srb. *први*, lit. *pìrmas*, lot. *pìrmaĩs*, lat. *prīmus* → *prior* „prvý, popredný“, gr. *πέρᾱ*, *πάρος* „predtým“, chet. *parā* „predtým“, sthn. *furi* „predtým“ → nem. *erst*, angl. *first*, st.sax. *furist* → vid' „*kurfirst*“ – „prvý v kúrii“, PIE **prH-uo-*

skt. **sama-** „rovnaký, ten istý, samý“, stsl. *самъ*, rus. *самый*, čes. „*ten samý*“, av. *hama-*, gr. *ὁμός*, st.ír –*som*, gót. *sa sama*, PIE *somo-s

skt. **savya-** „ľavý“, stsl. *шуйъ* „ľavý“, rus. *оууюю* „po ľavej ruke, z ľavej strany“, av. *haoya* „ľavý“, PIE **seuio-*

skt. **śveta-** „biely, svetlý, žiarivý“, → „svetlo, svet, svieca“, stsl. *svěťъ* „svetlo, svet“, rus. *свѣт*, čes. *svět*, pl. *świat*, srb. *свѣт*, lit. *šviēsti*, PIE **k'uoit* → s tým súvisí: „kvet, kvitnúť, svietiť“

skt. **tanu-** „tenký, útlý, oslabený“, stsl. *тънъчаје*, rus. *тонкий*, pl. *ciénki*, srb. *танак*, lit. *tėvas*, lot. *tiēvs*, lat. *tenuis*, stír. *tan(a)e*, sthn. *dunni*, nem. *dünn*, angl. *thin*, gr. *ταναός* „natahnutý“, gr. *τανν* „dlhý“, PIE **mh₂-u-*

skt. **tucchya-** „pustý, prázdny“, stsl. *тъштъ*, rus. *тоуиѹ* „vyziabnutý, tenký, úbohý“, srb. *таум* „márny, nafúkaný“, lit. *tùščias* „prázdny“, lot. *tukšs*, sthn. *dost*, PIE **tus-sk-io-*

skt. **yuvan-** „mladý, silný“ → „junák“, stsl. *junъ*, rus. *юный*, lit. *jáunas*, lot. *jaûns*, lat. *iuvenis* → *iūnior*, sthn. *jung*, angl. *young*, av. *yvan-*, *yavan-*, perzs. *džaván* „mladý“, PIE *h₂i-eu-Hn-o

11. SANSKRTSKÉ VÝPOŽIČKY V SLOVANSKEJ SLOVNEJ ZÁSLOBE

Do slovanských jazykov sa dostali sanskrtské slová aj cestou lexikálnych výpožičiek. Väčšinou ide o slová označujúce indické reálie, ktoré sa v jazyku ujali s pravopisom už nezodpovedajúcim pôvodnému fonolog. zneniu, napr.: *radža*, *maharadža*, *brahman*, *kšatrija*, *varna*, *védy*, *upanišady*, *sútry*, *budhizmus*, *dharm*, *karma*, *nirvána*, *avatar*, *jóga*, *guru*... Zo sanskrtu pochádzajú taktiež slová *svastika* a *mandarín* (skt. *mantrin*- „radca“, „minister“)²¹¹.

Niektoré sanskrtské slová sa dostali do lexiky slovanských jazykov prostredníctvom iných jazykov (arabčiny, latinčiny, gréčtiny, iránskych jazykov). Napr.: rus. *сахар* „cukor“ (skt. *śarkara*- „kamienok, poprašok, piesok, cukrový piesok“; páli *sakkharā*-), *karmazín*, *karmín* „sýtočervené organické farbivo“ (skt. *kṛmi*- „červ, hmyz, červená larva“), *anilín* „bezfarebná kvapalina na výrobu liekov“ (skt. *nīla*- „modrý“), *opál* (skt. *upala*- „kameň“).²¹²

---

²¹¹ ZALIZNJAK, A.A. Zamečanija o leksike sanskrita. In: *Sanskritsko-russkij slovar*, str. 894

²¹² ibidem

12. ZÁVER

V diplomovej práci som sa venovala spoločným fonologickým a morfológickým črtám sanskrtnu a slovanských jazykov s priloženým zoznamom spoločných koreňov slovíes, substantív a adjektív vyplývajúcich najmä zo spoločného PIE základu.

Ako sa ukázalo, komparácia sanskrtnu so skupinou slovanských jazykov prináša viacero komplikácií už len z hľadiska faktu, že porovnáваме klasický jazyk so štatútom učeného a posvätného jazyka, ktorého tradície i forma zostali takmer nedotknuté vyše dva a pol tisíc rokov, s modernými slovanskými jazykmi, kde sa skúmané javy nezachovali celoplošne, ale v jednotlivých dialektoch (napr. dvojné číslo v slovesnej flexii, aorist, stopy reduplikácie slovesných koreňov, či slabikotvorné *r, r̄, l, l̄*), prípadne už zanikli. Preto bolo nutné pri porovnávaní pracovať aj s praslovanskými, resp. staroslovienskymi formami.

Podrobnejšia analýza spoločných rysov si však vyžadovala pohľad aj zo širšieho hľadiska v rámci indo-iránskych a balto-slovanských jazykov. Tam sa zreteľnejšie ukazujú spoločné rysy medzi jednotlivými vetvami, napr. spoločné balto-sanskrtské alebo slovansko-iránske črty. Práca preto obsahuje kapitolu o slovansko-iránskych jazykových kontaktoch.

Pri sanskrtsko-slovanských paralelách teda musíme mať na zreteli fakt, že sú dedičstvom spoločného PIE základu (pričom však PIE jazyk bol rekonštruovaný práve na základe archaických jazykov). Okrem spoločných črt sú tu zaujímavé aj kontrastné rysy, vo fonologickej rovine napr. vkladanie protetických hlások alebo prítomnosť jerov v slovanských jazykoch a zachovanie aspirácie alebo prítomnosť cerebrálnych hlások v sanskrte.

Vo fonológii nachádzame spoločný rys straty labiovelár, proces palatalizácie (pričom však v slovanských jaz. a v sanskrte k nemu dochádzalo i dôsledkom ďalších procesov), uplatnenie pravidla RUKI, ktoré vysvetľuje vývoj PIE *s. V morfológii napr. N bez *r* u *r*-kmeňových substantív (skt. *mātā, svasā*; stsl. *mati*, lit. *mote, sesuō*), L Pl s konc. *-su* (skt. *vr̥kṣu*, stsl. *vl̥bcěchъ*), podobnú flexiu duálu, podobnosť skloňovania *i* a *u* kmeňov (skt. *sūnave*, stsl. *synovi*). U slovíes nachádzame podobnosti napr. v použití infixu *-sk-* alebo *-nu-*, reduplikáciu kmeňov u slovíes „dať“ a „položiť“ ($\sqrt{DĀ}/DAD-$, $\sqrt{DHĀ}/DADH-$ a $\sqrt{DĀ}/DAD-$, $\sqrt{DĒ}/DED-$), použitie sigmatického aoristu alebo podobnosť systému tvorby niektorých participií.

Podobnosti medzi balto-slovanskými a indo-iránskymi jazykmi viedli k vzniku mnohých kultúrnych, historických i jazykovedných teórií a hypotéz a doposiaľ sú priestorom na mnohé ďalšie výskumy a hľadanie paralel nielen v jazykovej, ale i kultúrnej rovine.

13. POUŽITÁ LITERATÚRA

- ANDERSEN, H. On Some Old Balto-Slavic Isoglosses, In: *Donum Balticum*, Ruke-Dravina, V. (ed.), Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1970, str. 14-21
- ARNTZ, H. *Sprachliche Beziehungen zwischen arisch und Balto-slawisch*, Heidelberg: C. Winters Universitätsbuchhandlung, 1933
- ARNTZ, H., Sprachliche Beziehungen zwischen Arisch und Baltoslawisch (recenzia), In: *Listy filologické*, 1934, roč. 61, č. 1, str.84
- BENVENISTE, E. *Indoevropskoe imennoe slovoobrazovanie*, Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury, 1955
- BIČOVSKÝ, J. K pravidlu RUKI a praindoevropskému *s. In: *Chatreššar*. (Ročenka Ústavu starého Předního východu FF UK). Praha: Enigma, 2006, str.10-37
- BIČOVSKÝ, J. *Stručná mluvnice indoevropštiny*. Praha: Varia. Filozofická fakulta UK, 2012
- BIČOVSKÝ, J. *Vademecum starými indoeurópskými jazyky*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2009
- BONGARD-LEVIN G.M., GRANTOVSKIJ E.A. *Ot Skifii do Indii. Drevnie Arii: mify i istorija*. Moskva: Mysľ, 1983
- BOPP, F. *A Comparative Grammar of the Sanscrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic, German and Slavonic Languages*. London: Madden and Malcom, 1845, Digitally printed version: Cambridge university press, 2009
- VON BRADKE, P. *Über Methode und Ergebnisse der arischen (indogermanischen) Alterthumswissenschaft*. Giessen: J. Ricker'che Buchhandlung, 1890
- BRUGMANN, K. *Grundriss der Vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Strassburg: Karl J. Trübner, 1886
- BRUGMANN, K: *Zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft*. Strassburg: Verlag von K.J. Trübner, 1885. Digitally printed version: Cambridge university press, 2009
- BURROW, T. *Sanskrit*, Londýn: Faber and Faber, 1976
- CAMPBELL, L., MIXCO M.J. *A Glossary of Historical Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007
- CLACKSON, J. *Indo-European Linguistics. An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007
- COLLINGE, N.E. *The Laws of Indo-European*, Amsterdam/Phil.: J. Benjamins Publishing Company, 1985
- COMRIE, B., CORBETT, G. *The Slavonic languages*, London: Routledge, 1993
- ČEKMAN, V.N. Drevnejšaja balto-slavo-indoiranskaja izoglossa (*s_{i-k} > *š), In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, 1980, Moskva: Akademija nauk SSSR, str. 27-37
- DERKSEN, R. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden, Boston: Brill, 2008

- FORTSON, B. *Indo-European Language and Culture. An introduction.*, UK: Blackwell Publishing, 2004
- GAMKRELIDZE, T., IVANOV V. *Indoevropskij jazyk i indoevropejcy*, Tbilisi: Izdatel'stvo tbilisskogo universiteta, 1984
- GIMBUTAS, M. Primary and Secondary Homeland of the Indo-Europeans: comments on Gamkrelidze-Ivanov articles. In: *Journal of Indo-European Studies* roč.13,1985, č.1-2, str.185–201
- HECKMANN, J. Über präpositionslose Ortbezeichnung im Altlateinischen. In: *Indogermanische Forschungen*, r.1905/1906, str. 296-376
- HUJER, O. (Recenzia) Dr. Helmut Arntz: Sprachliche Beziehungen zwischen Arisch und Baltoslawisch. In: *Listy filologické*, 1934, roč. 61, Praha: Kabinet pro klasická studia AVČR, str.84-86
- IVANOV, V. K prostranstvenno-vremennoj interpretaciji balto-slavjanskogo dialektного kontinuumu, In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, 1972, Moskva: Akademija nauk SSSR, str. 6-12
- IVANOV. V.V. Problema jazykov centum i satem. In: *Voprosy jazykoznanija*, 1958, Moskva: AN SSSR, str.12-23
- KLAJN, I. *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005
- KOBAYASHI, M. *Historical phonology of old Indo-Aryan consonants*, Tokyo: Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa, 2004
- KORTLANDT, F. *The spread of the Indo-europeans*, 1989. Zdroj:<http://www.kortlandt.nl/publications>
- KORTLANDT, F. *From Proto-Indo-European to Slavic*, 2002. Zdroj:<http://www.kortlandt.nl/publications>
- KOŠTIĆ, S. *Indic √DĀ-/DAD-, √DHĀ-/DADH- and Slavic √DĀ-/DAD-, √DĒ-/DED-*, In: Sborník prací FF MU, *Linguistica online*, 2007. Zdroj: <http://www.phil.muni.cz/linguistica>
- KUHN, A. *Zur ältesten Geschichte der Indogermanischen Völker*, Berlín: Nauck, 1845.
- KURYŁOWICZ, J. *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1956
- KURYŁOWICZ, J. O balto-slavjanskom jazykovom jedinstve, In: *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija*, Moskva: AN SSSR, 1958, str. 15-49
- LEHR-SPLAWINSKI, T. Balto-slavjanskaja jazykovaja obščnosť i problema entogeneza slavjan. In: *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija*, Moskva: AN SSSR, 1958
- MACDONELL, A.A. *A Sanskrit Grammar for Students*, Oxford: Oxford University Press, 1927
- MALLORY, J.P. , ADAMS, D.Q. *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, Oxford: Oxford University Press, 2006
- MARTYNOV, V.V. Balto-slavjano-iranskije jazykovye otnošenija i glotogenez slavjan. In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, 1980, Moskva: Akademija nauk SSSR, str. 16-26
- MAYRHOFER, M. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1992
- MAYRHOFER, M. *Sanskrit-Grammatik mit sprachvergleichenden Erläuterungen*. Berlin, New York: de Gruyter, 1978

- MEILLET, A. Le vocabulaire slave et le vocabulaire indo-iranien, In: *Revue des études slaves*, zv.6, č. 3-4, 1926, str. 165-174
- MEILLET, A. *Les Dialectes Indo-Européens*. Paris: Librairie de la Société Linguistique de Paris, 1908, Digitized by the Internet Archive, 2010, Univeristy of Ottawa
- POKORNY, J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, Mníchov: Francke, 1949-1965
- RIX, H. *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden: Dr. L. Reichert Verlag, 2001
- ROBINS, R. H. *A short history of linguistics*, London: Longmans, 1967
- ROZWADOWSKI, J.M. O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich. In: *Rocznik slawistyczny*, Krakov: 1912, str. 1-24
- ROZWADOWSKI, J. Stosunki leksykalne między językami słowiańskimi a irańskimi, In: *Rocznik Orientalistyczny*, zv. I, 1914, str. 96-110
- SAFAREWICZ, J. Przyczynki do zagadnienia wspólnoty bałto-słowiańskiej. In: *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*, zv. 46, č. 7, Krakov, 1945
- SCHLEICHER, A. *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Weimar: Hermann Böhlau, 1870
- SKALIČKA, V. Poznámky o obecnej češtině. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 23, r.1962, č.3, str.201-205.
- STANISLAV, J. *Starosloviensky jazyk. Zv.2*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987
- STIEBER Z. *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2005
- SUSSEX, R., CUBBERLEY, P. *The Slavic Languages*. Cambridge: Cambridge university press, 2006
- SZEMERÉNYI, O. *Introduction to Indo-European linguistics*, Oxford: Clarendon press, 1996
- ŠEVELOV, G.J. *A Prehistory of Slavic*, Heidelberg: Carl Winter, 1964
- THOMASON, S.G. *Language Contact*, Edinburg: Edinburgh University Press, 2001
- TOPOROV, V.N. K objasneniju nekotorych slavjanskich slov mifologičeskogo charaktera v svjazi s vozmožnymi drevnimi bližnevostočnymi paralleljami, In: *Slavjanskoje i baltskoje jazykoznanie*, Moskva: AN SSSR, 1975, str. 3-49
- TOPOROV, V.N. Ob odnoj irano-slavjanskoj paralleli iz oblasti sintaksisa, In: *Kratkie soobščeniya instituta slavjanovedenija*, Moskva, 1960, str.3-11
- TRUBAČEV, O.N. *Etnogenez i kul'tura drevnejšich slavjan*, Moskva: Nauka, 2003
- TRUBAČEV, O.N. Jazykoznanie i etnogenez slavjan. Drevnie slavjane po dannym etimologii i onomastiki. In: *Вопросы языкознания*. Moskva, 1982, č.4, str.10-26
- TRUBAČEV, O.N. *Proischoždenie nazvanij domašnich životnych v slavjanskich jazykach*, Moskva: AN SSSR 1960
- VASMER, M. *Die Iranier in Südrußland*, Lipsko, 1923
- VASMER, M. *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka: v četyrech tomach*. Moskva: Progress, 1986-1987
- VASMER, M. *Kritisches und Antikritisches zur neuen slawischen Etymologie*. V. – RS zv. VI, 1913

- VAVROUŠEK, P. *Glosář praindoevropštiny*. Praha: FFUK, Ústav srovnávací jazykovědy, 2007
- VEČERKA, R. *Staroslověnština*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984
- VEČERKA, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*, Olomouc: UP, Praha: Euroslavica, 2006
- VIMER, B. Sud'by balto-slavjanskich gipotez i segodnjašnjaja kontaktnaja lingvistika, In: *Areal'noje i genetičeskoje v strukture slavjanskich jazykov. Materialy kruglogo stola*. Moskva, 2007, str. 31-45
- WHITNEY, W.D. *Sanskrit grammar*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1950
- ZALIZNJAK, A.A. Zamečanija o leksike sanskrita. In: KOČERGINA, V.A. *Sanskritsko-russkij slovar*, Moskva: Russkij jazyk, str. 891-895
- ZALIZNJAK, A.A. Problemy slavjano-iranskich jazykovych otnošenij drevnejšego perioda. In: *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija*, Moskva, 1962, str. 28-45
- ZINKIEVIČIUS, Z. K istorii litovskoj christianskoj terminologii vostočnoslavjanskogo proischoždenija, In: *Balto-slavjanskije issledovanija*, Moskva, 1980, str. 131-139

Internetové zdroje:

<http://www.ethnologue.com/browse/families>

<http://www.cramlap.org/LogoOverview/>

http://www.ling.cam.ac.uk/li2/gen_rel2.pdf

<http://functionalshift.wordpress.com/2011/10/28/metaphors2/>